TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 4 SAYI: 22 KASIM: 1965 FİATI: 250 Krş.

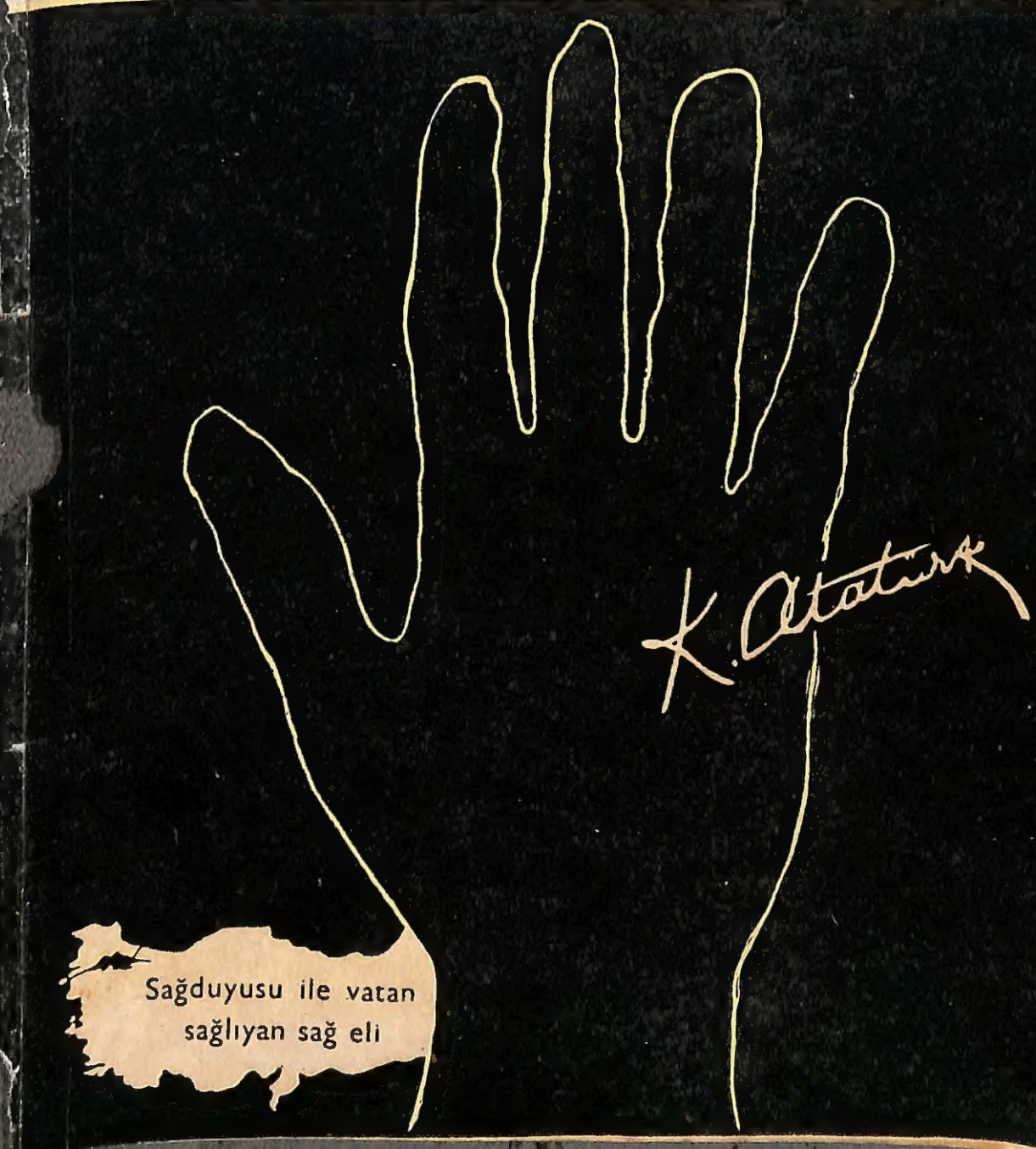

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul
Beyoğlu
Galata
Kadıköy
Osmanbey
Hasköy
Beyazıt

İzmir
Ankara
Yenişehir
Ankara
Anafartalar
Ankara
Adana
Çapa

Edirne
Samsun
Konya
İskenderun
Mersin
Bursa
Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER
Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

Tarih — 9

(Basın : 2899)

Tarih — 99

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 4 SAYI : 22 KASIM : 1965 FİATI : 250 KRŞ.

Kurucusu
CEMAL KUTAY

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI : Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Gerçek Gün

TARİHÇİ Cevdet Paşa, Sultan Abdülmecid'in cenazesini pek içli anlatır: "—Cennetmekânın cenazesi saray-ı hümâyun avlusuna çıkarılmıştı. Musalla taşı üzerine konuldu. Yirmi iki sene, saltanat ve hilâfet makamında bulunmuş yüce bir Padişah için imam efendinin namaza başlamadan "er kişi niyetine.." seslenişi bizi büyük teessür içinde bıraktı: Ölüm, bütün rütbe ve mevkileri alıp götürüyordu.

Namazdan sonra İslâm şiarı üzerine İmam Efendi "— Ey cemaat.. Bu zatı nasıl biliyorsunuz?" deyince herkes cân-ü gönülden:

"— Pekalâ biliyoruz. Allah-ü Tealâ garîk rahmet eyliye.. Kabrini münevver, durağını cennet eyliye..." diye ağlaşmaya başladı. Sultan Mahmud'un vefatı günü İstanbul'u bir korku ve dehşet kaplamıştı. Sultan Mecid'in vefatı günü de İstanbul'u derin bir hüzün ve keder kapladı.

Bir adamın cenazesinde iyi haline kırk kişi şehadet ederse Allahın gufranına mazhar olacağı Hadislerde kayıtlıdır. Binlerce adam, Sultan Mecid'in iyi hâline şehadet ettiler. Ölüler, yaşıyanlara ihsanlarda bulunamadıkları için cenazede riyâ ve menfeat duygularına çokluk rastlanmaz. Üstelik, yeni Padişah Sultan Abdülâziz de merasimde hazır idi. Kim, "unuturlar seni biçare hemen ölmeye gör" vefasızlığı içinde, kim kadirşinâs ve mürüvvetli musalla taşında anlaşılırdı. İmam Efendi o binlerce cemaate dönüp de:

"— Ey Cemaat... Bu zatın Sizlerden bir ricası var: Hakkınızı helâl ettiniz mi?" sualini sorunca, o binlerce hançereden gönülden feryât yükseldi:

"— Helâl olsun.. Allah-ü Tealâ mekânını cennet eylesün..."

Ceddi Yavuz Sultan Selim Han'ın türbesine gömüp avdet ederken bu bahtı kavî, talii yâver, kadirşinâs, bendeperver Padişahın mekânının cennet olacağına inanmıştık. Çünkü cemaatin duası gönülden ve riyâsız idi."

* * *

Bu ay, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün 27 nci yıldönümüdür.

Ben, Mustafa Kemal Atatürk'ün cenâzesini, son hayat gününden Ankara katafalkına kadar, hemen ardında, adım adım takip ettim.

Böylesine bir uğurlamıya, bu ülkenin bir daha şâhid olabileceğini sanmıyorum.

Halkın sağduyusu, bir devrin günahlarını, bir ferdin hayatı üzerinde toplamak veya bir devrin nimetlerini yine tek kişinin uhdesine vermek gafletinden uzak-

(Lûtfen Sahifeyi Çevirinis)

Atatürk'den fıkralar

Bu ay, fânî hayata vedanın yirmi yedinci yas yılını sonsuz acılarla idrâk ettiğimiz aziz Atatürk'e ait hâlâ derlenmemiş sayısız hatıralar var... Ne yazık ki, bunların sahibleri de, Ata gibi, aramızdan ayrılıyorlar ve kapanan gözleri ile birlikte, gelecek kuşakların bilhassa ibretle okuyacakları anıları da beraberlerinde götürüyorlar.

Bunlardan birisini aşağıda okuyacağız...

İKİNCİ DÜNYA HARBİNİN ÇIKACAĞINI BİLMİŞTİ

Atatürk'ün pek yakınlarından ve bütün hayatı boyunca sarsılmıyan sevgisine mazhar olmuş bulunan büyük edip Ruşen Eşref Ünaydın, VII. Türk Dil Kurultayındaki söylevinde Ata'mız dair eşsiz anektodlar nakletmiştir. Bazı parçalarını okuyucularımıza sunuyoruz:

"— Mademki, arkadaşlar, hâtıralar iklimindeyiz ve ben kendim de artık bir hâtıra olmak üzereyim; söyleyeceklerimi, şahsımı belirtmeğe özenir bir öğünç konusu etmek yanlışlığına düşmekten iyice uzak ve öte tutarak, sadece, O'nun sezişlerindeki olağanüstünlüğün bir misaline tanıklık etmek için burada açıklıyacağım. Atatürk, o gün, bana:

"— Bütün mezun elçiler vazifeleri başlarına döndüler, bir Fethi Okyar (Londra Büyük Elçisi), bir de sen, dönmemişsiniz. Sen bu sene harp çıkmaz diyormuşsun. Başbakan bana anlattı!.. Doğru görmüşsün... Bu sene çıkmaz; zaten mevsimi de geçti... Fakat gelecek seneden korkunuz; dikkatli olmalı; gelecek sene şüphelidir, çok şüphelidir!.." dedi.

O gün, işte gözlerle görülüyordu artık, Güneş, bütün büyüklüğü ile, olanca aydınlığı ve eşsiz sıcaklığı ile ufka yaklaşıyordu. Fakat, yüzündeki bütün bu iyileşme izleri, bize hayatı söyliyen ve gelecek durumdan haber veren zekâsı, o Güneşin, mavi sular ardına çekilmesine bu kadar az kalmış bir ânında bile insana, "fecr-i kâzip" aldatıcılığı ve oyalayıcılığını veriyordu...

Dediği gibi oldu. O, üç dört hafta sonra gözlerini yumup sonsuz barışa kavuşunca bu dünyada tad kalmadı.

O'nun o gün, artık bir nefes gibi hafif kalmış sesle tahmin etmiş olduğu üzere ertesi yıl dünya barıştan oldu; yakıcı savaşın alevi, cihanın ufuklarını sardı.

O gün, O'ndan ayrılamıyordum; "Zaman geçmese olmaz mı?" diye düşünüyordum ve ne gariptir, kendimi tutamayıp O'na hastalığını hissettirecek bir zayıflıkta bulunacağım diye de her an iğneler üstünde idim. Biliyordum ki, O, acınacak durumda görünmekten son derece iğrenir...

Fethi Beyi son günlerde göremediğimi, Londra'ya ne zaman gideceğini bilmediğimi, fakat kendimin öbür gün vazifem başına döneceğimi arzettim..

Müsaadesini diliyerek bir iki defa kalkmağa davrandım.

Başı ile hafifçe işaret ederek:

"— Otur, otur; konuşuyoruz!" diye emretti.

Bir yandan O'nu dinlemiye doyamıyordum. Huzurundan ayrılamıyordum. Daha O, gözümün önündeyken hasret başlamıştı! Bir yandan da nefesi gözümün önünde tükenecekmiş gibime geliyordu. Yormaktan korkarak üzülüyordum.

Son rüyalara girmesinin hemen hemen arefesinde bu kadar yaşayışla dolu olarak beni, huzurunda bir saatten fazla alıkoydu. Sonra, çoğu vakit, yakın misafirlerine izin vereceği zamanki âdeti olduğu üzere kendiliğinden:

"— Haydi, seni daha fazla yormıyayım." dedi.

Çok zayıflamış kolunu, yatağının beyaz örtüsü üzerinden bana doğru dermansızca uzattı. Ona eğildim. Uzun sapının ucunda bir lâle gibi toplanıp incelmiş, pembeleşmiş, şeffaflaşmış elini, koklarcasına öptüm. Gözlerimi önüme eğdim. Teessürümü gizlemeğe çalışarak huzurundan ayrıldım. Bana hafifçe baktı:

"— Güle güle!" dedi...

İşte ben bu son emrini tutamadım!

---

sa, nefretlerini de, muhabbetlerini de adaletin ölçüsüne bağlar: Türkiye halkı böylesine öngörüye, selim hisse, sağ duyuya sahiptir: Mustafa Kemal Atatürk'ün cenazesini götüren tren, bozkır'da, yavaş yavaş ve matemli, Ankara'ya yaklaşırken, gecenin karanlığı ve mevsimin soğuğu içinde, ellerinde meş'aleler, yediden yetmişe, kadınlı erkekli halk, demiryolunun iki yanına dolmuş: "— Bizi kimlere bırakıp da gidiyon?.." avâzesini gökyüzüne yükseltiyordu. Arşa yükselen seslenişlerde, riyânın zerresi yoktu. Atatürk'e lâyık uğurlamayı, resmî muhteşem törenlerin üstünde işte bu öz halkı yapmıştır: Dolmabahçeden Birkeciye kadar yan yollar, Musevî, Rum Ermeni gayr-ı türk ve gayr-ı müslim halkla dolu idi: Giden, sadece bir milletin değil, insanlığın seçkin evlâdı idi. Bu hükümle, Atatürk devrinin de, her türlü hata ve hattâ günahlardan sıyrılmış olduğunu iddia etmiyorum. Fakat muvazenenin neticesini hükme bağlayan halkın vicdanının kararını hatırlatmak istiyorum.

Gerçek günler, o cenaze taşı günleridir. Bakalım... Bakalım... Halefleri bu hakiki imtihan ânında, hangi eyyam tedbirinin gölgesine sığınacaklar? — K U T A Y

4 Kasım 1922

SON OSMANLI KABİNESİNİN SON BUHRAN GÜNÜ

YAZAN : CEMAL KUTAY

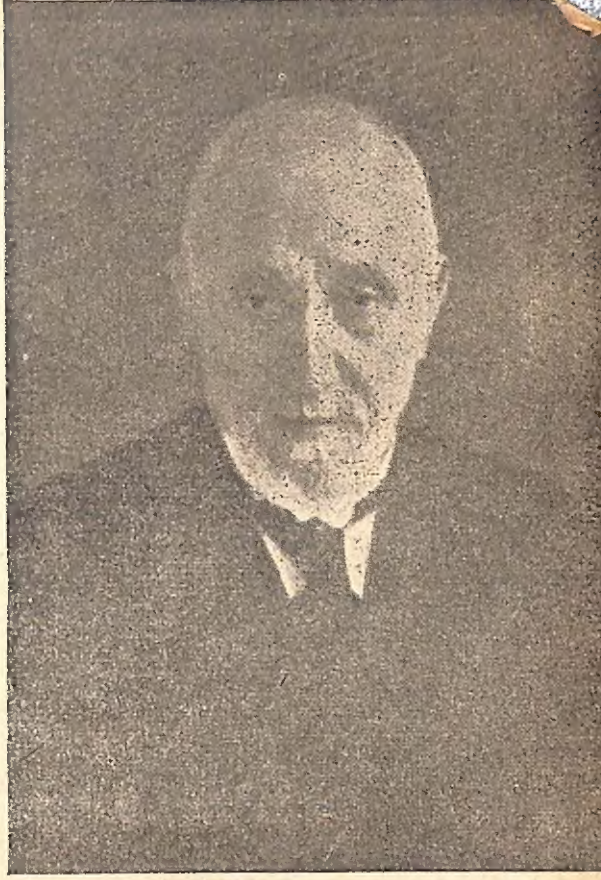

Osmanlı İmparatorluğunun son Sadrıazamı Ahmet Tevfik Paşa, son sadaretinin son günlerinde.

(Üç devre, Sultan Hamid istibdadına, İkinci Meşrutiyet buhranına, mütareke çalkantısına rastlıyan Başvekillikleri içinde, devamlı olarak muhafaza ettiği hususiyeti, Bab-ı Âliden yetişmiş olmanın nev'i şahsına münhasır telâkki ölçüleri idi. Zannedilir ki, siyasî hayattan çekildikten sonra hakkında söylenenleri ve verilmiş hükümleri büyük bir hayretle, hattâ elemle takip etti: Çünkü Tevfik Paşa da, çağdaşları gibi, hâdiselere insanların belirli ölçüde tesir edebileceklerine ve mevcud statükoların bozulmasının âlemi harâp edeceğine inanmış insanlar arasındaydı...)

SADRIAZAM NEREDE ?

Denilebilir ki, Bab-ı Âli adı altında Osmanlı İmparatorluğunun kaderini eline alan hükûmet kadar hiç bir resmî ve meşrû iktidar, 4 Kasım 1922 nin trajik ve hattâ garip tecellileri içinde hayat sahnesinden çekilmemiştir.

Resmî edebiyatımızın *"makam-ı sedaret-i uzmâ"* olarak, devletin en yüce kudret koltuğunda, Sultan Hamid'e de bir defa sadrıazamlık yapmış olan Tevfik Paşa bulunuyordu. 1919 la 1922 arası, yâni, Millî Mücadelenin devamı müddetince İstanbul'da, şahsiyetleri birbirinden çok farklı ve isimleri memleketçe önceki faaliyetleri dolayısiyle bir çok "paşa"lar, bu makama gelmiş, gitmişlerdi: İçlerinde Padişah Sultan Altıncı Mehmet Vahidüddin'in kız kardeşi Mediha Sultanın kocası olduğu için kendisine kısaca *"Damad"* denilen Ferid Paşa gibi, körükörüne İngiliz taraftarı ve millî bir mukavemetin imkânsız, hattâ felâket olduğu iddiası ile işgal kuvvetlerinin tatbikatçı memuru hüviyetine girmiş kişiler, Ankara'nın mukavemeti ile iktidardan adetâ zorla düşürülmüş, Ali Rıza ve Salih Paşalar gibi zevat ise, Millî Mücadeleyi destekledikleri iddiası ile işgal makamları ve hattâ Saray tarafından tertiplerle işbaşından uzaklaştırılmışlardı. Millî Ordu, istilâcı Yunan kuvvetlerini denize döktüğü zafer günlerinde iktidarda, son dört yıl içinde üç defa sadrıazamlığa getirilmiş olan Tevfik Paşa bulunuyordu.

Mudanya mütarekesi imzalanmış, Trakya'nın bize teslimi başlamış, Lozan' da sulh konferansı hazırlıkları ele alınmıştı. Birinci Dünya Harbinin galiblerini, Doğu'da, sömürge imparatorluğunun sınırlarını son hadler halinde genişletmiş olan İngiltere siyaseti temsil ediyordu. Ortada bir de, *Hilâfet Meselesi* vardı ki,

Hindistan'daki Müslümanlar başta olarak, müstemlekeleri ve domünyonları içinde iki yüz milyondan fazla İslâm halk bulunduğu iddiasıyla, İngiltere, Müslüman dünyasının biricik mânevî bağlantısı sayılan hilâfet müessesesi ile kendisini yakından ilgili görmekte olduğunu açıkça ilân ediyordu: İslâm dünyasının hâmisi olma iddia ve küstahlığı içinde!.. Çünkü bu vehim, ortada şeklen bir rakam üstünlüğü felsefesine bağlanıyordu...

Ekim ayının yirmi sekizinci çarşamba günü, İstanbul gazetecileri Bab-ı Âli'yi adetâ abluka etmişlerdi: Sadrıazam Tevfik Paşa ile kovalamaca oynuyor gibi idiler: Osmanlı devletin'n son sadaret müsteşarı Ali Fuad Bey bile, Tevfik Paşanın nerede olduğunu bilmediğini rahatça ve inandırıcı edâ ile söyliyebiliyordu. Doğru idi: Çünkü bir gece evvel, Saraya, çok geç vakit davet edilen ve Mabeyn Başkitabetinden gönderilen bir otomobil ile Gümüşsuyundaki konağından Yıldıza çıkan Tevfik Paşa, Padişah Vahidü'ldin ile uzun bir görüşme yapmış, sabaha karşı Saraydan ayrılan Sadrıazamın hasta olduğu rivayetleri çıkmıştı. Konağındaki telefonun cevab vermediğini, o zamanın telefon idaresinin santralında çalışan çoğu Musevî genç kızlar, sadrıazamı arıyanları hemen cevablandırıyorlardı. Kabinenin diğer âzasını bulmak da güçleşmişti. Çoğu makamlarına gelmiyorlardı. Dahiliye Nazırlığı makamında olan Ahmet İzzet Paşa, Tevhid-i Efkâr muhabirine kısaca şunları söylemişti :

"— Sorduğunuz suallere ancak Sadrıazam Paşa Hazretleri cevab verebilirler..."

Muhabir sadrıazam paşanın nerede olduğunu sormuş, Ahmet İzzet Paşa, Bab-ı Âlinin sadarete ayrılmış kısmını eliyle işaret ederek :

"— Sadaret Makamı oradadır..." demişti. Evet, makam orada idi, fakat makamın sahibi ortada yoktu.

PADİŞAH İSTİFAYI KABUL ETMİYOR

Tevfik Paşa, ortada gözükmediği bu iki gün içinde, Sultan Vahidüddin'le İstanbul Hükumetinin durumunu görüşmüştü: Acaba bir "İstanbul Hükumeti" var mıydı?

İstanbul'da, Ankara'yı temsil eden ve şeklen unvanı *"Hilâl-i Ahmer Mümessili"* olan Hamid Bey, Tevfik Paşaya Mustafa Kemal Paşanın bir "ültimatom" unu vermişti: Gazi, millî mukadderat üzerinde artık söz ve karar sahibi olan makamın, sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu hatırlatıyor, sulh konferansına iştirâk hak ve selâhiyeti üzerinde, yeni bir "İngiliz Oyunu" na dikkati çekiyordu. Ne garib, hattâ hazin tesadüftür ki, Hamid Bey Tevfik Paşa'ya bu tebliği vermeden bir saat önce, bizzat oğlunu Hamid Beye göndererek Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ait şu *"mahrem"* haberin Ankara'ya iletilmesini istemişti:

"Allahın izniyle kazanılan zafer, Ankara ve İstanbul arasındaki ayrılığı ve ikiliği kaldırmıştır. Sulh konferansına İstanbul ve Ankara'nın ayrı ayrı dâvet edileceği malûmdur. Konferansda elbirliği ile millet haklarının müdafaasına mesaî sarfedilmek üzere, ahvale vakıf ve emniyetinizi haiz bir zatın buraya

★ ★ ★

91 Yıllık Ömür...

Tevfik Paşa'nın istifa ettiği gün, 4 kasım 1922 de, Devletin resmî gazetesi olan Takvim-i Vekâyi, SON sayısını çıkarıyordu. Bu SON sayının numarası 4608 dir.

Takvim-i Vekâyi, yâni bugünkü dilimizle olayların geçişi, *ilk türkçe gazete olarak, İmparatorluğumuza bir çok yenilikleri getirmiş olan Sultan İkinci Mahmut tarafından 31 Ekim 1831 de kurulmuştu. İlk Başyazısını da Padişah, bizzat yazmıştı.*

91 yıllık yayın ömrü içinde Takvim-i Vekâyi, Vak'a-ı Hayriyye, *yâni, Yeniçeri ocağının yıkılışından Osmanlı İmparatorluğunun son gününe kadar, devletin resmî hayatı için başvurulacak en sahih kaynaklardan birisidir.*

BİR KONUŞMA **İstanbul'un "ikinci fethi"nde, bu ebedî Türk beldesine ilk giren Birinci Fırkamıza, yukarıdaki klişede, kendisini karşılıyan gazeteciler arasında gördüğümüz Hüseyin Hüsnü Paşa (sayın General Erkilet merhum) kumanda ediyordu. Onun geldiği günlerde, Tevfik Paşa Le Temps gazetesine bir beyanat vermişti. Çok ihtiyatlı konuşulmuş olmasına rağmen, İstanbul hükûmetinin elinden geleni yapmış ve bunun anlaşılamamış olmasının üzüntülerini taşıyan bu cümleler, Hâkimiyet-i Milliye'den oldukça ağır bir mukabele görmüştü. Harbiye binasında olan İstanbul Kumandanlığına, Tevfik Paşayı davet eden Hüseyin Hüsnü Paşa, kendisiyle uzun bir görüşme yapmış ve Tevfik Paşa bu mülâkattan sonra bir daha konuşmamıştı: Tâ, hatıralarını, rahmetli İbn-ül Emîn Mahmut Kemal İnâl üstadımıza anlatıncıya kadar!..**

gayet mahremâne talimatı hâmilen ve sür'at-i mümküne ile izamı mütemennâdır efendim.

Sadrıazam: Tevfik."

Mustafa Kemal, Tevfik Paşanın, Ankara mahfillerinde derin akisler yapan bu müracaatına çok sert bir cevap vermişti. Bu cevap, özet olarak, şuydu :

"Türkiye devleti aleyhinde her türlü teşebbüsü gözönünde tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti mukabil tedbirlerini düşünmüştür. Teşkilât-ı Esasiye kanunu ile şekil ve mahiyeti teayyün eden Türkiye devletinin kuruluşundanberi, vatanın mukadderatına hâkim olanın ancak Büyük Millet Meclisi olduğu cihanca malûm ve hadiselerle de teyit edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının kazandığı kat'î zaferin tabiî neticesi olan Sulh Konferansında Türkiye devleti yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti tarafından temsil olunur.

Bu hakikatler karşısında, meşrû ve hukukî olmadığı Büyük Meclisce bir çok defalar ilân edilmiş olan heyetlerin, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da devlet siyasetini teşvişten uzak durmamalarının ne büyük mes'uliyetlere sebeb olacağı artık bilinmelidir."

Tevfik Paşa, Ankara'nın bu kesin durumu karşısında istifa etmek kararını Padişaha bildirmiş ve kabinesindeki dört nazırın on günü aşan zaman içinde vâki çekilmelerini şahsî ricasıyla dur-

Tevfik Paşanın önce Gazi Mustafa Kemal Paşaya, daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi riyasetine, sulh mevzuu üzerinde yaptığı müracaat, Birinci Büyük Millet Meclisinin o hadiseleri kendisine hâs heyecan havası içinde ele alan varlığında, sayılı fırtınalardan birisine sebep olmuş, Mebuslar, İstanbul'a hemen bir İstiklâl Mahkemesinin gönderilerek mütarekeden sonraki hükûmetlerde vazife almış olanların adalete sevkini istemişlerdi. Bu tedbirleri istiyenlerin başında, kilisesini yukarıda gördüğümüz Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey geliyordu. Meclis riyasetinde olan Ali Fuad Paşa hatipleri teskin etmiş, Gazi'nin İstanbuldaki "gafil zevata" icab eden cevabı verdiğini söylemişti.

durduğunu da anlatmıştı. Sultan Vahiddüdin, Lutfi Simavî Bey'in hatıralarında bir çok def'alar kaydettiği üzere, neler düşündüğünü anlatmamak için gözlerini kapamış, bir müddet sâkin ve sessiz durmuş, sonra:

"— Bir müddet daha sabretmenizi rica ederim. Vaziyet, kısa zaman içinde tavazzuh edecektir. Şu muhataralı ânda, Makam-ı Saltanat ve Memleket, tecrübe ve şahsiyetinizden istifadeye muhtaçtır." demişti.

SALTANAT İLGA EDİLİYOR :

Bab-ı Âlin'n bu tutumunun, saltanatın ilgası kararını süratlendirdiği ve Sulh Masasında artık dünya yüzünde bir *"İstanbul Hükûmeti"* nin kalmamış olduğu gerçeğiyle yer alma realitesinin kanuni ve ahdî neticesine bağlanmak için Ankara'nın bir ân önce harekete geçmiye zorladığı muhakkaktır.

Büyük Millet Meclisinin 30 Ekim 1922 de meseleyi ele alması, çok elektrikli bir hava içinde başlamıştı: Hatibler, Ferid Paşadan gayrı, 1919 dan sonra İstanbul hükûmetinde vazife almış olan sadrıazam ve nazırlar hakkında, hiyanet-i vataniye suçundan takibat yapılmasını ısrarla istediler. Haklarında böylesine ittihamlar ileri sürülmüş olan bu kuvvetin meşru'iyyetinin münakaşa edilmesine imkân olmadığı gibi, bundan sonraki hüviyetlerinin de kanunî hükme bağlanması zarurî oluyordu. Bu netice, başlıca şu gerçeklere dayanıyordu:

1 — Osmanlı İmparatorluğu fiilen hayat sahnesinden çekilmiştir,

2 — Yeni bir TÜRKİYE DEVLETİ doğmuştur,

3 — Teşkilât-ı Esasiye Kanunuyla millî hükümranlık hakkı millete aittir,

4 — Saltanat mülgadır.

Meclisteki münakaşalar o gün bitmemiş, 31 Ekimde Müdafaa-ı Hukuk Grupu toplanmış, Mustafa Kemal, saltanatın ilgası üzerinde uzun izahat vermişti. 1 Kasım 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi, teşrii hayatının en mühim içtimalarından birisini yapıyordu. Teşkilât-ı Esasiye, Şer'iyye ve Adliye Encümenleri müşterek bir toplantı yapmış ve Kırşehir Mebusu Müfid Efendinin riyaset ettiği bu toplantıda, uzun ve sert, daha çok hilâfetin şer'î ve hukukî manasıyla, saltanat ve hilâfetin birbirinden ayrılamıyacağı görüşünü savunan tartışmalar olmuştu. Münakaşaların bir neticeye bağlanmadan uzayıp gideceğini gören Mustafa Kemal, bir sıranın üzerine çıkarak, vaziyeti etrafıyla anlatmış, cümlelerini şöyle bağlamıştı:

"— Türk Milleti, hâkimiyet ve saltanatını isyan ederek kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emrivâkidir. Mevzuu bahis olan, millete hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmıyacak mıyız meselesi değildir. Mesele zaten emrivâki

(Sonu 1845 nci sahifede)

Trablusgarb zindanlarında mahkûm hürriyetçilerin ümitsiz ihtilâli

YAZAN : FERİDUN KANDEMİR

İhtilâle katılanlardan, sonra Askerî Sıhhiye Umum Müfettişi Dr. Süleyman Numan Paşa.

GÖNDERİLEMEYEN MEKTUP

Evvelâ, "Şevketmaab" diye Sultan İkinci Abdülhamid'e hitaben yazılmış 20 Temmuz 1899 tarihli şu arizeyi okuyalım:

"Henüz bir günlük dünyalı olan evladımı kucaklamak için 1311 (1895) yılı şubatının 25 inci günü akşam üzeri evime koşmuştum. İçeri girince şaşırdım. Kordonlu formalı, kılıçlı, sivil, tanıdığım, tanımadığım bir çok haşarat dolmuş, mezbuhane bir hareket ve sür'atle, evin içinde her tarafa saldırıyorlar, bir şeyler arıyorlardı.

Bir gün, belki bir saat evvel mes'ut olan bu evde, bu haydutların ayak patırtılarından, kılıç şakırtılarından başka ses işitilmiyordu. Valdem bir tarafta neye uğradığını anlayamamış, sessiz sessiz ağlıyor, bir günlük dünyalının genç annesi de yavrucuğunu kucağında sıkıyor, ağlamaya takat bulamayarak titriyordu.

Ah Şevketli!.. bu hal dağlardaki eşkiyayı bile müteessir edebilirdi. O akşam bir babayı evlâdından ayırdılar. Bir aileyi matem içinde bıraktılar. Ramazan idi. Biz Zaptiye Kapısına giderken, yollarda toplar atıldı.

Zaptiye Kapısı!.. zamanın o üçüncü derece işkencehanesi, bizi nezaketle kabul etti, diyebilirim!..

İlk gecesinde bir ot minder vermeyi bile çok gören bu yerde, on sekiz gün kaldım. Ömrümde görmediğim rüyalar, kâbuslarla bir cehennem hayatı geçirdim.

Bir akşam üzeri idi. Tersaneden bir kaç kanun (inzibat) memuru, beş on palaskalı asker geldiler. Bizi kurtuluş müjdesiyle avutmağa bilmem neden lüzum duymuşlar ki, yolda bir takım dîller dökerek arabalara bindirdiler. Tersaneye, Tersanenin cihanca meşhur olan zindanına götürdüler.

Bir buçuk yıllık ömür de orada çürüdü.

Vatanın şan ve şerefle yükselmesi temenni ve gayretinde bulunan bütün Osmanlı gençlerinin muhterem manevî babası olan Murat Bey İstanbula gelmiş, bu yolda elem ve ıstıraba düşen ailelerin gözlerinde bir ümit ve sevinç nuru parlamıştı.

O sene ağustosun on beşinci günü bir çok memurların, muhafızların nezareti ve muhafazası altında arabaya bindirilerek Taşkışlaya götürüldük.

Cülûs-û Hümâyûn şenliğinden iki gün sonra, bütün İstanbul gazeteleri gayet lâstikli, şahâne şanınıza lâyık bir diplomat dili ile umumî af ilân ettiler. Bundan maksat, felâkete uğrayanları aldatmak olduğu, sonraları tahakkuk etti.

"NEREYE GİDİYORUZ? BİZİ NE YAPACAKLAR?"

Ertesi günü o Taşkışla'yı dolduran istibdat kurbanlarının birer birer fotog-

rafları alındı. Sonra üzerlerindeki elbiseleri, fotinleri, fesleri alındı. Beylik verildi. Bunlara ikişer de fanile, don ilâve edildi. Ve tekrar bu yeni kıyafetle bir fotograf daha çekildi ki, bunların hepsi manzur-u Şâhâneniz olmuştur.

Şevketli Padişahım, nazarlarınızı maziye irca buyurursanız, hatırlarsınız ki, o gece def' edildiğimiz haberini ne kadar tehalükle bekliyordunuz.

İşte o menhus gecenin sabahında, daha ortalık ağarırken yetmiş sekiz istibdat kurbanı genci bir asker koğuşuna doldurdular. Kordonlu, kılıçlı iş adamlarımız, sadık bendeleriniz — kendi deyişleriyle — bu muzir hainlerin etrafında fırıl fırıl dolaşıyorlar, tedbirler alıyorlardı. Elbise ile beraber verdikleri numaralarımızla hepimizi birer birer çağırdılar, tabur ettiler.

Sayımızca martin ile silâhlanmış askerle etrafımızı kuşattılar. Nereye gidiyorduk, ne oluyorduk, kim bilir?

Yolda giderken, her tarafta pusuya yatırılmış bir çok martinli askerlerle zabitler gördük.

Kabataş iskelesine -ki, nice hamiyet ve gayret sahiplerinin, nice vatan ve hürriyet aşıklarının felâkete atılışlarına şahittir- indiğimiz vakıt istimbotları bizi bekler bulduk. Yine bize hainler gözü ile bakan o sadık memurlarınızın itip kakmalariyle istimbotların kamaralarına, baş altlarına doldurulduk. Adeta birbiri üzerine atıldık. "Nereye gidiyoruz? Bizi ne yapacaklar?" suallerimiz hain bakışlarla "Sus mel'un!." cevabından başka bir şey alamıyordu.

Böyle hakaretler, böyle helecanlarla Üsküdar önünde demirli bulunan Şeref vapurunun anbarına doldurulduk."

ZİNDANDAKİ GÜNLER

İşte "Şeref Kurbanları" diye anılan yetmiş sekiz kişilik Jöntürk'ler kafilesinin ne suretle ve ne şekilde Trablusgarp'a sürüldüğünü, bizzat Padişahın kendisine hitaben yazdığı -ve tabiî göndermediği- mektubunun baş tarafında, bu kurbanlardan biri olan Ali Fahri Bey (Ağababa) aynen böyle anlatmıştı.

Şimdi Trablusgarp zindanındaki Şeref Kurbanlarının istibdada karşı, evet zindanda bile, ayaklanması hâdisesini, yine merhum Ali Fahri Bey (Ağababa) in günü gününe tutmuş olduğu notlardan aynen alıyorum:

"Mahpusluğumuzun ilk haftalarında, her gün muntazaman devam ederek, bizimle birlikte saatler geçiren - fesatla dolu fikirlerimizle ahlâkımızı düzeltmek üzere Yıldız Sarayınca resmen tayin edilmiş - ahlâk memurları, durmaksızın verdikleri Padişaha sadakat ve itaat nasihatlerinden sonra, İlm-ü hâl, Kısas-ı Enbiya gibi kitaplara müsaade etmişler ve giderek İstanbulun istibdadı metheden gazetelerine, harc-ı âlem ufak tefek kitaplarına açılabilen yol, Ebuzziya mecmuasını, haftalık Servet-i Fünunu, daha bazı kitapları kabul eder olmuştu. Ziyaretimize gelen arkadaşlar, sıkı kontroldan, aramalardan artık kurtulmuş oldukları için Avrupadaki hürriyetseverlerin neşriyatını da okuyabiliyor ve onlara da yazabiliyorduk.

Yeni Edebiyat-ı Cedide ile, eski Edebiyat-ı Cedide mübahese ve mücadeleleri, Servet-i Fünun sahifelerinden bizim âlemimize de girebilmişti.

Hapishanenin kemer dediğimiz kısımlarında akşamları küme küme toplanırdık. Her kümenin bir çalışma tarzı, bir dersi vardı; tarih okumak, gündüzden kalmış bir bahsin üzerinde konuşmak, fransızca müzakeresi...

Kümelere giremiyerek şurada burada, tek tük kalmış olanlar da o günün olup bitenlerini defterlerine kaydeder, dertleşirlerdi. Bu arada ikişer üçer gezinerek, etraftaki arkadaşlariyle şakalaşanlar da olurdu. Böylece hürriyet için, vatan için felâkete uğrayarak onun verdiği mihnet ve azapla istihza edildiği ve taliin istihzası tahkir olunduğu hissiyle avunulurdu.

Hiç bir kurtuluş ümidi yoktu ve hiç bir şey istemiyor, ümit de etmiyorduk. Okuyoruz, yazıyoruz, konuşuyoruz. Kendi kapalı âlemimizde hasbihallerle, mübahaselerle vakit geçiriyorduk. Yalnız bize dokunmasınlar, istibdadın yıkılacağı güne kadar, bu pek alıştığımız sefaletimizle kucak kucağa kalalım, tâ o uzak bir hayal, daima bir serap kalan mesut güne kadar her fırsattan faydalanarak çalışalım, okuyalım, bir şeyler öğrenelim...

Trablusgarbdeki ümidsiz ihtilâle katılanlardan, daha sonra adlarını memleketin yakından ve devamlı duyduğu üç şahsiyet. Soldan sağa doğru: Ankara Mebusu Mahir Said (İkinci Meşrutiyetin ilk Mebusan Meclisinde Ankara Mebusu). Tanınmış dilci, Çanakkale Mebusu Ahmed Cevad Emre. Yine mebus ve Teşkilât-ı Mahsusa'da Afrika ortalarına yaptığı cesaretli seyahatlerle ÇÖLGEÇEN soyadını alan Sami Çölgeçen.

"YOKLAMA VAR!.."

Fakat bırakmadılar ki... Bir akşam oturduğumuz kemerde acelecî ve telâşlı bir ses bağırdı:

"— Tıbbiyelilerin kemerinde yoklama var!.."

Bu ses bütün dimağlarda bir yıldırım darbesi kuvvetiyle çarparak herkesi kemerlerinden çıkardı. Hapishanenin gezinti yerine koşturdu. Evet baş muhafızımız Mustafa Paşa ile yardımcısı Dişlek Hasan gelmişler, tıbbiyeli bir arkadaşın dolabını aramışlar, evrakını almışlar, kendisini götürmüşlerdi.

Yoklama!.. Bu müthiş bir şeydi. Çoğumuzun gizli yazılmış defterlerimiz henüz okunmakta, Avrupa ve Komite gazetelerimiz, türkçeye tercüme edilmekte mühim, istibdat hükûmetinin diliyle fesat dolu fransızca kitaplarımız vardı. Bir yoklama bütün bunların en zalim tâûnu, en şefkatsiz bir kaatili olacaktı. Sonra içimizden bugün birini, yarın bir diğerini, daha öbür gün bir kaçını, bütün bu kahır ve azap dostlarını birer birer, üçer beşer kanlı ellerin çekip almalarına dayanılacaktı.

Bu akibet hep bir anda düşünülmüş, konuşulmuş er geç oluvereceğine inanılmış olduğu için, şimdi hepimizin beyninde karanlık, korkunç, zehirli bir yeis yuvarlana yuvarlana büyüyor, büyüyordu. Hemen hepimiz sessiz, bekliyorduk.

Dişlek Hasan bir defa daha geldi, bir arkadaşı daha aldı, götürdü. Sonra bir diğerini daha... Bu üç darbe, birer birer ve en sonuncusu en acı olarak ayni noktaya, ayni endişeye vurdu, saplandı. Ve dayanılmaz acıların sızılariyle huzuru kaçırdı ve hepimize:

"— Eyvah!... İşte şimdi mahvolduk!" *dedirtti.*

Üçüncü kurban da gittikten sonra hepimiz, kapının önüne toplanmış dışarıda, o karanlığın içinde, sağ tarafta uzakça görünen karakol zabiti odasının ışığında hareket eden gölgelerden aleyhimizde işleyen dilleri ve gözleri görmek, giden üç felâket kardeşinden geri gelmeyen birisinin uğradığı zulüm ve işkenceyi bilmek, öğrenmek istiyorduk. Ve çünkü geri verilen ikisine ne sorulduğu, ne edildiği gizli tutulmak için yemin verdirilmişti. Onlardan bir şey öğrenmek kaabil değildi. Ve bekleyiş uzadıkça, sabır ve huzur bitiyordu. İşte bu sabırsız ve huzursuz kalabalığın ortasında müstereddit ve helecanlı bir ses, feryada benzeyen bir yeisle:

"— Buna daha tahammül edecek miyiz?" *sualini bu fena gecenin kapkaranlık bağrında titretti. Bütün kalbler helecanda idi.*

İhtilâle katılanlardan Doktor Hüsnü Hamid (sağda), bir Jön-Türk arkadaşı ile beraber (Daha sonra F.Bahçe klubü kurucularından).

İHTİLÂL BAŞLAMIŞTI...

Kaç dakika geçti bilmem, epeyce sonra.. Bu heybetli ve üzüntülü kalabalığın içinden başka bir ses, Dişlek Hasan'ı murat ederek, cesur ve kat'î bağırdı:

"— Bir daha gelirse koymayalım!.."

Bütün ağızlardan hep birden çıkan;

"— Koymayalım!.." *sedası, o gam ve kasvet dolu kubbede inleyerek, unutulmuş, cevapsız bırakılmış zannedilen "Buna tahammül edecek miyiz?" sualine cevap verdi... İhtilâl başlamıştı.*

O şerir ve murdar Dişlek Hasan, dördüncü bir kurban için geldiği vakit, kapının önünde birikmiş, yeisle feveran halindeki simalardan ve gözlerden bir yakaza darbesi alarak irkildi, ve hücum eden ilk elin zabd ve kahrından o lutufkâr yakaza ile ve bir can korkusu perişanlığiyle kaçmağa, aşağıki asker koğuşuna sığınmağa meydan bul du ve oradan askere:

"— Silâh başına!.. Kapıları kapayın, dışarı hiç birini çıkarmayın, çıkarlarsa vurun!.." *diye kumanda etmesi, herkesi galeyana getirmişti. Şimdi bütün bu mahpuslar, altı yedi ayak merdiveni bir hamlede gibi atlayarak, hapishanenin önündeki meydanlığa âdeta taştı... Ve Dişlek Hasan, artık kimbilir ne tarafa kaçmış, kaybolmuştu.*

Heyecan dolu, sonsuz bir savlet avâzesi...

"— Yaşasın Hürriyet!.. Kahrolsun istibdat... Kahrolsun alçaklar, hainler... D'n düşmanları, vatan düşmanları kahrolsunlar!.. Yere geçsinler, gebersinler... Arkadaşımızı isteriz... Arkadaşımızı isteriz!.."

Altmış yetmiş dertli ve perişan genç böyle bağıra bağıra yirmi beş metre ilerideki yüksek hudut duvarının kapısı önünde toplandığı anda, süngülü nöbetçiler ve Mustafa Paşa orada idi. Hücum eden arkadaşlardan biri, Mustafa Paşanın bastonunu kırarken o, kapıya kollarını germiş yalvarıyordu:

"— Evlatlarım... Etmeyiniz... Ben sizi severim ve daima seveceğim... Sizin hayrınız, sizin selâmetiniz için çok çalıştım, emeklerim boşa gitmesin, yazık benim emeklerime... Etmeyiniz, içeri giriniz. Arkadaşlarınızı da alınız, içeri giriniz, etmeyiniz."

"— DUUURR!.. NE YAPIYORSUNUZ?"

Bir bağırış, haykırış kıyameti ve dalgalanma... Mustafa Paşa da, bağıra bağıra yalvarıyor. Bütün mahpuslar bağıra bağıra şehire, Trablusgarp sokaklarına çıkmak, dünyaya çıkmak, kim bilir kime ve kimden acılarını, bütün esaret elemlerini ağlamak inlemek istiyordu. Birden taşan ve köpüren ses ve hareket kıyameti ortasında, zifiri karanlığın içinde karışık ve seri demir sesleri akabinde 40 - 50 süngünün parıldadığını gördük. Bu sivri, parlak, hissiz ve soğuk şeylerin önünde, bir an sessiz ve müteredditt kaldık. Ve o anda zabitler odasına hapis edilerek, süngülerin muhafazasına bırakılmış arkada-

şımız, tamamen işittirebileceği ümidiyle:

"— Kardeşlerim, ben buradayım..." *Diye bağırdı ve kalabalığa doğru atıldı.*

Şimdi o süngüler altında fena dakikalar geçiren arkadaşımız, kendisine yakın bulunan arkadaşları kucaklıyordu ve tekrar :

"— Yaşasın Hürriyet, yaşasın vatan... Gebers'n zalimler, kahrolsun istibdat... Din düşmanları, vatan düşmanları yere geçsinler, gebersinler!.." *avazeleri ile ortalık çınlıyordu.*

Bu meyusane galebeden, daha ziyade sinirlenen fena bir yüzbaşı, artık ortadan kaybolan Dişlek Hasan'ın, hainliğinde onun halefi olarak askere:

"— Vur!.." *emrini vermişti.*

Gayretli, metin ve genç bir mülâzım, o askerin mülâzımı, o anda dışarıdan telâş ve helecanla koşup yetişerek, yüzbaşının emrine itaatle vurmak istiyen ve vurulmağa mahkûm kalabalığın ortasına atıldı. Askere teveccüh etti:

"— Duuurr!.. ne yapıyorsunuz? ne yapıyorsunuz? Deli mi oldunuz siz? Sonra Padişah bizim hepimizi asar, hepimizi kuşuna dizer!.. Onlar bize Padişahın emanetleri!" *hitabını gür ve gayyur bir asker sesiyle bağırdı.*

Bu bağırma, askeri bir elektrik kuvvetiyle sarsarak tabiî hâline getirdiği vakit mülâzım, istibdat mağdurlarına dönerek :

"— Haydi kardeşlerim... Rica ederim" *dedi, ve biz bu gayyur mülazım (teğmen) arkadaşın bu derece insanlığına karşı ruhumuzda derin bir hürmet ve sevgiye tabi kalarak ve esasen arkadaşımızı da aldığımızdan :*

"— Yaşasın Hürriyet!.. Gebersin istibdat, gebersin hainler, kahrolsun zalimler!.." *feryatlariyle koğuşumuza doğrulduk. Bir saatten ziyadedir bağıra bağıra artık sesler kısılmış idi. Kısık seslerle, merdivenleri çıkarken yine bağırıyorduk:*

"— Alçaklar!.. 40.000 sevgili askerimizi Tesalya meydanında kırdırdınız. Milletin canı, kanı bahasına alınan yerleri yine geri verdiniz, alçaklar, hainler" *ve sonra:*

"— Allâh-u Ekber!.. Allâh-u Ekber!.. Allâh-u Ekber tekbirleri..."

Trablusgarp zindanlarındaki ihtilâle katılanlardan bir grup... Çoğu, bu ümidsiz hareketin müsbet bir netice vermiyeceğini biliyorlardı. Fakat insan olma hayslyeti içinde, bulduklarını değil, yarattıkları her fırsatta kurtuluşun yolunu aradılar...

UYKUSUZ GECE

Artık koğuşumuza girmiştik. Kaç aydan beri, daha bir kaç saat evveline kadarki munis halini, şimdi soğuk bir hava ile örterek, anî bir heyecan ve coşuşla bağırdıktan, bağırdıktan sonra yorgun düşen mağdurların kalbine bir sükûnet edası döken zindanımız kapanmış, denizden ve karadan pek sıkı ve şiddetli bir askerî muhafaza ortasında kalmıştı. Damı üzerinde, ağır asker kunduralarının ve tüfek dipçiklerinin birbirini takip eden darbeleri, pencerenin altında karanlık ve üşüten denizin, yosunlu kayalara çarpa çarpa dağıttığı haşultılı iniltilere karışarak ruh-

(Sonu 1845 nci sahifede)

ATATÜRK'ün hayatında son konuştuğu Kral ve, UNUTULMAZ BİR VATANSEVERLİK DERSİ

YAZAN: CEMAL KUTAY

Rumanya Kralı İkinci Karol. İngiltereye yaptığı resmî ziyarette, Londra Belediye Reisi ile beraber.

DOKTORLARIN KARARI

Atatürk, 26 Mayıs 1938 de Mersinden gelmiş ve aynı gün İstanbula hareket etmişti. Bu, Millî Kurtuluş Lider'inin, bir Orta - Çağ kasabası halinden alarak, yeni Türk Devletinin Başşehri hâline getirdiği Ankara'dan son ayrılışı idi. Beş ay sonra, Mustafa Kemal Atatürk'ün tahnit edilmiş cenazesi Ankara'ya gelecekti. Elbetteki, 26 Mayıs 1938 Çarşamba günü, kendisini Şeref Holünde uğurlamak için toplananlar, bu acı gerçeğin hiç bir belirtisini ruhlarında ve mantıklarında duymamışlardı.

Atatürk'ün, kendi hastalığı Siroz'u, bir çok hekimlerden önce hissettiğini ve pek yakınlarından birisine, bir Tıp Ansiklopedisinden "Siroz"a ait bilgileri gözden geçirttiği ısrarla söylenmektedir. Yakınlarının bildiği üzere, Atatürk, kelimenin mutlâk mânâsıyla haysiyet sahibi, hattâ hususî hayatının tecellileri içinde mağrur ve müstağnî bir insandı. HASTALIK gibi insan hayatının çok tabiî tecellileri karşısında bile, başkasına muhtaç olma duygusu, kendisini huzursuz etmiştir. Yalova Kaplıcalarındaki teşhis devresinde, Dr. Nihat Reşad Belger, SİROZ'un adını söylemeden bu menhûs derdin tecellilerini sıralarken O, bahsi neticesine doğru sevketmiş ve doktorun izahlarını tamamlıyarak tedavi üzerinde durmuştur.

Profesör Fissenger, muayenesinden sonra, Dr. Neşet Ömer İrdelp ve Âkil Muhtar Özden'le beraber yapılan konsültasyonda, tam bir kanaat halinde şu gerçeği ortaya koymuştur:

. *"— Atatürk, hastalığını bilmektedir..."*

Ve, birinci Koma'dan önce, hekimlerin kendisine yaptıkları tavsiyelere elinden gelen dikkati de göstermiştir. Belki 1938 yazının, klimatolojik ölçüleri aşan rutubeti, belki bu perhiz hayatının itiyatları üzerindeki menfî tesiri ile Savarona'da geçen son ayların acılarından çok yakınlarına, bu arada, artık *"eski dost"* lara dönebilmenin ruhî ihtiyacı içinde, çocukluk ve mücadele arkadaşı Ali Fuad Paşaya sağlık durumu ile tedavi tarzından şikâyet etmiştir. Denilebilir ki, Ağustos - Kasım arası devresi, Mustafa Kemal'in artık, fânî hayata vedâ hazırlığının, kendisine hâs ölçüler içinde geçme devresidir.

BİR HATIRA **Atatürk, Balkan Paktı ve Sâdâbâd Misakı üzerinde daima hassasiyetle durdu ve Batı ile Doğu'yu Türkiye'nin nâzımı olduğu bir sulh mekanizması içinde, nereden gelirse gelsin her tecavüze karşı sağlam tutmanın milletlerarası teminatını dikkatle takip etti. Yukarıda, ilk defa neşredilen klişede, Ankara'da son Balkan Antantı Başvekiller toplantısında, Atatürk'ü Yunan Başbakanı General Metaksas (solda) ve Yugoslavya Başvekili Dr. Milan Stoyadinoviç (sağda) arasında görüyoruz. Dr. Stoyadinoviç'in yanında Başvekil Celâl Bayar, ve Bayar'ın arkasındaki uzunboylu zat da, Rumen Hariciye Nazırı Greguar Gafenku'dur.**

ÇETİN BİR KONU

Doktorların tavsiyelerini yerine getirebilmek, bunları üzerlerine alanlar için kolay olmamıştır.

Bu arada, kendisine *"Tam bir hasta"* muamelesi yapılmasının ruhunda ve bedeninde yapacağı reaksiyonu düşünenler, çok sıkı prensiblere bağlı olan Siroz tedavisini yürütebilmek için büyük sıkıntılara katlanmışlardır. Bu tatbikat safhası bilhassa, ziyaretçiler bahsinde tecelli etmiştir. Çünkü 1937 ve 1938 yılları, Türkiyenin iç ve dış siyasetinde büyük değişiklikler ve bunların realizasyon devresidir: İktisadî hayat tam bir inkişaf içindedir: Alman ve İngiliz Kredileri ile Üçüncü Üç Yıllık Programın tatbikat hazırlıkları yapılırken, İkinci Beş Yıllık Plânın eserlerinin idrâki başlamış, 1 Kasım 1937 de, Atatürk'ün 1923 - 1937 devlet reisliği devresi içinde Meclis kürsüsünden söylediği açış nutuklarının hepsinden daha uzun ve daha tafsilâtlı olan bu geniş kalkınma programının safhaları ele alınmıştır: Hasta hasta, taaa Doğu'nun ucuna kadar yaptığı seyahatın, Hatay davasına sımsıkı bağlanmasının. Montrö ile Boğazları gayr-ı askerî bölge olmaktan çıkarmış

olmanın, Balkan Paktı ve Saadabâd Paktı ile Türkiye'yi Batı'da ve Doğu'da, iki ittifak zincirinin temel halkası haline getirme gayretlerinin hareketleri içinde, Ankarada, bir çok yabancı misyonlar beklemektedir: Nitekim, Balkan Antantı Askerî Konseyinin toplantıları yeni bitmiş ve neşredilen tebliğ, bilhassa Mussolini İtalyasında geniş akisler yapmıştır: Atatürk, Rumen Başvekili Tataresku'ya Balkan Paktını, Küçük Antant'la takviye etmesini tavsiye etmişti. 1938 yirmidokuz ekiminde kutlanacak Cumhuriyetin ONBEŞİNCİ YILDÖNÜMÜ'nde, Ankara'nın kesif politika faaliyetine sahne olması bekleniyordu. Daha öncesinden yapılmış olan hazırlıkları ATATÜRKSÜZ düşünebilmek mümkün olmadığına göre, hükûmet gerçekten çetin konuların karşısında idi, çünkü, Atatürk'ün hastalığına dair Havas ve Stefani Ajanslarının verdikleri haber cevapsız bırakılmıştı.

★ ★ ★

Hadiselerin Getirdikleri

Mustafa Kemal Atatürk'ün, fânî hayatı içinde son konuştuğu yabancı devlet reisi, Rumanya Kralı İkinci Karol'du, ve kendisine neler söylediği de bu sahifelerin için dedir...

Demek ki, Mustafa Kemal, vatan topraklarını ne bahasına olursa olsun korumayı insanlığın ve yurtseverliğin temeli sayabilmenin tabiîliğine sahip Çekoslovak Hükûmet Reisi Dr. Edvard Beneş'i müdafaa ederken, Kral Karol'a da, kendisini bekliyen âkibetin neler olabileceğini ifşa etmek istemiş...

Çünkü, İkinci Dünya Harbi patladığı ve Alman ordularının Yıldırım Harbinin ilk tatbikatı ile Polonyayı istilâ edince, bir efsane haline gelivcren "Küçük Antant" ın çökmesiyle, Rumanyada iktidar değişimi zaruret haline gelmiş ve İkinci Karol, tahtını, Madam Lupesku şeklî sebebi ve bahanesiyle oğlu Prens Mişel'e terkederek, beraberinde götürdüğü servetle, İspanya'ya yerleşmişti .

Fakat bugün tarih, kendisinden de, Dr. Beneş'den de başka türlü bahsediyor.. .

RUMANYA KRALI KAROL GELİYOR

Haziran 1938 in ilk haftasında, doktorların gösterdiği lüzum üzerine Mustafa Kemal, Savarona yatında tedavisine devam ediyor ve mümkün olduğu kadar kontrol altında sâkin ve huzurlu günler geçiriyordu ki, Bükreş elçiliğimizden Hariciye Vekâletine gelen bir haber üzerine, Başvekil Celâl Bayar'la, Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras, Balkan Başkentlerine yapacakları seyahati tehir ederek İstanbula geldiler: Rumanya Kralı Karol, özel yatı ile ve mütenekkiren İstanbul'a geliyordu: Tamamen hususî olmasına rağmen, İstanbulda olan Atatürk'ü ziyaret etmek istemesi tabiî idi. Ata'nın sıhhî durumunu yakından bilen Başvekil ve Hariciye Vekilinin böyle bir ihtimali önce önlemiye çalışmaları, eğer imkân bulamazlarsa en elverişli şekilde geçiştirebilmek için tedbir almaları gerekiyordu.

Kral Karol'un yatı, 17 haziran 1938 de Büyükdere önlerinde demirlemişti. Hükûmet adına kendisine *"— Hoş geldiniz..."* denilmiş 18 Haziranda Başvekil Celâl Bayar, beraberinde Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras olduğu halde dost ve müttefik devlet kralını yatında ziyaret etmişti. Kral Karol, ertesi gün için Türk Başvekilini yatta öğle yemeğine dâvet etmişti. Yemek, çok samimî hava içinde geçmiş ve Celâl Bayar, asıl anlamak istediğini de öğrenmişti: Kral Karol, Atatürk'ü sormuştu. Bu soruşta, artık, yabancı mahfillere de intikal etmiş olan sıhhatını öğrenmenin arzusu da vardı. Celâl Bayar, hekimlerinin tavsiyesi ile Savarona yatında dinlenen Atatürk'ün istirahat hâlinin bir müddet daha devam edeceğini izah etmiş fakat Rumen Kralı, Çekoslovakya'nın bütünlüğünü ve varlığını tehdid

eden Hitler'in baskısının, Rumanya - Polonya - Çekoslovakya arasındaki *"Küçük Antant"*ı, dolayısiyle Balkan Antantını ilgilendiren hayatî havası içinde, Atatürk'ü dinlemek ve fikirlerini öğrenmek ihtiyacında olduğunu ifade etmişti. Celâl Bayar, Kral Karol'un sözlerini ve arzusunu Ata'ya iblağ etmiş ve Hatay meselesine ait Meclis toplantısında bulunmak üzere, 20 Haziran 1938 de Ankara'ya dönmüş, Hariciye Vekili Dr. Aras, Ata'nın Rumanya Kralını kabulünde hazır bulunması için İstanbul'da kalmıştı.

Dr. BENEŞ'den ŞİKÂYET

Ertesi gün, Kral Karol'a Savarona'da randevu verilmişti. Ziyaret resmî değildi. Protokol dışı olduğu için tören yapılmıyacaktı. Doktorları, Ata'nın günlük kıyafeti içinde misafirini kabul edebilmesinde ısrar etmişler, fakat Ataya, büyük bir ihtiyatla söylenen bu tavsiyeleri O dinlememiş, her zaman olduğu gibi itinâ ile giyinmiş, misafirini, Savarona'nın güvertesinde, ayakta karşılamış, kabul salonuna kadar refakat etmişti.

İlk afakî sohbet cümlelerinden sonra, Rumen Kralı İkinci Karol, mevzua girmiş ve Almanya'nın Çekoslovakya üzerindeki tazyikinden bahsederek, bunun mukavemet edilmezliği üzerinde durmuş, Polonyanın da Nazi'lerin dış politikasında mukavemet dayanağı olabilme hüviyetine gelmek istemediğini, Leh Hariciye Nazırı Kolonel Beck'in Küçük Antant'taki beyanatının bu hakikatin ifadesi olduğunu hatırlattıktan sonra Çekoslovak Başvekili Dr. Edvard Beneş'den şikâyet etmişti. Rumen Kralına göre, Hitler'in baskısına mukavemet mümkün olmadığına göre, yapılacak yegâne şey, karşı koymak değil, talebleri mümkün olduğu kadar yumuşatmak ve emrivâki kabul etmekti. Atatürk, muhatabını büyük bir dikkatle dinlemiş ve güç inanılır isabetle, Birinci Dünya Harbinden son Versay nizamı gereğince kurulan Çekoslovakya'nın, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu sınırları içinden nasıl kurulduğuna dair olan hâdiseleri, hudutlarının geo-politik, etnik, ekonomik özellikleri içinde izahını yaptıktan sonra, sükûnetle sormuştu:

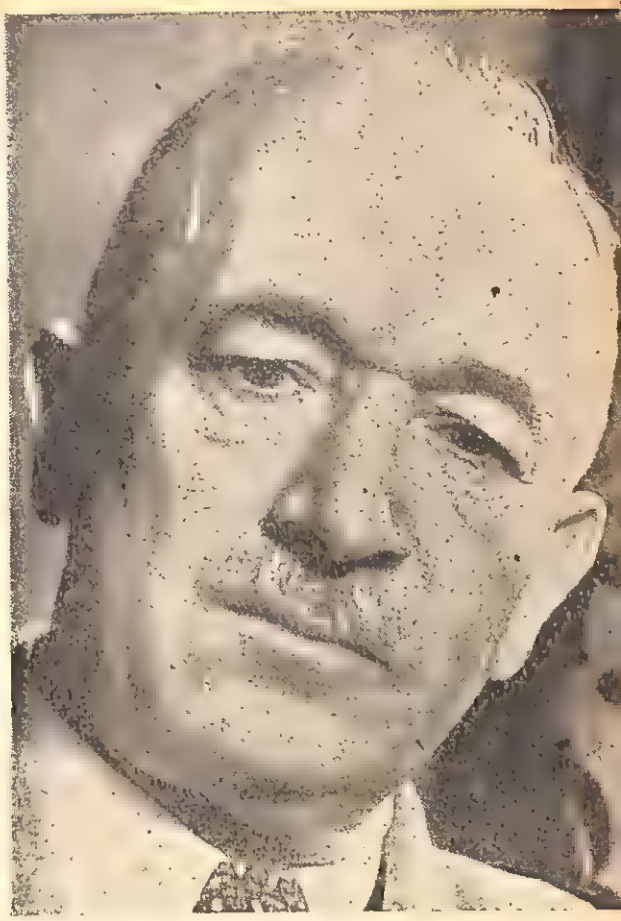

Çekoslovakya'nın son Başvekili Dr. Edvard Beneş, Rumanya Kralı İkinci Karol, Dr. Beneş'in Hitler'in Sudetlerle meskûn topraklardan başka Çek'lerden diğer haklar istemesine karşı Dr. Beneş'in mukavemet etmesinden şikâyet etmesi üzerine, sinirlenen Atatürk: "— Vatan toprakları şartlı müdafaa edilmez. İcab ederse ölünür. Dr. Beneş büyük bir vatanperverdir" demişti. Kader, Dr. Beneş'e gülmedi... Büyük ümidlerle bağlandığı memleketinin önce Almanlar, daha sonra Demir perde içine düşerek gerçekte Ruslar tarafından istilâ edildiğini gördü. Fakat Tarih ona Mustafa Kemal'in gösterdiği yerde mevki verdi...

"— Dr. Beneş, memleketinin mukadderatını bu ahdî çerçeve içinde ve milletlerarası anlaşmalara bağlı statüko ile ele almış bulunuyor, Zat-ı Devletlerince ne yapması lâzımdır?"

Kral Karol, önceki düşüncelerini tekrarlamış, Hitler'in kudret ve kuvvet'ne mukavemetin mümkün olamıyacağını Çekoslovak Başvekilinin bilmesi icab ettiğini, aksi hareketin memleketi ve dünya için felâket getirebileceğini söylemiş-

ti. Mustafa Kemal, muhatabı cümlelerini bitirdiği zaman, birden feverân edivermişti...

"— VATAN ŞARTLI MÜDAFAA EDİLMEZ!.."

Bu asabî cevabın Mustafa Kemal için mukaddes ve dokunulmaz sebebi vardı: Kendisi de, 1919 da, Türk İstiklâl Mücadelesine, daha kötü, daha elverişsiz şartlar içinde başlamıştı: Çekoslovakyanın, Fransa ve İngiltere ile saldırmazlık ve karşılıklı yardım paktları vardı. Ordusunun elinden silâhları alınmamıştı. Ne de olsa, istiklâlini garantilemiş bir Milletler Cemiyeti mevcuttu: Bu ittifak manzumesi içinde, karşı tarafın istilâ ve genişleme siyaseti, elbet de günün birinde bir cihan harbine yol açacak, o zaman da Çekoslovakya'nın mukadderatı, bir dünya meselesi olmak durumuna girecekti. Kimbilir, o ânda hatırına, müstakil Türk Cumhuriyetini yaratan o çetin, fakat şerefli ve nefse güvenliğin şâheser tecellileriyle dolu zahmet ve feragat günleri mi gelmişti de, hususî yatında, halkının parası ve devletinin bayrağı ile huzur ve refah içinde seyahat eden bu Kral'ın, vatanını savunma çabasındaki müttefikini kınaması ve yermesinin ruhundaki isyanı ile dayanamadı, yüksek sesle cevap verdi:

"— Yani zat-ı haşmetnâlerine göre Çek Başvekilinin yurdunun topraklarını istiyenlerin kuvvetini düşünerek istiklâl ve hürriyetini fedâ etmesi mi icab etmektedir? Vatan şartlı olarak müdafaa edilmez. Vatan, şartlar ne olursa olsun korunur ve icab edilirse bu yolda milletçe ölünür. Mösyö Beneş, büyük bir vatanperverdir."

SOĞUK BİR DUŞ

Kral Karol, soğuk bir duşun altında, bedeninin mukavemetini düşünememiş hazırlıksız bir insanın şaşkınlığı içinde kalıvermişti...

Türk Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın durumu Rumanya Kralından daha elverişli değildi: O, Atatürk'ün böyle çıkışlarının elbette yabancısı sayılamazdı ve nice nice benzerlerinin ardı sıra, durumu düzeltmek için neler çekmişti amma, bu seferki çok şiddetli olmuştu. Atatürk'ün şahsiyetinin malûm hususiyetleri içinde, O'nun vatanperverlik, hürriyetseverlik, hakperestlik ve yurt savunmasının şartlara bağlanamıyacak kıymetinin böylesine bir reaksiyona yol açabileceğini Kral Karol'un düşünmüş olması mecburiyeti o ânda bile, Dr. Aras'ı teselli ediverdi. Mevzuu değiştirmek için hiç gayret sarfetmedi, hattâ, bu çıkış'ın Atatürk için ne kadar tabiî ve beklenilmesi icap ettiğini anlatmak istercesine Mustafa Kemal'e sordu:

"— Majeste, bu mevzu üzerinde düşüncelerinizi öğrenmek ihtiyacında idiler. Müttefiklerimiz başta olarak dünyanın selâmeti ve barışın muhafazası için izahına müsaade buyuracağınız başka noktalar var mıdır?"

Misafirlerinin yanından daima güzel intibalarla ayrılması, değişmez prensibi olan Atatürk de, kendi mizâcını çok iyi bilen ve artık Avrupanın duvayen *(en kıdemli)* Hariciye Vekili olan Dr. Aras'a, Kral Karol'un gönlünü alan bir cevap verdi:

"— Majesteleri, müşterek olan sulh politikamızın nasıl korunacağını çok iyi bilirler ve hükûmetlerine direktiflerini esirgemezler..."

Mevzu, daha başka konulara döndü. Kral Karol, metaneti ve nefsine hâkimiyeti ile, hasta bedenine rağmen kendisine, sadece *"Bir vatanın şartlı müdafaa edilmiyeceği"* dersini vermekle kalmıyan, sıhatte bir ev sahibi imişcesine Savarona'nın merdivenlerine kadar kendisini uğurlayan Atatürk'ün, dört buçuk ay sonra hayata vedâ edeceğini en uzak ihtimal olarak bile elbette hatırından geçiremezdi. Ne var ki, doktorların ısrarlı tavsiyeleri dışında yaptığı bu kabulden sonra, Atatürk, rahatsızlandı: Sadece beden yorgunluğu mu, yoksa bir ulusun kaderini eline alan Kral'ın, vatan savunması konusunda ölçüsü ve yurdunun istiklâli için elinden geleni yapmış bir insandan şikâyetinin mânevî acısı mı, bilinmez...

Bilinen şuydu: Atatürk'ün hayatında en son kabul ettiği devlet reisi Rumanya Kralı İkinci Karol'du ve böylesine unutulması güç bir ders almıştı...

Derbe'deki "BİNBİR KİLİSE" nin bugün ayakta kalabilen harabeleri

İlim âleminin ve Hıristiyanlığın aradığı

Mukaddes Şehir BULUNDU

YAZAN : İBRAHİM HAKKI KONYALI

SEN POL'ÜN DERBE'YE GELİŞİ ve FAALİYETLERİ

Konya Selçukluları yıkıldıktan sonra doğan bir beyliğin ve Osmanlı İmparatorluğunun bir eyaletinin adını, adında yaşatan *Karaman,* eski ve san'at eserleri bakımından ciltlere gebe bir bölgedir. Karaman, eski adı ile *Larende,* bir çok bakımlardan eskiden bağlı bulunduğu Selçuk başşehri Konya'dan zengindir.

Karaman ilçesinin sınırları içindeki yerler, toprak altı ve toprak üstü eski eserler itibarile çok zengindir. Büyük ve ilâhî İslâm ve Türk Şairi Yunus Emre'nin samimî kucağına mübarek na'şını bıraktığı bu topraklarda biz, şimdiye kadar bilinmeyen, tereddüd edilen bir çok şeyler bulduk. Bunların başında Hazret-i İsa'nın ilk Hıristiyanlığı bu topraklarda yayan havarisi Sen Pol'ün ilk yayım merkezi olan *Derve = Derbe* gelir.

İsa'nın doğumunun 41 nci yıllarında Sen Pol Konya'ya gelmiş, İseviliği burada yaymak istemiştir. Yerliler havariyi şehirden kovdular. O, Konyanın dıv leği (kavunu) ile meşhur Hatunsaray yakınındaki *Listra*'ya gitti, Halk, bu yeni din propagandacısını dövdüler, öldü diyerek kale kapısının önüne attılar. Sen Pol, ölmemiş, bayılmıştı. Sabaha kadar kendi kendine ayılmış, Lârende civarında ve şehrin yirmi altı kilometre kadar doğusundaki Derbe'ye gelmiştir. Burada müsait karşılandı. Burası sonra başpapazlık merkezi oldu. Bu topraklarda Hıristiyanlık birdenbire filizlendi, gelişti ve fışkırdı. Hıristiyanlık tarihi

boyunca buralar rahiplerin, keşişlerin, din öğrencilerinin en çok bulundukları yerler oldu. Karamanlıların Degle ve Madenşehir dedikleri yerlere *Binbir Kilise* kuruldu. İbrala yanındaki Manazan dağları oyularak dört kat halinde dağ manastırları, keşişlerin inziva yerleri, *Alahan'da* akıllara durgunluk veren Hıristiyan mabetleri yapıldı.

HIRİSTİYANLIĞIN BEŞİĞİ DERBE ve BİNBİR KİLİSE

Karadağ'ın, önüne çömelen küçük tepelerin başları ve bayırları ayakta bize kadar gelebilen, her birisi bir san'at eseri olan kiliselerle, manastırlarla dolmuştur.

Buralara verilen *Binbir Kilise* adı mabetlerin hakiki sayılarını ifade etmekten çok uzaktır. Buradaki manastırlar, türbeler, başka dinî yapılar *Binbir*'lerin çok üstündedir. Dağ koyunlarının hâkimi ve Tanrı tarafından idarecisi olan Ergin Hodul Baba da eski bir manastırın mağarasında gömülüdür.

Rumlar'ın Derve, Dervey, yerlilerin Derbe, Derbey (1) dedikleri Hıristiyanlığın Anadolu'da beşiği olan bu şehri, yerli ve yabancı bilginler, tarihçiler ve kilise mütehassısları asırlardanberi arıyorlardı. Şimdiye kadar hiçbirisi burasını bulamamıştı. Onu Zosta'da ve Devle'de, ve daha bir çok yerlerde aradılar; emekler ve paralar harcadılar. Sen

Madenşehirde bir küp.

Karaman'da BİNBİR KİLİSE harabeleri.

Pol'ün ilk Hıristiyanlık propagandası yaptığı bu büyük şehir, adı ile beraber Osmanlılara gelmişti. İkinci Sultan Mehmet, Hicrî 881 yılında Karaman eyaletini Osmanlı sınırları içine aldıktan sonra Karaman'ın bütün mahallelerini ve köylerini yazdırırken Dervey köyünü de yazdırmıştır. Bu köy, Karamanoğlu İbrahim Beyin Karamandaki imareti için vakfedilmiştir. İbrahim Beyin Topkapı Saray Müzesinde muhafaza edilen Arapça İmaret vakfiyesinde bu köyün sınırları yazılmış ve imaretine vakfedildiği açıkça belirtilmiştir.

Köy halkı devam eden kuraklık dolayısile dağılmış, evleri de yıkılmış ve yok olmuştur. Fakat adı şimdi Sudurağı = Sıdırva köyünün yanında ve yakınındaki bir mevkide yaşamaktadır. Kanunî ve Üçüncü Murad'ın Karaman eyaleti defterlerinde de köy, ev ve nüfus sayısı ile beraber yer almıştır.

---

(1) (V) harfinin (B) harfi ile yer değiştirmesi bir çok dillerde olduğu gibi, türkçede de olağan şeylerdendir. Bu ad da öyle olmuştur. Lâtinler bunu Derbe, Yunanlılar ve Türkler Derve ve Dervey şeklinde kullanmıştır.

Devirlerin tarihini bağrında barındıran Karaman'da Alahan harabeleri

DERBE ŞEHRİ NASIL BULUNDU ?

İbrahim Beyin vakfiyesi ve Osmanlı hükümdarlarının Topkapı Sarayı arşivinde saklanarak bize kadar gelen *İl Yazıcı Defterleri,* asırlardanberi ilim âlemine gizli kalan bu ilk Hıristiyanlık merkezini bize göstermiştir. Üç sene evvel, 21 Haziran 1962 de bu söylediğimiz yerde çift süren köylünün sapanına takılarak ortaya çıkan 10 x 70 x 60 Cm. eb'adındaki taş bir kitabede eski şehrin adı okunmaktadır. Bu kitabe şimdi Karaman'da muhafaza edilmektedir. Yine bu civarda bulunan başka bir kitabede aynı ad vardır. Bu taş da Konya Arkeoloji müzesindedir.

Karaman'da Hatuniye medresesine atılmış, yine bu civardan alınmış iki taşta da *Derbe* adı vardır.

Şimdi, İncil'in havarilerin amelleri *A'mal-i Rüsul* bahsinde bu şehre ait haberleri gözden geçirelim:

"Sen Pol ile yoldaşı Barnab, Kudüs'ten Konyaya geldiler. Yahudilerin sinagog'una girerek halka Hıristiyanlığın esaslarını anlatırken, gerek Yahudilerden, gerek Yunanlılardan bir çok kimseler imana geldiler. Siz de iman ediniz dediler.

İleri gelen Yahudiler, Musevileri bu iki Hıristiyan azizi aleyhinde tahrik ettiler. Şehir halkı ikiye bölündü. Hıristiyanlığı kabul edenlerle, etmiyenler arasında şiddetli münakaşalar başladı. Yahudi liderlerle, mutaassıp Museviler, azizleri taşlamak için hazırlanıyorlardı. Bunlar Lykaonya'nın *başka şehirlerine kaçtılar. Evvelâ* Listra'ya *(2) gittiler."*

SEN POL'ÜN DERBE'DE GÖSTERDİĞİ KERAMETLER

Sen Pol burada anadan doğma bir topal ve kötürüm genci kerameti ile iyileştirdi. İncil bunu şöyle anlatır:

"Listra'da ayakları kuvvetsiz, anadan doğma, fakat hiçbir vakit yürümemiş bir adam oturuyordu. Bu kimse Pol'ün söylediğini dinlediğinde, o dahi ona dikkatle bakıp, şifa bulmak için iman olduğunu görerek yüksek sesle:

"— Kalk ayaklarının üzerinde dur." *demesi üzerine sıçrayıp yürüdü. Halk, Pol'ün yaptığını görünce yüksek sesle ve Lykaon'ya dili üzerine tanrılar insan suretinde yere indiler diye bağırdılar ve Barnab'a, Zevs, Pol'e de Hermes dediler. Şehrin önünde olan Zevs putunun*

(2) Konya'nın Hatunsaray nahiyesi toprakları içinde bulunan bu şehrin şimdi harabeleri vardır.

kâhini, kapıların önüne boğalar ile çiçekten yapılmış taşlar getirdi. Halk ile beraber kurban etmek istedi ise de, Barnab ile Pol resüller bunu işitmeleri ile elbiselerini yırtarak halkın arasına atılıp bağırarak:

"— Ey Adamlar... Bu şeyleri niçin ediyorsunuz? Biz de sizin gibi adamlarız, size müjdeliyelim, bu gibi yanlış ve batıl şeylerden vaz geçin. Gök ile yerin ve denizin ve bunlarda bulunan cümle şeylerin hâliki olan Allaha dönünüz..." *dediler.*

Fakat Antakya'dan ve Konya'dan Yahudiler gelip halkı kandırarak Pol'ü taşladılar ve ölmüş sanarak O'nu şehirden dışarı sürüklediler. O isə, şakirtleri O'nu sarmış olduğu halde kalkıp beraber şehre girdiler. Ertesi gün Barnab ile beraber Derbe'ye gitti. O şehirde müjdeler verdi, nice kimseleri şakirt ettikten sonra Listra, Konya ve Antakya'ya avdet edip imanda sabit olmaları için nasihatlar verdi (3).

★ ★ ★

Köylüler Arışan ve Sıdırva arasındaki eski şehir yerine hâlâ Derve diyorlar. Burada büyük bir kabristan vardır. Eskiden ölülerin ailenin servetine göre kıymetli eşya ile, mücevheratla gömüldüklerini bilen köylüler, mezarları delik deşik yapmışlardır. Anadoluda Hıristiyanlığın ilk beşiği olan bu büyük şehrin şimdi adı ve kabristanı kalmıştır. Şehir ovada, Lârende'ye ve civar köylere yakın olduğu için, abideleri bir taş ocağı halinde kullanılmıştır. İlgililer burada kazı yaparlarsa, tarihin karanlıklarını aydınlatacak belgeler, taş kitabeler elde edilecektir.

(3) **İncil-i Şerif, Sahife 305 - 306. İstanbul, Agop Matosyan Matbaası, sene 1911.**

(Basın: 13850 — A — 8905)
(Tarih — 100)

Osmanlı ülkesine FES'i sokan ibretli hadiseler ve LEH ŞOBARASI

YAZAN : CEMAL KUTAY

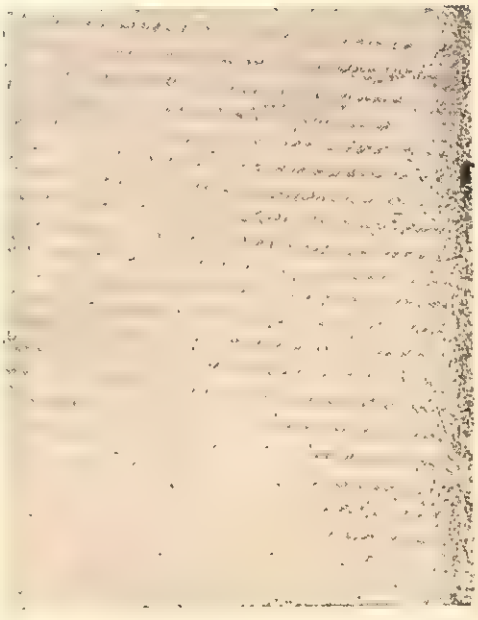

İşte, Sadrıazam Selim Mehmet Paşanın telhisi ve Sultan İkinci Mahmud'un iradesi... İşte, 1828 Martına rastlıyan bu "irade" den sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediyyenin Şobara yerine, başlarına Fes giymeleri karar altına alınmıştı...

BÜYÜK KARARDAN ÖNCEKİ GÜNLER

Sultan İkinci Mahmud, Osmanlı tahtına geçebilmesini mümkün kılan kanlı hâdiselerin tesirinden bütün hayatı boyunca kurtulamamıştı: Alemdar Mustafa Paşa, bir kaç dakika geç kalmış olsa idi ve fedakâr dadısı Cevrî Kalfa, ateşli sıcak külleri, kendisini de, muhterem amcası Üçüncü Selim gibi öldürmeye karar lı kaatillerin gözlerine serperek kurtarmamış olsa idi, Osmanlı tahtı, yarı deli Dördüncü Mustafanın elinde kalacak ve gerilikler içinde çöküp gidecekti. Bütün olup bitenlerin asıl hastalığı, artık. Yeniçeri ocağının bir milli ordu müessesesi olmaktan çıkarak, ayaklanma ve felâket kaynağı olmasından ileri geliyordu. II. Mahmut, *Nizam-ı Cedid* tâbirinden mümkün olduğu kadar uzak, fakat, aynı gayenin peşinde idi. Kabakçı ayaklanmasının kanlı izleri, memleketten silinmemişti. Ruslarla imzalanan Hünkâr İskelesi anlaşması ile devletin istiklâl ve varlığı sarsıntı geçiriyordu. Genç Padişâh, yavaş ve sağlam adımlarla neticeye ulaşma yolundaydı: Önce, Yeniçeri ocağından ayrı *"nizamlı asker"* kurulmadan hiçbir şeyin başarılamıyacağını bildiğinden çetin dâvâya cesaretle el attı: Sadrıazamlık makamında, Ruscuk Yârânından, aydın fikirli Mehmet Said Galib Paşa bulunuyordu. Sadrıazama fikrini açtı. Mehmet Said Galib Paşa dedi ki:

"— Hünkârım... Din-ü devleti kurtarmak için başkaca çâre yoktur. Fakat bendeleri Bab-ı Âliden yetişmiş nâciz bir kulunum. Bu işin başına, azimkâr, eli silâh tutar, icabında tedibe lâyık bir ehil kişi gerektir. Kullarına başkaca vazife lutfet bu işin başına Silistire valisi Benderli Selim Mehmet Paşa kulunu getir. Bu cetin himmeti ifaya kaadirdir."

Sultan Mahmud, Mehmet Said Galip Paşaya kırılmış, onu sadaret makamından uzaklaştırmış, hattâ vezirlik rütbesini alıp Gelibolu'da ikamete memur etmiş, fakat tavsiyesini yerine getirerek Selim Mehmet Paşayı sadrıazam yapmıştı. Yeni sadrıazam, Gelibolu'da sürgün hayatı yaşıyan selefini affettirmiş, vezirliğini iade ettirerek Erzurum Valisi ve Şark Seraskerliğine tâyin ettirmiş, kendisi de, Padişahın arzusunu yerine getirmek için cesaretle işe koyulmuştu.

İlk olarak, aralarında, din adamlarının da bulunduğu bir toplantı yapılmıştı: 1826 yılı Mart ayında *(1241 zilhiccesi)* alınan cesaretli bir kararla, talimli askerlerin devletin varlığı ve hayatı için gerekli olduğu yolunda Şeyhülis-

İâm Kadı Zade Mehmet Tahir Efendi fetva vermişti. Bu şer'î hüccet, toplantıda olanlar tarafından imzalanmış ve *Nizam-ı Cedid* tâbirinin kullanılmasından çekinilerek kurulan askerî birliklere *E ş k i n c i* adı verilmiş, fakat Yeniçerilerin ayaklanması korkusu ile hazırlıklı bulunulmak da ihmal edilmemişti.

Nitekim korkulan başa gelmiş, kısa zaman sonra ayaklanan Yeniçeriler, artık ne bahasına olursa olsun memleketi kendilerinden kurtarma kararında olan aydınlar ve halk tarafından tepelenmiş, nizam ordusu fiilen kurulmuştu. Bu ordunun, halka emniyet ve güven veren bir de güzel ismi vardı: *Asakir-i Mansure-i Muhammediyye.* 17 haziran 1826 *(11 Zilhicce 1241)* cumartesi, millî hayatımızda daima şükranla anılması gereken mutlu günlerden birisidir.

"ŞOBARA" YERİNE BİR BAŞKA GİYECEK!

Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin kuruluşundan sonra, Sultan Mahmud, başıbozukluğun verdiği acıları memlekete tekrar çektirmemek için çok esaslı bir nizamname hazırlattı ve yeni nizam ordusunun bütün varlığını düzene soktu.

Kabul edilen düzenler arasında, *Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin* kılık ve kıyafetinin, Yeniçerileri asla hatırlatmaması da geliyordu. Askerin başına, *Bostancı Ocağı*'nın giydi ş o b a r a adlı yuvarlak tepeli, dilimli çuhadan mamul başlığın giydirilmesi kararlaştı. Şobara'nın aslı Lehçe idi. Tepesinde çaprazvarî uzunca bir kolu vardı ve rengi kırmızı idi. Üçüncü Selim zamanında Bostancı ocağına bağlanan Nizam-ı Cedid askeri bunu giymişlerdi. Zabitlerin Şobarası telli, efradın sade idi. Neferler çuhadan ceket ve yelek, şayakdan mamul *"sıkma"* denilen düz potur, yâni şalvar ile ayaklarına "serhadlik" adı verilen ayakkabılar giyeceklerdi. Nizam ordusuna, her Hızır İlyas bayramında yeni elbiseler dağıtılacaktı.

İlk sene böyle geçti... Fakat, Şobaralar, dayanıklı ve kullanışlı değildi. İkinci hızırilyasa kadar askerin başındaki şobaraları iki defa yenilemek mecburiyeti olmuştu. Giyilip çıkarılması da güç oluyordu. Kalıblanmasının da zor olması dolayısiyle şikâyetler çoğalmıştı. Sultan Mahmud, musahibi Said Efendiye hazırlattığı bir kaç başka başlığı giydirmiş ve karşısına geçip kahkahalarla gülmüş, zarif ve nüktedân Said Efendi de:

"— Padişahım... Kulunuza Pîr sarığı bile sararsanız gülersiniz. Bendenizin istirhamım odur ki, Asakir-i Mansure-i Muhammediyyenin başına konulacak ser pûş, ne maziyi, ne de bendeniz kullarını hatırlatmasın..." demişti. Sultan Mahmud da, artık, maziye ait hiç bir işaretin kalmamasını samimiyetle arzuluyordu.

İşte F E S bu sırada, bir tesadüfle Osmanlı Ordusunun ve Milletinin karşısına çıktı...

BİR CUMA SELÂMLIĞINDA...

Yeniçeri ocağının kaldırılması sırasında Koca Hüsrev Paşa kaptan-ı deryâ idi. Bu zat, daha sonra Müslüman olarak Hurşid ismini alan bir Fransız çavuşu vasıtasıyla maiyetindeki askeriyle kölelerine, Mısırdaki *"Cihadiye"* askerî gibi Fransız askerî talimini yaptırıyordu. Bu askerin başına da Tunus'dan getirttiği fesleri giydirmişti. Sadrıazam Selim Mehmet Paşa'nın tavsiyesiyle Ağa Hüseyin Paşa'nın yerine Hüsrev Paşa serasker olunca bu maiyet askerini de beraberinde *"Serasker Kapısı"* na, yâni bugünkü İstanbul Üniversitesinin olduğu binaya getirmişti. Bir Cuma selâmlığı dolayısiyle bu askeri başlarında kırmızı feslerle gören Sultan Mahmud hoşlanmış, Hüsrev Paşadan fes hakkında bilgi almış, Sadrıazama, Asakir-i Mansure-i Muhammediyye de fes giydirilmesi mevzuunu tetkik etmesini irade etmişti.

Sadrıazam, halkın karşı hareketinden ve alışılmamış bir mevzu için muhakkak şer'i fetvalara ihtiyaç hissedildiğinden Bab-ı Meşihat'ta *(Şeyhülislâmlık makamında)* büyük bir toplantı yapıldı. Başta Sadrıazam Selim Mehmet Paşa olarak, Şeyhulislâm Kadı Zade Tahir Efendi, sabık serasker hâlen boğazlar muhafızı Ağa Hüseyin Paşa, Kaptan-ı Deryâ Dârendeli İzzet Mehmet Paşa, Serasker Koca Hüsrev Paşa,

MOLTKE ANLATIR **Ünlü Alman Feld Mareşali Helmuth Von Moltke'nin çok genç yaşlarında Osmanlı Ordusunda geçen hizmet yılları, Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'nin kuruluşuna ve başlarındaki Şobara'yı bırakıp Fes giymelerine rastlar. Moltke, hatıralarında bu değişiklikleri ve sebeplerini de anlatır.**

Yukarıdaki klişe, o buhran ve çalkantı devrini bize, bizimkilerden daha çok derin ve hâlâ değerini muhafaza eden görüşlerle anlatan Moltke'nin hatıralarından alınmıştır. Klişedeki başlıklara lütfen dikkat edilsin: Bu intikal devrinde serpuş'ları ve giyilen fes'leri görüyoruz.

sabık Şeyhülislâm Mekkî zade Mustafa Asım ve sabık Şeyhulislâmlardan Yasinci zade Abdülvehâb ve Sıtkı Zade Ahmet Reşid efendilerle dersiam Ahıskalı Ahmet, Akşehirli Hacı Ömer ve Türkmen zade Ahmet Efendilerle ileri gelen ilmiyye, devlet, askerî ricâl bir araya gelmişti.

Sadrıazam söz alarak, askerin elbiseleri iyi ise de, şobara'ların kullanışlı olmayıp yağmur ve güneşe dayanamadığını, imâlinin zor ve masraflı ol-

duğunu, bu sebeble her zaman ve kolaylıkla giyilebilir bir serpûş bulmanın zaruretini izah etti. Bir hazırlık olarak da, toplananlara, Şobara'ya benziyen bir kısım başlıklar gösterildi, bu meyânda da fes çıkarılarak, Hüsrev Paşa izahat verdi:

"— Tunus ve Cezairden ustalar getirilip Memâlik-i şâhanenin her yerinde imâli mümkündür. Ucuz ve kullanışlıdır."

KARŞI FİKİRLER ve NETİCEDE F E S 'in KABULÜ

Toplantıda olanlar fesi beğenmişlerdi. Bu kıpkırmızı renkli ve arkası uzun ipek püsküllü başlık, o güne kadar giyilmekte olanlardan daha câzibeli ve gösterişli idi. Dârendeli Kaptan-ı Deryâ İzzet Mehmet Paşa, hazineye daha ehven mal olması, daima giyilebilmesi bakımından Fes'in kabulünün doğru olacağını fakat bunun için de *"şer'an ve aklen"* ülemanın bir fetvasına ihtiyaç olduğunu söyliyerek:

"— Ancak böylelikle nâsın güft-ügûsu zevâl bulur..." dedi. Bunun üzerine Sadrıazam Selim Mehmet Paşa:

"— Fes, İslâm kisvesi olarak Mağrib'de, Tunus ve Cezair gibi Garp Ocaklarında giyilmektedir. Müslüman Mısır askeri de fes kullanır. Mekke Emîrî maiyet askeri de fes giyer. İslâm serpuşu, iksâsında en isabet gösterilmiş olmak icab eder." düşüncesini ileri sürdü. Ağa Hüseyin Paşa da, şehid Üçüncü Selim zamanında, Pavzandoğlu isyanını bastırmıya gi'den Küçük Hüseyin Paşanın maiyetindeki tüfekçi adını taşıyan Nizam-ı Cedîd askerlerinin fes giydiklerini hatırlattı.

Görüşmeler bir müddet daha sürdü. Toplananlar fes'in kabulü için karar sahibi idiler. Yalnız, püskülün fazla uzun olması beğenilmemişti. Şeyhülislâm Kadı Zade Tahir Efendi bu püskülü bizzat eliyle yarım karış kadar kesti ve bu şekil daha çok beğenildi. Bunun üzerine bir mazbata yapıldı ve ittifakla, zabit ve askerin fes giymesi kararlaştı. Zabit ve neferlerin feslerinde ayrı işaretler bulunup bulunmamasını da, seraskerlik daha sonra tesbit edecekti.

Sadrıazam, kararı merak ve sabırsızlıkla bekliyen Padişah İkinci Sultan Mahmud'a arzetti, neticeden Padişah çok memnun oldu ve iradesinin hemen alınmasını bildirdi.

Halk arasında muhtemel hoşnudsuzluk için tedbirler alınmasında da kusur edilmedi: Dersiâm ve vaiz efendilerin, fes'in meşrû bir serpuş olduğuna dair halkı aydınlatmaları, askerin beş vakit namazına dikkat edilmesi, Cuma günlerin devletin nizamına riayetin şeriatın temel düsturunun başında olduğunun izahı kararlaştı. Biri Serasker Kapısına, diğeri Davutpaşa Kışlasına olmak üzere iki vaiz tâyin edildi.

SULTAN MAHMUD'UN İRADESİ

Sadrıazam Selim Mehmet Paşa, Şurâ'nın varmış olduğu kararı, mucib sebebleriyle Padişaha arzetti ve Ordu'nun fes giymesi için verilen kararın tasdikini istedi. İkinci Sultan Mahmud'un sadrıazamının bu takririne hatt-ı hümâyun halindeki cevabı, inkılâbcı Padişahın hâdiseleri nasıl öncesinden kavradığını ve "her karşı hareket önünde nasıl hazırlıklı ve güvenlik tedbirlerine sahip" olduğunu da anlatır:

Benim Vezirim,

İşbu umum meclisinde müzakere edilerek arz eylediğin takririn manzûr ve meali malûm-u hümâyunum olmuştur. Başa fes giymekte şer'an bir şey lâzım gelmiyeceği malûm ise de gerek askerlerin tanzimi ve gerek elbise ve diğer hususlar ittifakla karar altına alınmış olduğundan, fes maddesinin de herkesin rey ittifakıyla verilmesi pek musib ve muvafık oldu. Takririnde beyan olunduğu üzere gelecek Hızır İlyas gününde, elbiselerle beraber feslerin de tevzii hazırlıkları başlamış olsun. Ancak Tunus ve Cezayir Ocakları kaptan paşalara ötedenberi ihale edilmiş olduğundan bu husus yine onlarla müştereken halledilsin. Kaldı ki, bu fes hususu için şer'an ve akl'en şübehat ve mahzurata dair cihet olmadığı müsellem olduğundan her kim olursa olsun bunun hilâfı olarak kelâm söyler ise derhal te'dibi icra olunsun. Hak Tealâ devlet-i aliyyemiz hakkında müteyemmin ve mübârek ede, âmin.

Bu sahifelerdeki yazıdan da anlaşılacağı üzere, FES, bize 1827 de geldi: 1927 de şapka kanunu kabul edildiğine göre, yuvarlak rakam olarak YÜZ YILLIK bir ömrü var demek...

Hiç de çoğumsanmıyacak bir zaman: Hepsi hepsi YÜZ SENE!..

Şapka giyilmesi de, FES'in kabulü gibi, bir devlet kararı mevzuu olmuştu: FES için girişilen teşebbüsler meydanda: Aralarında bilhassa DİN ADAMLARI bulunan yetkili bir meclis, konuyu enine boyuna ele alıyor, misaller veriyor, inandırıcı izahlarda bulunuyor, şer'an ve aklen FES'in, o güne kadar başlara giyilen çeşidli nesnelerden daha uygun olduğunu kabul ve ilân ediyor, varılan neticeyi Padişaha arzediyor, Sultan İkinci Mahmud da kararı tasdik edince önce Ordu mensupları FES'i giyiyorlar, sonra sivil kadro da bu karara katılıyor.

ARAŞTIRILACAK SEBEPLER...

Şapka'yı da, YÜZ SENE sonra ancak "KANUN MEVZUU" yaptık ve öyle giydik: Şapka giymiyenler için hâlâ ceza kanunlarında maddeler var!

Acaba neden? Böylesine mütaassıb mıyız?

Fes, bu sahifelerdeki izahlardan da anlaşılacağı üzere bize Tunus ve Cezayirden gelmiştir: Oraya da Rumlardan gitmişti.

O halde ?

Şöyle mevzuu biraz deşince, bizde herşeyin kökünün ekonomik neticelere dayandığını görürüz: FES'i, imâl eden, kalıplıyan, tamir eden kişilerin çokluğu ve onun yerini alacak olanın güçlüğü halkı tedirgen etmişti: Şimdi kazara Şapkayı kaldırıp da onun yerine daha ültra-modern bir başa giyecek getiriniz, onu da ancak kanun yoluyla *kafalara giydirebilirsiniz.*

Biz, hakikaten biz'e benzeriz!..

FES'DEN SONRA

Fesden sonra, askerin genel kıyafeti ele alındı...

Elbiselere yeniden nizam verildi: Asker elbiseleri evvelce çuhadan yapılıyordu. Çuhalar pahalı idi ve Avrupadan geliyordu. Çuhadan daha sağlam ve yerli malı olan şayaklardan yapılması kararlaştı. Şayakdan cepken ve şalvar daha güzel gözüküyordu. Memlekette şayak sanayii sür'atle gelişti. Bir zırâına *(bir zırâ 68 santimetredir.)* kırk sekiz para fiat konuldu.

Tunusdan getirilen fesci ustaları vasıtasıyla 1830 senesinde Eyüb'de Defterdarda FESHANE denilen imalâthane kurularak FES yapılmasına başlanıldı. Burada önceleri tepesi tablalı ve aşağısı darca yapılan fesin daha sonra çeşidleri yapıldı. *Darbeyoğlu, Hamidiye, Büyük Hamidiye, Aziziye, Tam Zuhaf, Yarım Zuhaf, Efendi biçimi, İzmir biçimi* gibi kalıplar itibariyle muhtelif olanları vardı. Aziziye biçimi fesi Sultan Abdülâziz giymiş olup tepesi dar ve aşağısı geniş idi. Devlet büyükleri bu tipi tercih ederlerdi. Meşrutiyet devrinin ünlü sadrıazamları Sait ve Kâmil Paşalar, hayatlarının sonuna kadar bu tip fesi giymişlerdi.

Hamidiye tipi fes, İkinci Sultan Hamid'in giydiği fes tipi idi ki, tepesi ile ağzı aynı genişlikte idi.

Feslerden uzun ve enseye dökülüp fesin arka tarafını kıran ipek püsküller daha sonra kısaltılarak fes boyunca yapıldı. Yağmurdan ipek püskülleri taramak üzere şimdiki ayakkabı boyacıları gibi Yahudi çocukları dolaşırlarmış... Püskül daha sonra siyah ibriş maden yapıldı ve bu suretle püskülün dolaşması, bozulması önlenmiş oldu. Püskülün de çeşidleri vardı.

Fes'in, baştaki duruşu bile, ayrı bir manâya geldiği zamanlar oldu. O güzel üslûbu ve buluşu ile bize devrinden sesler veren üstad Ahmet Rasim *"Şehir Mektupları"*ında, fes'in baştaki duruşu ile bedenler ve ruhlar arasında öyle mânalar çıkardı ki, fes mazi oldu, bu güzel teşbihler, fes'i görenler ve tanıyanlar için hâlâ merakla okunan tesbitlerdir.

Anadolunun bir çok köşelerinde hâlâ "Feshane' 'olarak adlandırılan imalâthane mahalleri de söylenir, durur.

Körler ve Açık gözlüler

ÜÇ NESİL ÖNCESİ

İzin verirseniz, yetmiş altı yıl öncesindeki bir tarihe gideceğiz: Galata'da, İttihad Postahanesi üzerindeki dört katlı ahşap binanın üç odalı dairesi, Fünûn *ve* Servet *isimli iki mecmuanın idarehanesidir: Rumî 1305* (1889) *yılında,* fünûn, *yâni müsbet ilimler ve* servet, *yani her çeşid meşrû emeğin insan hayatı üzerindeki refahını temsil ve müdafaa eden iki mecmua çıkarabilmek ne demektir? Bunları yaşatabilmeyi ümid etmek ve başarmak ne demektir? İmparatorluğumuzun bir kâtip efendi rahatıyla masa başına çöktüğü bu devirde, halka, müsbet ilmi, el ve büyük san'atı, ekonomiyi, malî bilgileri, endüstriyel anlayışı telkin edecek olan* Servet ve Fünûn *mecmualarının muharrir ve başmusahhihliğini yapan emektar fikir ve kalem üstadının muhterem adından Sizlere zaman zaman söz etmişimdir: Şaşmayınız... Bugün, ömrü yüz yılın eşiğinde olan Salih Saim Unar, o üç çeyrek asır önceki devrin bergüzâr hatırası olarak, âleme bakıp :*

Zevk ânın mirsad-ı ibretten temâşasındadır

diyor: Kudretinden zerresini kaybetmeden, bütün kurtuluşu, huzuru, saadeti, hattâ sıhhatı Cenab-ı Hakdan beklemenin mânevî yeterliği içinde :

Yarâb... Beni muhtacına muhtaç etme....

duasının nelere kudreti olabileceğinin isbatını müstesnâ hayatının tecellileri içinde verebilmiş aziz üstadımın, Servet *ve* Fünûn'*u kendi kadirşinâs tâbiriyle:* "—Ali Kemalî Beyefendi namında mahbubu kulûb, eskiler eskisi bir zat-ı zî ilm-ü irfanın riyaset ve idaresinde..." *çıkardığı 1889 yılının günlerinden birinde, idarehaneye, meşhur Ubeydullah Efendi gelmiş... Bizimkiler, Avrupa mecmualarından, mâden, bitki, hayvanlar âlemi, sanayi müesseselerinin resimlerini ayırıp, şimşir üzerine hâkkadilmek üzere klişeci Ütücüyan Efendiye göndermek hazırlığı içindeler... Almanya o tarihte durup dinlenmeden muhteşem bir emekle, dünya sanayiinin önderliğini almak için İngiltere ile mücadele halinde... Masaların üzerine yığılı endüstrileşmeye dair resimleri, takdir, hattâ gıbta ile seyreden Ubeydullah Efendi, Salih Saim Beye dönmüş :*

"— Hazret, *demiş,* bunlara karşı tchassür duyan gençlerimiz mevcut mu?"

KAFİYELİ CEVAP

Salih Saim ağlamakla gülmek arası bir duygu içinde içini çekmiş :

"— Mevcut, mevcut amma, sorduklarına aldıkları cevap, onları masa başından fabrikalara, kapalı odalardan tarlalara sevkedebilme kudretine sahip olamıyorlar ki... Bize çoğu, neden tamamen şiir ve edebiyat mevzularını tercih etmediğimizi soruyorlar. Bunlardan birisine verdiğim manzum bir cevap, elimizdeki nüshada çıkacak..."

Ve, hemen kıt'ayı ezberinden tekrarlıyor :

Şübban-ı Vatan, sâyedin ısrar ile yoksa
Mevhûm kalır bizde müsemmay-ı terakki,
Dâvânızı isbat edin asâr ile yoksa,
Bir faide vermez kuru dâvây-ı terakki...

Avrupa körleri san'atla müreffeh yaşıyor
Biz açık gözlülere bârı birer iş bulalım,
Gözümüz dikmiyelim, mâliye kâtibliğine
Biz de bir san'at ile sahib-i servet olalım...

Ubeydullah Efendi şöyle bir düşünmüş, düşünmüş ve kafasındaki sarığa, taşıdığı unvana rağmen, Batı'yı görmüş, Batı'nın refah ve saadet sırrını kavramış insanlardan birisi olmanın çapı içinde, Salih Saim'e demiş ki:

"— Hazret... Sen bu diyarda körlerle açık gözlüleri iki kıt'ada ayırmışsın!"

★ ★ ★

1889 la 1965 arasında YETMİŞ ALTI yıl var : ÜÇ NESİL hayatı...

Ve, Türkiye'nin kaderi, yine de, elâlemin "kör"lerini sanatla refaha kavuştururken, bizim açık gözlülerimize ekmek bulabilme derdinden kurtulmasına bağlı...

Fatma Aliyye Hanım, Aksak Timur'u şöyle anlatıyor...

— 2 —

Bir başka Anlatış

Geçen sayımızda, Aksak Timur için, şimdiye kadar dinlediklerimizden çok başka bir izahın baş tarafını vermiştik. Yazının sahibi, ünlü Osmanlı Tarihçisi Cevdet Paşa'nın kızı, Fatma Aliyye hanımdır. Dünyayı harabeye çevirenlerin arasında kanlı bir iz bırakmış olan bu Türk - Moğul Hakanının, başkasında olmıyan özelliklerini de, ortaya koyabilme cesaretini gösteren bu araştırmanın sahibinin de bir "Aydın Osmanlı Hanımı" olması, ayrıca dikkati çekiyor.

Fatma Aliyye Hanım, mükemmel Fransızca bilirdi. Lâtincesi de rahatça tercümeye yetecek kudrette idi. "Cevdet Paşa ve zamanı" eseri, yaşadığı devrin muhalled telifleri arasındadır. Timur için kaynakları, bu sebeble. Batı'dan da ilham almıştır denilebilir. Ki, merak ve hattâ ibretle okunmıya değer...

* * *

IRAK ve HİND SEFERLERİ

Fars ülkesini de eline geçiren Timur, buradan Bağdad üzerine yürüdü. Irak Emîri Sultan Ahmet Celâyiri ve Erzincan Hükümdarı ve Karakoyunlu aşireti beyi olan Kara Yusuf Beyle birlikte Mısır'a firar etti. Timur Bağdada girince şehirde ne kadar içki varsa hepsini toplattı, Dicleye döktürdü, çalgı takımlarını kırdırdı. Bunlardan maksadı, bir dinî merkezde kendisinin zaferini, zevk ve safaya dalmış olanlardan daha haklı olduğunu göstermekti. Bağdad'ın tanınmış ilim adamlarıyla sanatkârlarını topladı, bunların hepsini Semerkand'e gönderdi. Vakit kaybetmeden Musul'a yürüdü, burayı da elde etti, Rehâ (Urfa) ya sarktı. O çevredeki Emîrler Timur'un karşısında durulamıyacağını anlamanın duygusu içinde Moğul otağına gelerek baş eğdiler. Elcezire kıt'asını ele geçiren Timur, Âmed kalesini dört günlük muhasaradan sonra ele geçirdi. Erzincan hükümdarı Tahrateyn Moğul karargâhına gelerek sığındı. Timur, bütün bu sığınanları yerlerinde bırakıyor ve Kayı Türklerinin kurduğu büyük ve şanlı devlet olan Osmanlı İmparatorluğu ile kozunu paylaşmak üzere hazırlandığı anlaşılıyordu. Bu sırada Yıldırım Bayazıt, Rumelinde Haçlı ordusunu perişan etmekle meşguldü.

Sultan Ahmet Celâyiri Mısır'a gitmiş ve Mısır'da hükumet süren Kölemen Çerkeslerinin başbuğu Sultan Berkuk' dan imdat istemişti. Ahmet Celâyiri'ye iltifat eden Sultan Berkuk, Timur'un kendisine teslim teklifini reddetti ve elçilerini hapsetti. Bu sırada Yıldırım'ın elçileri Şam'a gelmişti. Tatar Hanı Koktamış'ın elçileri de o sırada Şamda bunuyordu. Eğer bu Üç Hükümdar, o günlerde elele vermiş olsalardı, Timur'un büyük bir mağlûbiyete uğrıyacağı ve Semerkand'den çok uzak düştüğü için üç kuvvetin arasında kalarak eriyeceği şüphesizdi. Bu tehlikeyi hisseden Aksak Demir, üç ülkeye bir çok casus ve bozguncu gönderdi. Yıldırım'a gönderilen haberleri kasden değiştirtti ve ittifaka mâni oldu. Timur, kendisine karşı en büyük düşman saydığı Koktamış'a saldırdı, Bahçesaray'a kadar girerek Deşt-i Kıpçak Hanlığının merkezini zaptetti, buradan Moskova Knezliğine yürüdü, Rusları büyük bir bozguna uğrattı. Sınırlarını Cengiz'in Altın - Ordu devletinin hududlarına kadar genişletti.

Torunu Cihangîr, Fars kıyılarını istilâ ederken, Timur da yüz bin askerle Hindistan'a yöneldi. Delhi şehrini fethetti, pek çok mal ve ganimetle Semerkand'e döndü.

GÖRÜLMEMİŞ BİR TEŞKİLÂT

Buraya kadar Timur'un zaferlerini gördük...

Fakat bu zaferler, kuvvet üstünlüğü ve askerî dehâ ile elde edilmiş değildi. Daha doğrusu, asıl sebep, Timur'un askerî plânları ve ordularının kudreti değildi. O, kendi devrine kadar sadece Cengiz Han'ın kısmen tatbik ettiği ve muvaffak olduğu propaganda ve elde etmek istediği memleketler içinde yaptığı casus, haberalma, bozgunculuk, mâneviyatı kırma, kudret ve kuvvet sahipleri arasına ikilikler sokma, din, milliyet ve mezhep ayrılıklarını körükleme yollarını başarı ile yürütüyor, fırsat bekliyor, en elverişli zamanda birden yükleniyordu. Kendisine boyun eğen, karşı gelmiyen mahallî hükümdarları yerlerinde bırakıyordu. Bu siyaset, geniş sınırları olan hükümdarlıklar arasına sıkışmış olan küçük beylikleri ve imâretleri genişleme ve istiklâl ümidine düşürüyordu. Timur, bu gibi Prenslikler içine adamlarını gönderiyor, onlara, karşı gelmedikleri takdirde hayâllerinde olan neticeleri vaadediyordu. Bu içerden fethetme politikası devamlı olarak müsbet neticeler elde etmişti.

Timur, bu hareket tarzını kendisinden sonrakilere de hararetle tavsiye etmiştir. Oğlu Şahruh, Fars ilinde bir başarısızlığa uğradığı zaman ona yazdığı bir mektupda şöyle demişti:

"— Askerin yirmi günde vardığı bir merhaleye, iki yüz gün önce haberciler ve görünmez gözcüler gönderilir. Fetihler evvelâ onlar tarafından yapılır. İyi haberler gelir, asker yola çıkar. Zaptedilmesi müyesser olan ülkelerin bayrağımız altına girmesinin müjdeleri gelmedikçe askeri öne sürüp kırdırmak hatadır."

Bir hakikat daha var: Timur, iç idaresi kuvvetli halkı memnun, iktisadî vaziyeti yerinde, umran eserleri mevcud memleketlere hücum etmezdi. O, evvelâ, halkı zulüm ve haksızlıklardan dertli ülkeleri ele geçirirdi. Yine kendisi, İbn-i Şahneye şunları söylemişti:

"— Korkarım ki, benden sonra benim zaferlerim için masallar uduracaklar. Hal buki ben, zaferlerin yollarını biliyorum. Şu etrafıma bak!.. Bütün Hükümdarlar keyif ve zevk içinde... Memleketlerini düşündükleri mi var? Bir ülkede halk, başına kim gelirse gelsin, her halde gelen gidenden iyidir dedi mi, onu elde etmek işten bile değildir. Eğer düşündüklerim doğru çıkmazsa hiç ısrar etmem. Başka tarafa dönerim. Zafer kazanacağım diye sebebleri sahteliğe sevketmek ve ısrar etmek cahilliktir. Ben ise aptal ve ahmak değilim..."

İNSANLARIN ZAYIF TARAFLARINI BİLEBİLMEK!..

Timur'un üstünlüklerinden birisi de, insanların zayıf taraflarını çok iyi bilmesidir. O, kendi askerlerine elde ettikleri yerlerde talan yapmak, çok cana kıymamak şartiyle istedikleri kadar mala ve paraya sahip olma hakkı tanımıştı. Bazen öyle zalim ve gaddar olurdu ki, ne Haccaç, ne Cengiz'i aratmazdı. Bunu da, kendisine mukavemet eden ülkelere karşı yapardı. Emrini dinlemiyen kumandanları binbir işkence ile öldürtürdü. Savunan kalelerin halkını kitle halinde katlettirirdi, çoluk çocuklarını esir gibi satardı. Fakat teslim olanların iç idaresine karışmaz, hattâ onları kuvvetlendirir, zekâ ve kabiliyetini takdir ettiklerini de beraberine ve emrine alırdı. Kinlerden, hasedlerden, intikam almalardan yararlanırdı: *"— Melek de, şeytan da insanın k e n d i s i d i r. Her insanın iyi ve kötü tarafları vardır. Akıl ve iz'an odur ki, aklı ve iyiliği kendine, fenalığı ve ahmaklığı düşmanına bırakacaksın. Akılsız dost, akıllı düşmandan daha berbattır. Gurur ve haşmet en kötü hastalıktır. İnsanın gözü hakikati görmediği zaman güneş bile kararır..."* derdi.

Kendisi, asîl olmadığı için Emîr Hüseyinden hiyle ile elde ettiği beyliği, bir Cengiz torununa lâyık görmüş nihayete kadar Gürkân *(Damad)* lâkabını kullanmıştı. Bütün emirnamelerinde *Timur Gürkân* tabiri vardı. Orta - Asyada Cengizden sonra, Moğul sülâlesinden gelen bütün tâcidarların asaleti, bu sülâleye olan yakınlıkların derecesi ile ölçülürdü. Cengiz Hanedanına damad olabilmek çok güçtü. Timur, on bir sene bu gaye ile hakikî maksadını gizlemiş, nihayet muvaffak olmuştu.

HİNDİSTANDA... **Aksak Timur da, bir çok fâtihler ve cihangirler gibi kaderini Hind Yarımadasında denedi: Delhi'ye kadar indi ve Semerkand'e büyük ganimetlerle döndü. Kendisini bu seferinde, Cengiz'in halefi olarak tanıtabilmek için onun, Hind Yarımadası için vasiyetinin yerine getirildiğini de ilân etti!**

Bu fetih, Hindistandaki Türk-Moğul hareketlerinin bir safhası oldu ve asırlarca tesirini gösterdi: Yukarıdaki klişede Hindistan'ın bütün ana geçitlerine yerleştirilmiş Türk - Moğul kalelerinden Behlûl kalesini görüyoruz. Yüzyıllarca servet ve haşmeti cihângirlerin rüyasına giren Hind'in fethi de, ancak, aslı ve kanı TÜRK olan cihangirlere nasip olabilmiştir...

Kendisine gaddar, zâlim ve kan dökücü olduğunu yüzüne karşı söyliyebilmiş olan İbn-i Şahneye şu cevabı vermişti :

"— Ne yapayım? Ben bu haydutları ancak böyle elde tutabiliyorum. Mademki hakîkat budur, elde etmek istediğim yerler halkı mukabele etmesin, karşı gelmesin, canlarını kurtarsınlar. Çünkü mal gider, gelir amma, can bir kere gitti mi geri gelmez."

İLME ve İLİM ADAMLARINA KIYMET

Timur'un, bu zalimlik ve kandökücülük vasfı yanında bir de, ilim adamlarına ve ilme olan muhabbet ve iltifatı vardı. Kendisi, bilgili insandı. Bilhassa dinler tarihini, idare sanatını, askerlik bilgilerini senelerce tetkik etmiş, öğrenmişti. Kendisinin ardından gittiği Başbuğ, Cengiz'di: *"— Onun bir benzerini dünya yüzü görmeli. O, kimseye benzemez. Belki bazıları ona benzemiye çalışır. Ben de bunlardan biriyim."* derdi.

Timur, elde ettiği yerlerde, hangi ilim adamlarının yaşadığını önceden öğrenir, onlara dokunulmamasını sıkı sıkı tenbih eder, şehirleri elde ettikten sonra bunları toplar, görüşüp, karşılıklı fi-

kirleri çatıştırır, dinlerdi. Bazen bunların lâtifelerine katlanır, kırılsa dahi belli etmemiye çalışırdı. İSKENDERNÂME adlı eserin müellifi âlim ve edib Ahmedî ile sohbetten çok zevk alırdı. Timur, bir gün Ahmedî ile beraber hamama girmişti. Konuşma sırasında Ahmediye sordu :

"— Üstad... Bana kaç kuruş baha biçersin? Senin gözünde benim değerim nedir?"

Ahmedî onun peştemallı bedenini süzdü, peştemalına baktı:

" —Seksen, nihayet yüz akça..." dedi. Bu cevap üzerine Timur gülerek :

"— Bu bedel benim peştemalımın bahasıdır. Bana ne kadar baha biçtin?" sualini sorunca Ahmedî, hiç çekinmeden şu karşılığı vermişti:

"— İyi ya.. Ben de Sizin peştemalınıza baha biçtim. Kendiniz benim gözümde hiç bir para etmezsiniz..."

Timur bu cevaba kızmamış, gülmüş, hattâ Ahmed ye ihsanda bulunmuştu. Bir gün Ahmedî, Timur'un uzun boyuna, geniş omuzlarına, mevzun bedenine, beyaz tenine, al yanaklarından çevrelenerek heybet veren gür ve kumral sakalına, Hazret-i Ali muhibbi olduğunu anlatan iki girânbeha inci küpelerle süslü kulaklarına bakarak :

"— Seni sevmek ve takdîr etmek istiyorum amma, bu kan dökücülüğün mâni oluyor. Mahşerde hesab günü çekeceklerini düşünüyor ve sen olmadığıma şükrediyor, fakat seni yola getiremediğime de esef ediyorum." demişti. Timur bu hitap karşısında yine soğukkanlılığını kaybetmemiş:

"— Görüyorsun ya... Kalbinin temizliğine inandığım kimseler beni cehenneme bile itseler onlara gücüm yetmez..." demişti.

ŞEHİT KİME DERLER ?

Kuvvet sahibi insanlar arasında böylesine tahammül gösterenler azdır: Hattâ tarih, önceden hakikate tahammül edeceklerine dair söz aldıkları kimseleri bile en ağır işkencelerle öldürtmüş olanlara şehadet eder. Timur, devrinin tanınmış bilginlerini toplar, Semerkande götürürdü. Ünlü bilgin Sâdettin Tiftâzanî ile Seyyit Şerif Cürcânî'yi beraberce bulundurur, boş zamanlarında ikisinin temel meseleleri mubahaselerini alâka ile dinlerdi.

Timur, birgün Halep'te ulemayı davet etti, kendilerine ikramda bulundu. Mutemedi olan Abdülcebbara dedi ki:

"— Ben arapçayı selâhiyetle bilmiyorum. Bu zevat ki, yaşadığımız devrin başlıca ülemasıdır. Ben küçük yaşdan beri birçok âlimlerle temas ettim, onları dinledim. Şimdi halletmek istediğim bir temel mevzu var. Kendilerinin içinde bana cevap verebilecek olan kim ise, bunu ayırsınlar ve bana göstersinler. Bir sual soracağım."

Abdülcebbâr, Timur'un bu sözlerini arapça olarak Haleb'in bilginlerine anlattı. Kadı Musa Şerafüddun Eb-ül Ensarî, orada olan ülemânın en ilerisi olarak, Halep Müftüsü Ebû Şâhne'yi gösterdi. Bunun üzerine Timur, Ebû Şahneye dedi ki:

"— Bir müşkilim olduğunu söylemiştim. Şudur: Bunu, Semerkand, Herat, Buhara ülemasına sordum. Bana inandırıcı cevap veremediler. Sualim budur ki, dünkü gün, bizim ve sizin askeriniz cenk ettiler. Çok insan öldü. Bunların hangisi şehiddir?.."

Ebû Şahne bu suale düşünmeden şu cevabı verdi:

"— Ben, böyle basit bir suale, o dediğiniz âlimlerin neden hemen cevap veremediklerine hayret ettim. Benim bu suale cevabım, Hazret-i Muhammedin böyle bir suale verdikleri cevabı tekrar etmekten ibarettir..." deyince, Timur hayret etmiş, yerinden doğrularak alâka ile:

"— Ya... Peygamberimize böyle bir sual sorulmuş mudur? Ne cevap vermişlerdir?" diye sorunca, İbn-i Şâhne sükûnetle, Peygamberimizin bu suale verdiği cevabı tekrarladı :

"— Her kim, ilây-ı kelimetullâh için dövüşürse şehid odur..."

Timur, bu cevabdan çok memnun kalmış: *"— Fahrı âlem, ne de güzel cevap lutuf buyurmuş.."* demişti. Ülema ile sohbeti sırasında bedenî zaafından bahsetmiş:

"— Böyle sakat ve alîl olduğum halde Cenab-ı Hakkın dünyanın en büyük kısmını bana ihsan etmesinden minnettar ve arz-ı ubudiyette vazifemi ifa edememekten müteellimim." demişti. Bunun

RUSYA YOK! **Aksak Timur, kendisine en büyük rakip saydığı Tatar Hanı Toktamış'ın üzerine yürüdükten sonra, Kırım Hanlığının Merkezi olan Bahçe Saray'ı da ele geçirmişti. Kendisini, Cengiz'in halefi saymanın inancı içinde Kırım'dan Ukrayna'ya yürüdü, o tarihte birliğini kuramamış olan Rus Knezliklerinin altını üstüne getirdi ve Türk - Moğulların Rusyayı istilâsını gösteren yukarıdaki haritanın çevrelediği sahayı hükmü altına aldı. Hiç bir fetihler serisinin, gayeye ve zamana hükmeden felsefeye sahip olmadığı zaman devamlı olamıyacağı, Timur'un Rusyayı silen seferinin sonunda da görüldü: Altın-Ordu devletini zayıflatan bu istilâ, Moskofların toparlanmasına yol açtı ve kendi kendisini yedi, bitirdi...**

üzerine Ebû Şahne:

"— Bu şükranın ilk tecellisi, İslâmları öldürmemek, onların hayat ve haysiyetini muhafaza etmektir." deyince, Timur:

"— Vallahi ben bunları kasden öldürtmedim. Onlar bozulup da şehrin kalesinden içeri firar ederlerken öldüler. Birbirlerini çiğnediler. Bundan sonra can ve malınızdan emin olunuz..." demişti.

Fakat Timur bu sözünü tutmadı : Şam'ı aldığı zaman, başta Emeviye camii olarak bir çok büyük eserleri yaktı, yıktı. Yapılan zulümlerin hepsinden şahsen mes'ul olmadığı da kabul edilemez. Fakat Timur'un hayatından alınacak bir çok dersler de vardır: Tek bir insanın dünyaya hâkim olması, hak ve adaletle mümkün değildir. Böylelerini de insanlığın hafızası ve tarih masum ve mübeccel addetmiyor. Fakat ne garibtir ki, Timur'dan evvel olduğu gibi, Timur'dan sonra da aynı yolda yürüyenler oldu, tarih hepsinin hakkında da aynı hükmü verdi, fakat yine de insanların hırsı ve ihtirası bu çıkmaz yolun üzerine bir çoklarını sevketti."

11 Kasım 1914

Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Harbine girdiği gece Sadrıazam Sait Halim Paşanın evinde...

YAZAN : CEMAL KUTAY

Harp iradesini ilân eden Beşinci Sultan Mehmet Reşad, aynı zamanda, İmparatorluğumuzun kara deniz, hava ordularının BAŞKUMANDANI idi. Yukarıdaki klişede, Sultan Reşad'ı "Büyük Üniforma" sı ile görüyoruz.

"— BUGÜN HARBE GİRME KARARI BEKLENEBİLİR!.."

Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Eşref Beyin hatıratında, Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Harbine girişini anlatan safhalar, çoğu yabancı kaynakların ilhamları olan başkalarına benzemez: Çünkü, talihsiz ve tarihin hakkındaki gerçek hükmünü hâlâ bilemediğimiz İttihad ve Terakki'yi takib eden iktidarlar, 1908 İkinci Meşrutiyetini hazırlayan ve 1908 - 1918 yıllarının mesuliyetlerini omuzlarında taşıyan İttihad ve Terakkiye karşı aslâ bîtaraf ve haktanır olmamışlardır.

İmparatorluğumuzun, içerde ve dışarda emniyetini sağlamak gibi çok güç ve çetin vazifenin sahibi Teşkilât-ı Mahsusa'nın reisi Eşref Bey 27 Teşrini evvel 1330 *(9 Kasım 1914)* tarihli hatıralarında şu bâkir hakikatleri ifşa eder:

"— Bu sabah Enver Paşa ile mutad görüşmemizde Paşa, ertesi gün için bir mevzu olup olmadığını sordu. Carî muamelelerden başka mühim olarak Mısır'daki teşkilâtımızdan gelen bir haberin nasıl cevaplandırılması icap ettiğini öğrenmek istedim. Kahiredeki gizli servisimiz, Lord Kiçner'in hususî kurye ile Londra'ya gönderdiği bir haberin hülâsasını veriyordu. Bu habere göre Osmanlı devletinin Almanya safında harbe girmesi kat'ileşmiş olduğundan Mısır'dan Osmanlı hududları içine geçecek olanlar için Fransa'nın, Cezayir ve Tunus'u alâkadar eden tedbirlerine benzer kararlar alınması için direktif isteniliyordu. Hâdisenin bizi alâkadar eden bölümü, İngiliz makamlarının, bizim muharebeye Almanya safında girmemize muhakkak nazariyle bakılması idi.

Bunun bir tahminden ileri gitmediği muhakkaktı: Çünkü, Yavuz'un Karadenizdeki macerası, bizim mülâkatımızı takib eden saatlerde vukua gelmişti. Fakat şurası da dikkate lâyık idi ki, Yavuz'un Rus donanmasıyla Karadeniz sularında çatışması olmasa dahi, İngilizlere göre biz yine harbe girmiye kararlı idik.

Enver, şifrenin çözümünü bir daha dikkatle gözden geçirdi. Hiç bir tef-

sir yapmadan ve duyulmasından endişe edilen yavaş sesle, sır'rı verdi:

"— Eşref Bey... Bugün harbe girme kararı beklenebilir..."

Hiç yadırgamadım. Benim de görüşüm aynı idi. Rusya ile İngiltere ve Fransadaki ittifak anlaşmasının bizi harbin haricinde bırakabileceğini hiç tahmin etmiyorduk. Almanyadan evvel, İngiltere ve Fransa ile yapacağımız muahedenin, Rusyanın taarruzundan bizi uzak tutarak s i l â h l ı bîtaraflığımızı devama sahip kılması için yapılan bunca teşebbüs netice vermemişti. Fakat nihayet bir cihan harbine giriyorduk. Hazırlığımızın itimad verecek halde olmadığını da biliyorduk. Enver Paşa'nın cümleleri, beklenen netice olmakla beraber irkildim:

"— Cenab-ı Hak devlet ve millet için hayırlısını ihsan buyursun. Mecbur kalırsak elbette elimizden geleni yapacağız..." cevabını verdim. Enver de üzgün, heyecanlı ve hattâ asabî idi:

"— Sadrıazam Paşa Hazretlerinin size büyük itimadı ve sevgisi vardır. Kabine Çubukludaki köşkde toplanacak. Geceleyin kendisine bir ziyaret yaparsanız çok iyi olur kanaatindeyim."

Enver'in, iki rütbe terfi ederek, dünyanın en genç Harbiye Nazırı olarak Osmanlı Ordusunun idaresini eline almak hareketi sırasında da, Said Halim Paşayı ben ziyaret etmiş, hâdiseyi izah etmiş, bunun memleket hayrına olduğunu anlatmıya çalışmış ve neticede de bu vatanperver, âlim, fâzıl, çok terbiyeli ve asîl zatı tatmin etmiye muvaffak olmuştum. Enver Paşanın Sadrıazamı geceleyin ziyaret etmemi söylerken, verilecek karar üzerinde kendisini tatmin etmeyi lüzumlu gördüğünü anlamıştım. Benim için de meçhul olmıyan kabine âzaları arasındaki ihtilâfların, Sadrıazamı da tesiri altına alması elbet de arzulanmıyacak hâdise idi. Said Halim Paşa, Mahmut Şevket Paşa'nın şehadeti sırasında Hariciye Nazırı bulunuyordu. Sultan Reşad Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesini takiben Said Halim Paşayı tereddüd etmeden Sadaret makamına getirtmiş ve İttihad ve Terakkinin genç

Birinci Dünya Harbinde DOKUZ bilinen ve bir sürü bilinmeyen cephelerde, kahramanlık destanları yaratan Arslan yürekli Mehmetçik şeref ve namusuna emanet edilen mukaddes alay sancaklarından birisinin önünde...

(Yoksulluk, mahrumiyet, hattâ kötü ve yetersiz idare... Hepsi doğru. Fakat, bütün bu gaileler üzerinden çığ gibi geçen ırkının yiğitliği, vatan sevgisi, Allah uğruna şehadet duygusu, kalbindeki iman âbidesi, feragat, fedakârlık mirâsı...
Onlar yerinde mi?

unsurlarından gelebilecek fevrî ve aşırı hareketleri bu tedbirle önlemek istemişti. Bunda da haklı olduğunu daha sonraki hâdiseler isbat etti.

"— YA ESKİ İHTİŞAMIMIZI BULACAĞIZ, YA HAYAT SAHNESİNDEN ÇEKİLECEĞİZ..."

Nazırlar Heyeti, arkası arkasına iki içtima akdetmiş, Çubukludaki köşkden akşam üzeri ayrılmışlardı. Enver Paşa'nın yanından ayrıldıktan sonra, hususî hatlı uzatılmış vasıta'ı telefonla Sadrıazam Paşa Hazretlerinden gece zi-

yareti için müsaade istemiştim ve akşam yemeğine bekledikleri bildirilmişti. Ben Çubuklu'ya geldiğim zaman Enver, Talât, Cemal Paşalar, Ahmet Nesimi, Halil, İbrahim, Şükrü Beyler köşkden ayrılıyorlardı.

Paşa, bir müddet harem dairesine geçti. Hayatımda tanıdığım insanların en nâzik ve terbiyelilerinden birisi olan Said Halim Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa sülâlesinin üçüncü batında çocuğu olmasına rağmen, hâlis bir Osmanlı Efendisi idi. Teşrifat âmiri Muhsin Bey, yemeğin "kavisli salon"*da hazırlandığını ve Şeyhülislâm ve Evkaf Nazırı Hayri Efendi Hazretlerinin de davetli olduğunu söyledi. Kabine toplantısından erken ayrılan Hayri Efendi, Ezher Ülemâsından bir heyeti kabul için Bab-ı Meşihate gitmişti. Nitekim kısa zaman sonra geldi. Çok hürmet ettiğim bu münevver din ve ilim şahsiyetinde de görünürlerde derin bir üzüntü ve heyecan vardı. Hind ipeği kaplı murassâ koltuklardan birisine kendisini attı:*

"— İşte böyle Eşref Beyefendi.. Memleket aradığı huzuru bir türlü bulamadı. Cenab-ı Hak hayırlısını ihsân eder de, bu bâdireyi de atlatırız, huzur ve sükûn devri başlar."

Sait Halim Paşa salona girmişti. Hayri Efendi, ihlâs dolu temennilerini Sadrıazama da tekrarladı. Devletimizin harbe girmesi karar ve mes'uliyeti iktidarı devrine rastlıyan Paşanın verdiği cevap, harbe nasıl ve niçin girdiğimize dair daha sonra yapılan münakaşalar ve haksız ittihamlara açık cevap teşkil edecek mâhiyettedir:

"— Ben harbe fiilen dahil olmamızın bizim irade ve arzumuz haricinde bize emrivâki halinde kabul ettirilen feragati gayr-ı mümkün vazife-i vataniye olduğu kanaat ve neticesiyle muvafakat ettim. Bugün için bir devlet ve siyaset sırrı olarak kalacak olan hadise, elbet de yarın, tarih huzurunda mahrem cepheleriyle ortaya konulacaktır. O zaman, Devletimizin sadece müdafaa-i nefis ve haysiyet, muhafaza-ı vatan için harbe girdiğimiz âyân beyân anlaşılacaktır. Yalnız şu hakikatı ifade edeyim ki, bu harbin sonunda ya eski ihtişamımızı bulacağız, ya hayat sahnesinden, maazallah, çekileceğiz!.."

"— BİTARAFLIK İÇİN BÜTÜN TEDBİRLERE BAŞ VURDUK..."

Yemek müddetince, mevzu, hep o gün verilmiş olan karar oldu. Geniş ilim ve irfanına, asab ve his hâkimiyetine rağmen Sadrıazam heyecanlı idi. Dedi ki:

"— Harbin haricinde kalabilmek, hiç olmazsa müsellâh bitaraflığımızı muhafaza için elimizden gelen her şeyi yaptık. Tâbir-i mahsusu ile bütün kapıları çaldık. İtimad ediniz Beyefendiler, Bahriye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerinin son Fransa seyahatinde karşılaştığı müşkilâtı ve nihayet seromonide bir şube müdürü olan Hariciye Politika Dairesi Şefinin kendisine "— *Sizinle Rusya'nın malûmatı ve muvafakatı haricinde nasıl bir ittifak düşünebiliriz?*" cevabını dinlediğim zaman teessürden gözlerim doldu. Bir zamanlar, Krallarını esaretten kurtardığımız, kendilerine ihlâs hissiyatımızı isbat için kapitülâsyon belâsına katlandığımız bu memleketin hareketi karşısında, bize bilhassa ordumuz için malzeme ve silâh verebilecek bir memleketle ittifak akdi, münhasıran istikbal için tedbir olmaktan fazla, gafil avlanmak ve memleketin istiklâl ve haysiyetini muhafaza için zaruret-i kat'iyye olmuş idi. İşte Almanya ile yaptığımız muhadenin esası ve ruhu buradadır. Fakat ben de biliyorum ki, hazırlığımız çok noksandır ve gayr-ı kâfidir. Bilhassa dahilî meselelerimizin bizi hariçtekilerden daha fazla meşgul edeceği endişesi içindeyim."

Bu son cümlesini bana müteveccih olarak söylemişti. Kendisine aldığımız haberleri hülâsa ettim: İslâm âleminde kendi lehimize ve Hilâfet Makamının çevresine toplanmış bir hareket yaratabilmek için aldığımız tedbirleri izah ettim. Selim Sami'nin öncülük ettiği ve Hind İstiklâl Komitesinin delâleti ile, Pamir'den Türkistan'a atılmış olan ihtilâlcilerimizin elde ettikleri neticelerle yakın istikbalde asla hayâl içinde olmadığımızın isbatına sahne olan bu hazırlığımızı Sadrıazam alâka ile dinledi ve Seyhulislâm Hayri Efendiye hitab etti:

"— Hilâfet Makamını münhasıran mânevi bir kudret olarak bırakmayıp da, İslâm dünyası üzerinde müşterek bir kudret menbaı haline getirebilmiş olsa idik, zannediyorum ki, hiç olmazsa İngiltere'ye karşı daha kuvvetli bulunur ve bize bu kadar açıkça hâsmâne hareketine mâni olabilirdik."

Hayri Efendi, Ezher Ülemâsı ile o gün yaptığı konuşmaları anlattı. Anladım ki, eğer bir memlekette, fiilî istiklâl olmaz ve maddî kudret bulunmazsa halkın hissiyatını mânevî bir gaye etrafına toplamak çok güçtür. Hayri Efendi, o mükemmel ilim ve fazlı ile bu hakikatı Sadrıazama izah etti. Hepimizde, meşrû bir müdafaa duygusunun tabiî neticesi olarak varılmış ve başkasına imkân olmıyan bir kararın rahatı vardı. Enver Paşanın da, Sadrıazamda mevcudiyetini arzuladığı bu hissi elimden geldiği kadar takviye ettim. Biz Hayri Efendi Hazretleri ile beraber şehre dönerken Müslüman âleminin bu en büyük makamını liyakat ve vukufla idare eden muhterem din adamının söylediklerini asla unutmam:

"— Son beş senede memleket beş ay rahat etmedi. Ah, Eşref Bey evlâdım... Bu mübarek toprakların mukadderatı olma yolundaki hakikatleri bu masum ve asîl halka açıkça anlatabilsek..."

Ben, o gün de, bugün de, bu cümlelerin arkasındaki hakikatı kavrıyamadığımı samimiyetle itiraf ederim."

HARB HÂLİ İRADESİ ve ENVER PAŞA'NIN BEYANNAMESİ

Ertesi gün, 22 Zilhicce 1332, 29 Teşrinievvel 1330 *(11 Kasım 1914)* de, Padişah Beşinci Sultan Mehmet Reşad, Karadenizdeki Türk donanmasına saldıran Rus harp gemilerinin hareketini protesto eden notamıza cevap bile vermeden harp ilân eden Rusya ile müttefiki İngiltere ve Fransaya karşı *müdâfaa-ı nâmus ve muhafaza-ı din-ü devlet için* harp hâli iradesini neşrediyordu...

Aynı gün Başkumandan Vekili Harbiye Nazırı Enver Paşa, Osmanlı İmparatorluğunun deniz, kara, hava kuvvetlerine bir beyanname ile savaşın başladığını bildirdi. Bu tarihî çağrı şuydu:

Devrinin en genç Harbiye Nazırı ve Başkumandanı olarak savaş beyannamesini neşreden Enver Paşa

(Müdafaadan mahrum olduğu bir inkâr devrinde, hadiselerin içyüzünü anlatamadan Kızıl Moskof'larla Ana-Vatan'ın haysiyet ve hürriyeti için savaşırken şehid düştü. Bugün altmış milyona yakın Türk'ün yaşadığı ecdad topraklarında, yedi yerde mezarı var inancı anaların evlâtlarına söylediği destandır...)

"— Allahın inâyeti, Peygamberimizin imdad-ı ruhânisi, Padişahımızın hayır duası ile Ordumuz düşmanlarımızı kahredecektir. Bugüne kadar karada ve denizde zabit ve asker kardeşlerimizin gösterdikleri kahramanlıklar düşmanlarımızın perişan olacaklarına en büyük delildir.

Ancak, her zabit, her asker unutmamalıdır ki, harp meydanı fedakârlık meydanıdır. Orada hangi asker daha ileri atılır, hangi asker düşmanın şa-

rapnel ve kurşunlarından yılmayarak ayak direr, sonuna kadar sebat ederse o asker mutlâkâ kazanır. Tarih şahittir ki, Türk askerinden şanlı, Türk askerinden fedakâr hiç bir asker yoktur. Hepimiz düşünmeliyiz ki, başımızın ucunda Peygamberimizin ve sehabe-i güzîn efendilerimizin ruhları uçuyor. Şanlı babalarımız başlarımızın ucunda bizim ne yapacağımıza bakıyor. Eğer onların hakîkî evlâdı olduğumuzu göstermek, bizden sonra geleceklerin lânetlerinden kurtulmak istersek çalışalım.

Zincirler altında inliyen üç yüz milyon İslâm ve eski vatandaşımız hep bizim muzafferiyetimize dua ediyor. Ölümden kimse kurtulamıyacaktır. Ne mutlu ileri gidenlere, ne mutlu din ve vatan yolunda şehit olanlara...

İleri!.. Daima ileri!.. Daima ileri ki, zafer, şan, şehadet, cennet hep ileride, ölüm ve zillet geridedir. Mübarek ve mukaddes şehitlerimizin ruhlarına fâtiha."

★ ★ ★

Birinci Dünya Savaşından mağlûp çıktık ve bu yenilgi İmparatorluğumuzun sonu oldu...

Fakat, hiç de elverişli olmıyan şartlar içinde dövüştüğümüz dokuz cephede öyle destanlar yarattık ki, bunlar, dünya yüzünüdeki son müstakil Türk devletine zafer temelleri oldu.

Kıymetini bilebilsek!..

(Basım : 14685 — A — 9477)

(Tarih — 101)

DÂVÂLAR ve MİZAH

Seçimlerden önce, siyasî partilerimizden birisi, köylerde evlenmeler için kız tarafına verilen "başlık"ların kaldırılacağını programının içine alınca, çeşitli sesler yükseldi. Bu vaadedilmiş olanlardan birisi halinde, siyasî edebiyatımıza geçecek mevzuun, nasıl derin ve kangrenleşmiş sosyal yara olduğunu çoğumuz bilmeyiz: Bilhassa şehirde yaşayıp da, köyler adına konuşan nazarî aydınlar!..

Aynı hâdisenin, taaa 1876 Birinci Meşrutiyetinin Mebusan Meclisinde İzmir Mebusu Yenişehirli zade Ahmet Efendi'nin kalemi ve dili ile Meclis Kürsüsüne geldiğini görüyoruz: Riyaset makamında olan Ahmet Vefik Paşa bile, hatibi, davayı ele almasından dolayı tebrik etmiş, ve meseleyi küçümseyen Halep Mebusu Armenak Efendiye dönerek :

"— Mebusan Meclisinin asıl meşgul olması icab eden bir sûd ve bî fadide nazariyat değil, bunun gibi halkı yakından alâkadar eden hayatî mesaildir. Hergün bu mesele yüzünden hânümânlar sönüyor." demişti.

MİLLÎ MÜCADELEDE

Aynı mesele Millî Mücadelede de mevzuubahis olmuş, hattâ 41 sayılı men'i israfat kanunu ile her türlü düğün ve törenlerde aşırı masraf önlenmişti. Kanuna ağır ceza hükümleri de konulmuştu: Öylece kırk törenlere katılacak araba sayısı bile tahdid edilmişti.

O tarihte Aydede'yi neşreden rahmetli üstad Refik Halid, yeri hâlâ boş kalmış olan bu güzel mizah mecmuasının 3 Nisan 1922 tarihli sayısında "men'i israfat kanunu" başlıklı nefis yazısında neleri iğnelememişti: İstanbulda çikulata yiyenlerin ağızlarındaki tad'dan, harıl harıl Avrupaya akın ederek köylünün vergisini lüks salonlarda mirasyedi havası içinde savuranların keyfine kadar iğnelemediği taraf bırakmamıştı...

Yukarıda gördüğümüz karikatür de, Aydede'nin bu sayısından alınmıştır: Men'i İsrafat kanunu, düğünlerde iki kat elbiseden fazlasının yapılmasını önlemişti. Kadın erkeğe soruyor :

"— Nasıl?.. Düğünümüzde iki kat elbiseden fazla yapmıyacak mısın?"

Erkek cevap veriyor:

"— Elbet de yapmam... Bana milliyetperver ol, demiyor muydun? Millet Meclisi kanun yaptı: İkiden fazlası yasak!.."

O GÜN, BU GÜN

Anlaşılıyor ki üzerine dört elle sarılıp gözüktüğümüz millî meselelerimizi en güzel neticelere bağlıyanlar, ya ince nükteli bir mizah yazısı veya ustaca çizgilerle ortaya konulmuş bir karikatür...

Çünkü aradan kısa zaman geçince, bu "millî meselelerimiz" in akıbetine ağlamak düşüyor: Gülmeyi tercih ediyoruz.. Fakat şairin dediği gibi:

Güleriz ağlanacak halimize.

demeden, diyemeden!.. — K.

S A N'A Osmanlı İmparatorluğumuzun Arap Yarımadasındaki UÇ BELDESİ olan YEMEN eyâletinin merkez şehri olan San'a, tarih'n ilk çağlarından beri bilinen dünyanın en kadim meskûn yerlerinden birisi idi. Osmanlı Türklerinin eserleri ve hatıralarına her köşede rastlanır.

Osmanlı İmparatorluğu ve YEMEN

Acı hatıra

Dört yüz yıl süresince hesapsız Anadolu yavrusu yiyen YEMEN canavarı İmparatorluğumuzu yıpratıp çökerten sebeplerden biri olmuştu.

★ ★ ★

YAZAN : SERVER R. İSKİT

YEMEN ve OSMANLILAR

Yemen, tarihin kaydettiği kanlı bölgelerin başında gelen bir yerdir. Buranın tesbit edilebilen siyasî tarihi İsa'nın doğumundan binlerce sene evveline kadar dayanır. Bu binlerce sene içinde istilâcı milletlerle yerlilerin kanı Yemen'in her karış toprağını aralıksız sular. Hele Osmanlı imparatorluğunun onaltıncı yüz yılda başlayıp yirminci yüzyılda biten Yemen macerası burasını yüzbinlerce Anadolu yavrusuna mezar yapar.

Yemen, Arab yarımadasının kuzeybatısındaki bu saha, stratejik bakımdan büyük bir kıymet taşır. Batısında Kızıl Deniz ve bu denizin nihayetinde Mendep boğazı vardır. Bu deniz ve boğaz Asya yakasındaki Hicaz ile Afrika kıt'aları arasındadır. Bu bakımdan Süveyş kanalı açılmadan evvel önem taşıyan Kızıl Deniz ve boğaz, hele kanal açıldıktan sonra ehemmiyetini daha da arttırmıştır. Yemen'in güneyi de pek mühimdir. Aden körfezi Hindistan yolunun anahtarı gibidir. Kuzeyinde ise Hicaz kıt'ası vardır

ki, arap memleketleriyle irtibatı bakımından bu bitişiklik de önemlidir. Doğusu âdeta bir cehennemle çevrilidir; uçsuz bucaksız Dehna çölüdür. Yemen'in bir çok yerleri de verimli olduğundan yabancı milletlerin ve bilhassa Afrikalıların iştihasını çekmişse de onun fethi daha ziyade stratejik ve politik bakımdandır.

Yemen Osmanlılar eline Yavuz Sultan Selim'in Mısır galibiyeti üzerine bir harp ganimeti olarak haraca geçmiştir. Şöyle ki: Yavuz, 1517 de Mısırı fethederek Çerkez Memlûk devletine son verince, o zaman Mısır'ın elinde bulunan Yemen'in Mısırlı Valisi hemen hutbeyi Yavuz namına okutmuş ve memleket bir Osmanlı vilâyeti oluvermiştir.

Yemen o güne göre Osmanlılarca politik kıymeti, ele geçen Arap ülkelerinin son halkası olmaktan ibarettir. Fakat yıllar geçtikçe Hindistan yolu için Portekiz'lilerin ve daha sonraları da İngilizlerin iştihasını çekecek, hele kanaldan sonra bu yabancı iştihası artacaktır. Böylece bir çok bakımlardan Osmanlılara göre daha ehemmiyeti artacak olan Yemen için fedakârlıklara katlanılacak ve bu fedakârlıkların arkası kesilmiyecektir.

BAŞA ÇIKILMAZ HALE GELEN KAYNAŞMALAR

Yemen, imparatorluğun en uzak vilâyetidir. Her ne kadar Hicaz dahi bir Osmanlı ülkesi ise de burası vasıtasiyle bir irtibat temini o zamanki vasıtalara göre imkânsızdır. Böylece ulaşma ve ulaştırma ancak denize kalmaktadır. Bu ise büyük müşgüllere ve zorluklara malolmakta, hattâ haberleşme bile aylar sürmektedir. Bu hal ondokuzuncu asır sonlarına kadar devam edecek ve ancak Süveyş kanalının açılmasından, telgrafın buralarda tesisinden sonra idare makanizması nisbeten kolay işleyecektir.

İmparatorluk merkezine en uzak mesafede haberleşmesi bile aylara bağlı bu vilâyette devletin otoritesi elbet kuvvetli ve devamlı olamıyacak, daima kaynıyacaktır. İdare amirlerinin anlaşmazlıkları, birbirleriyle dalaşmaları, bundan ümitlenen yerli Arap imamlarıyle mütegallibelerin isyanları, idarenin zaman zaman sivrilen zorbalarca elden ele geçmesi ve bütün bu anarşiye bir de mezhep ayrılığının karışması Yemen'i durmadan kaynatacak, idareyi çığırından çıkaracaktır. Artık başa çıkılamaz, hale gelen bu kaynaşmaya sevkiyat ve haberleşme kolaylıkları bile kâr etmiyecek, sık sık gönderilen Osmanlı kuvvetleri mütemadiyen eriyecektir.

★ ★ ★

Yemen Osmanlı idaresine geçtikten dört sene sonra Valiler ve birbirleriyle çarpışarak zorla o makama gelenler arasında mücadeleler başlar. Bu yüzden halka huzur getirmez ve neticede yerli İmamlara cesaret vererek onların baş kaldırmalarına zemin hazırlar.

Yirmi sene böyle geçer. Nihayet, Portekiz'lilerin Hind Denizi sahillerini ele geçirme çabaları Kanunî Sultan Süleyman'ın dikkatini çeker, Hadım Süleyman Paşayı Mısır ve Kızıl Denizle Hind Denizi serdarlığına tâyin eder. Paşa 1538 de Yemen emirliği ve yirmi bin kişilik bir kuvvetle gelir, Aden'i alır, Zebid'e çıkar, Yemen'e hâkim olur, yerine bir kumandan bırakarak 1539 da Mısır'a döner. Fakat Yemende imparatorlukça esaslı ve devamlı bir hâkimiyet tesisi mümkün olamıyacak, mevcut engellere daha mühim problemler katılacaktır. Bu meselelerin başına Zeydilik diye bir mezhep meselesi çıkıp oturacaktır.

ZEYDİLİK MEZHEBİ SİPER EDİLEREK...

Hazret-i Muhammed'in torunu olmak iddiasıyle daha 1535 de ortaya çıkan Şemsettin adlı birisi, Zeydi mezhebinin reisi ve imamı vaziyetini takınarak kendisine orada taraftarlar bulmakta ve âdeta yeni bir Zeydî ümmeti meydana getirmektedir. Asıl Zeyd, Emeviler devrinde islâmda yeni bir mezhep kurmağa kalkışıp öldürülmüş birisidir. Şimdi, Şemsettin bundan dinî - siyasî bir dâvâ halinde faydalanmaktadır. Zeydiler dünya ve ahret işlerinde bir çok inanışlarla Sünnî Müslümanlardan ayrılmakta olduklarından bu mezhep ihtilâfı Sünnî

düşmanlığına kadar vardırılmıştır. Artık Yemen bu yüzden daha da karışık, hele Sünnî olan Müslümanlar için dâvâ aleyhinde mühim bir faktör olacaktır.

Artık Şemsettin ve oğulları bu dâvâyı da siper ederek harekete geçeceklerdir. Böylece San'a dahil her taraf ateşe boğulacak, valiler gelip gidecek, gücü yetenler arasında idare elden ele geçecektir.. Gemiler dolusu Türk askeri getirilip bu ateşte eriyecektir. Zebid'den başka bütün Yemen Şemsettin'in oğlu Mutahhar'ın eline geçecek ve neticede de Halife sıfatını takınacaktır.

Bu muharebelerde Türklere karşı canavarca hareket eden Zeydiler, bol bol Türk kanı akıtacak, ve bu hal 1569 da Özdemir Osman Paşa ile Koca Sinan Paşanın büyük kuvvetlerle gelip elden çıkan yerleri yine Türk kanı pahasına geri almasına kadar devam edecektir.

Dağlarına çekilen Zeydiler 1578 de yine harplere başlıyacak ve 1623 de ise Yemen yine Zeydilerle el değişecektir. Bu devre oldukça uzun sürecek, Zeydilerin hâkimiyeti de zamanla zayıflayıp yerli şerifler ile mütegallibeler vaziyete hâkim olmıya başlıyacaktır. 1835 de Mısırlı Mehmet Ali buraya asker sevkedecek, Yemen'in sahil kısmını işgâl edecek ve fakat dört sene sonra Osmanlı hâkimiyetine devredecektir. 1848 senesinde Osmanlıların Yemen'e asker sevketmesine lüzum görülecek ve muharebelerin ardı arkası kesilmiyecektir.

SÜVEYŞ KANALI AÇILDIKTAN SONRA...

1869 da Süveyş kanalı açılmış ve Mısır yabancı entrikalara merkez olmuştur. Bu hal imparatorluğun ilgisini Yemen üzerine çekecek ve eskisinden daha fazla bir kan akma devri başlıyacaktır. Netekim 1870 sıralarında Redif ve Ahmet Muhtar (sonraları Gazi) paşaların kumandalarında kırk bin kişilik Anadolu yavrusu iki koldan Yemen'e çıkarılmış, kanlı savaşlarla Yemen yine de temizlenmemiştir. Hattâ idarî ve askerî yeni teşkilât yapılıp mevcut askerle yedinci ordu kurulmuştur. Bu harekâtın muhitte bir müddet nisbî bir sükûn tesis ettiğini görürüz.

Lâkin Yemen durur mu? 1889 da patlayan yeni bir ihtilâli Müşir Ahmet Fevzi (Tatar) Paşa iki taburla bastırıp biçti ve biçildi. Arkasından 1895 de yeni bir isyan da Mehmetçiğin kanı ile bastırıldı.

1902 senesi çıkan ihtilâl ise hepsinden müthişti. Başlarında bulunan adam, Zeydi imamı Yahya El-Mütevekkil'di. Yemen canavarı doymuyordu. Bu sefer de üzerine gönderilen yedi alaylık Osmanlı kuvveti iki tabur kalıncaya kadar bitmişti. Bu hâdise üzerine yine Müşir Ahmet Fevzi Paşa gönderildi. Taburlar dolusu asker kırıla kırıla harp ediyordu. Saray bu çalışmaların azametini idrak etmiyor ve paşaya, imam Yahya'nın yirmi gün içinde ele geçirilerek gönderilmesini emrediyor, paşadan da haklı olarak *"Sizlerin İmam Yahya dediğiniz Kasımpaşa imamı değil ki, kulağından tutup getireyim."* cevabını alıyordu.

İmam kuvvetli idi, başa çıkılamıyor, taburlar çok zayiat veriyordu. Yemen'in mühimce bir kısmı elde iken Fevzi Paşa istifa edip çekildi.

Kuvvetli düşmana, açlık, susuzluk ve çıplaklığa rağmen ayakta kalabilen Mehmetçikler dayanıyordu. Zaten Yemen'e giden asker terhis nedir bilmezdi. Orada ihtiyarlar, orada ölürdü. Anadolu'da bıraktığı ocağı söner, sağ kalabilen çocuğu varsa o da cehenneme yollanırdı.

İkinci Meşrutiyette devlet İmam Yahya ile bir müzakereye girişti. İmam istiklâl istiyordu. Çünkü İngilizler silâh ve her türlü yardım yapıyordu, şımarmıştı. Daha müthiş bir hücuma girişti. Şehir ve kaleler muhasara edilip, telgraf hatları kesilli, Mehmetçik yine de çarpışıyor, dayanıyordu.

Bu kere de Erkânı Harbiyeî Umumiye Reisi Ferik Ahmet İzzet Paşa mühim kuvvetlerle Yemen'e çıkıyordu. Çarpışmalar uzun ve sürekli oldu. Muhasaradaki kuvvetler kurtarıldı ve Zeydiler sindirildi. Fakat bir siyaset lâzımdı, imama bazı yerlerde nüfuz hakkı tanındı ve kabile şeyhlerine maaşlar bağlandı. Böy-

lece Birinci Cihan Harbine kadar kısa bir sükûn devresi temin edildi.

DÖRT YÜZ YILLIK HÂKİMİYETİN SONU

1914 başlarında Seyit İdris baş kaldırdı. Miralay Ali Sait Bey (Akbaytugan) gönderildi. İdris ile harp ederken San'a'ya çağırıldı. Devlet Birinci Cihan Harbine katılmıştı. Yollar kapanmış, merkezden para, mühimmat, erzak almak imkânı da kalmamıştı. İngiliz donanması gelip Mendep boğazındaki Perim adasiyle civarını topa tutmuştu. Ali Sait Bey kabilelerle çarpışa çarpışa Aden ve Lâhiç'te bulunan İngilizlere karşı yürüdü, Lâhiç'i işgâl ve Aden'i muhasara ederek çember içine aldı. Yahya anlaşması da devam ediyordu, ve tarafsızdı. Kumandan cihat'tan bahsederek Hristiyan düşmana karşı yerlileri birleşmeğe ikna etti. Yarısı gönüllü olan dört bin kişi ile İngilizleri Aden'de mıhladı. Sahilde İngilizlerin gemi topları altında muhasara senelerce sürdü. Mehmetçiğin bu harplerde gösterdiği kahramanlık da ün saldı ve Ali Sait Bey Paşa oldu.

Elindeki zayıf kuvvetle Aden'e taarruz edemezdi. Paşanın maksadı Süveyş ve Basradaki İngiliz kuvvetlerinden bir kısmını üzerine çekerek oradaki cephelerimizi biraz ferahlatmaktı. Buna bir kaç sene muvaffak oldu. Nihayet Birinci Cihan Harbi bitti. Paşanın merkezden aldığı emir, Mütareke hükümlerine uyularak teslim olunması ve Yemen'in boşaltılması idi. Boyun eğildi. Türk kuvvetlerinden kalabilen 1800 kişi ile beraber Aden'e giren paşa, düşman ve yerliler tarafından bir muzaffer gibi karşılandı. Nihayet Mısırdaki esirler kampına gönderildi.

YEMEN MACERASI OSMANLI İMPARATORLUĞUNA NEYE MALOLDU?

Böylece Osmanlı imparatorluğu'nun Yemen'deki tam dört asırlık hâkimiyeti sona ermiş bulunuyordu. Bu, tarihin en kanlı macerasıydı. Osmanlılar burada kaldıkları son elli yıl içinde toprakların a gömülen Mehmetçik'in sayısı YÜZ ELLİ BİN olarak hesaplanır. Ondan evvelki üçyüz sene ile beraber bir tahmini toplamı yapılırsa en azından bulacağımızı rakam yarım milyonun üstündedir. Madd zararları ise rakamlar ifade edemez.

TİPLER **Yemen'de, Arap kabilelerinin tümüne ait yaşama şartlarına ve insan tiplerine rastlanılır. Zeydilik, sadece dinî bir tarikat olmaktan çıkarak, Sünnî düşmanlığı pardesi altında Osmanlı Türklerine karşı isyan kaynağı olmasına rağmen, hiç bir mahalli hareket Yemen'de birliği tesis edememiştir. Bugün İmam Bedr-Sallâl kavgası da bu gerçeğin tecellileri arasındadır.**

İmparatorluğu yıpratıp çökerten, Anadolu köylerinin ocağını yıkan bu maceradan bugüne kalabilen yalnız acı bir matem havasıdır:

Adı, Yemendir,
Gü'ü çemendir,
Giden gelmiyor,
Acep nedendir?

Yemen'de savaş bitti mi? Şimdi Yemen'li kanlı başını yiyiyor. Yemen İmamı Bedr ile cumhuriyetçi kuvvetler Mısırlıların da katılmasıyla boğuşup duruyorlar. Başladığından beri üç yıl geçen boğuşmada İmam taraftarlarından yüz elli bin ve diğerlerinden de kırk bin kişinin öldürüldüğünü selâhiyetli ağızlar söylüyorlar. Bu, o toprakta gömülü, mezarsız Anadolu yavrucuklarının *ÖC*'üdür, ve perişan olan ocakların *AHI*'dır.

Düşen bir Maske ve Hakikatler

Cemal Kutay, tarihî belgelerin kucakladığı gerçekleri anlatıyor.

AKIL ve VİCDANLAR ÖNÜNDE BİR AÇIKLAMA

Eylül ayının on dördüncü salı günü, İstanbul'da, Türkiye Millî Talebe Federasyonu binasında, dikkat değer bir Basın Toplantısı yapıldı: Tarihçi Cemal Kutay, Akşam gazetesinin "fıkra" muharrirlerinden B. Çetin Altan'ın, Atatürk'ün el yazısıyla "— ... *Şurası unutulmamalıdır ki, Türklük âleminin en büyük düşmanı Komünistliktir. Her göründüğü yerde ezilmeli!..*" mahkûmiyet vesikasının aslı üzerindeki iddialarını cevablandırdı, Atatürk'e ait otantik belgelerin ışığı altında iddiayı sadece, teşrih masasına yatırmakla kalmadı, dünya yüzündeki son müstakil Türk devletinin nasıl bir komplo içinde tehlikenin eşiğinde, son tutamak istinadlarının lutfu içinde çabalandığını da ortaya koydu. Kendisine ve kendi safındaki yoldaşlarına yapılan ısrarlı davetlere rağmen, muhatablarından hiç birisi, Türk fikir kadrosu önündeki bu açık münazaraya gelmemişler, gelememişlerdi.

Üstad önce, bu tartışmanın içyüzünü masûmâne bir tavrın ardına saklıyan maksadı açıkladı: Kızıl propagandanın hedefleri arasında yer alan "— *Milletlerince makbul ve muteber milliyetçi şahsiyetlerin komünizmi mahkûm eden teşhislerinden ne bahasına olursa olsun kurtulmanın Lenin'den beri tatbik edilen klâsikleşmiş metoduna Türkiye Komünistlerinin yeni girdiklerini...*" izah etti. Açıklamalarını büyük masanın iki tarafını dolduran koleksiyonların, çevresini âfâkilikten kurtarıp hakikatlerin tasdikine veren otantik belgeler'n uyarıcı ve inandırıcı varlığıyla değerlendirdi. Sorulan sualleri bu isbatların bizzat kendisine terketti ve mevzua şöyle girdi:

İKİ AYRI BÖLÜM

"— *Müsaadenizle hâdiseyi iki bölüme ayıracağım: B. Çetin Altan, kendi iddiası gibi ilki MİLLET Mecmuasının 4 Kasım 1948 tarihli 143 sayılı nüshasının 10 uncu sahifesinde değil, 15 Mayıs 1947 tarih ve 67 inci sayısının kapağında, han gi Tarih kitabının, kaçıncı sahifesinden alındığını açıkça gördünüz:* "— Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı Komünistliktir!.. Her göründüğü yerde ezilmeli!.." *hükmünün taklid olduğunu söylüyor ve iddiasını, Türk harflerinin ilk tatbik yılı olan 1928 de, Atatürk'ün İsmet İnönü'ne yazdığı bir mektuptaki (S, K, Z, T) harflerinin birbirlerine benzemediğinden gayrı hiç bir tesbit ileri sürmeyen İsveç*

Kriminiloji Enstitüsünün cevabına bağlıyor...

Burada kastî bir tahrif vardır: Enstitü grafologları cevaplarında: "— Eğer bu mektupta adı geçen satırların yazıldığı tarihte, Atatürk'ün el yazısına iyi bir örnek teşkil ediyorsa..." *şart ve kaydını koymuşlardır. Ömrü boyunca Arap harflerini kullanmış bir kalem'in Lâtin esasına bağlı alfabe ile İLK MEKTUP'un el yazısına (İYİ BİR ÖRNEK) olabilmesine asla imkân olmıyan şartına göz kapıyarak, yıllar sonrası bir el yazısına esas mesned saymak, kimlerin sahte ve maksadlı emekler üzerinde dolaştığını ibretle ortaya koyar.*

Şimdi ben Sizlere Türk Tarih Kurumu'nun neşrettiği BELLETEN'in 1 Nisan 1939 tarih, Cild: III, Sayı 10 nun (VESİKALAR) kısmında, Atatürk'ün Mimar Sinan'ın heykelinin yapılmasına dair, Tarih Kurumu'na EL YAZISI İLE verdiği direktifin foto-kopilerini takdim ediyorum: Lütfen tarihine bakınız: Sene 1935... Aynı direktif, birincisi kurşun kalemle, İkincisi mürekkeple bizzat Ata tarafından yazılmış. Lejandlarını okuyalım: "— Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'na Mimar Sinan heykeli için verdikleri direktif.." *İkincisinde de şu resim altını okuyorsunuz:* "— Atatürk Mimar Sinanın heykeli hakkında verdikleri direktifi mürekkeble tekrar yazmışlardır."

Keza, lütfen bu iki yazının altındaki Not'a bakınız: 2 Ağustos 1935 günü, birincisi saat 22.30 da, ikincisi, yirmi dakika sonra, saat 22.50 de yazılmış: Sadece YİRMİ DAKİKALIK ara ile yazılmış iki el yazısında başta (S) ve (K) harfleri olarak farka bakınız: Atatürkü kaligrafi kâtibi sanmak için, asında B. Çetin Altan kadar onu anlamamak ge-

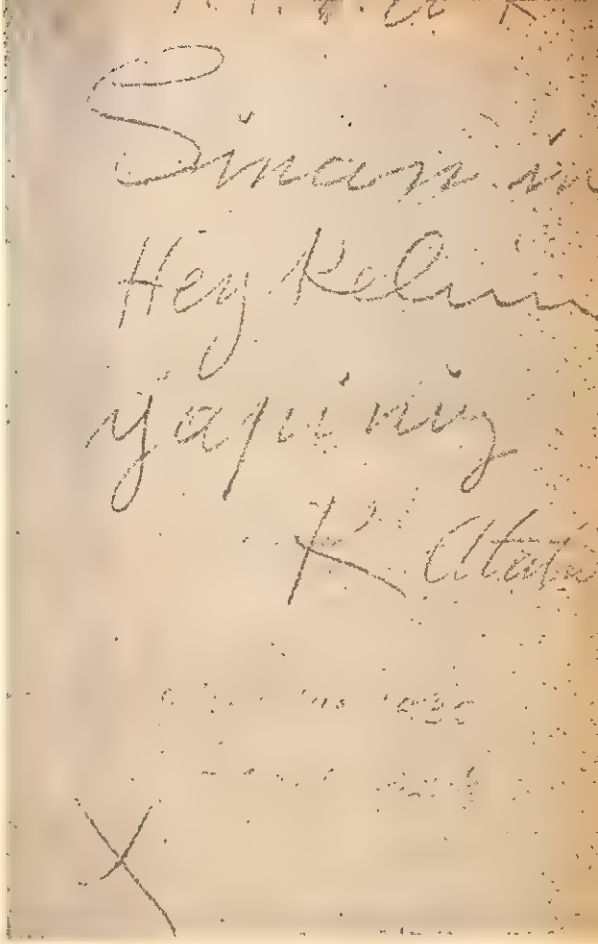

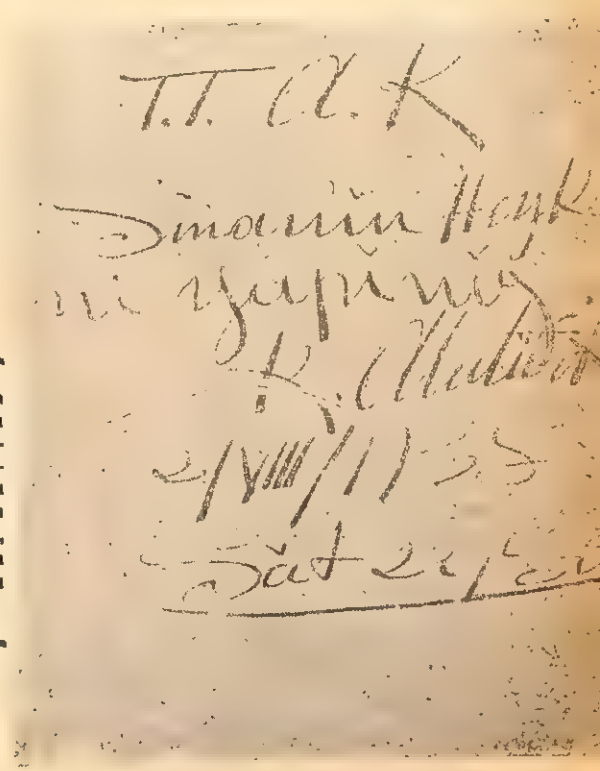

Cemal Kutay'ın ortaya koyduğu belegelerden ikisi: Atatürk, Mimar Sinan'ın heykelinin yapılması için Türk Tarih Kurumuna verdiği direktifi, yirmi dakika farkla, kurşun kalem ve mürekkeble tekrarlanıştı. İki yazı arasındaki bilhassa (S, K, Z, T) harflerinin farkına lutfen dikkat ediniz diyen Üstad, Atatürk'ü, bir kaligrafi kâtibi sananların cehalet, gaflet veya habis maksadlarını ortaya çıkardı.

rekir: İşte size burada ONUNCU YIL NUTKUNUN ASLI'nı, Meclisteki açış nutuklarından birisinin üzerindeki tashihlerini, ve bize bıraktığı mânevî mirasların en dikkat değerlerinden birisi olan TÜRKÜ TARİF'ine ait el yazılarını sunuyorum: Yazı tarzındaki farkları bir anda görebilmek için grafolog olmaya lüzum mu vardır? Atatürk, bilhassa ana fikirlerini tesbit ettiği çeşitli hayat şartları anlarında, ruhunu ve fikrini bağlıyan hâdiselerin heyecanını, bedeninde de duyan insandı. Bu hislerini beyaz kağıt üzerinde tesbit ederken ondan bir kâtip efendi yazı inşacamını beklemek için ya Onu B. Çetin Altan kadar anlamamak veya maksadlı anlamak icap eder. Bu (hakikat aşıkı) delikanlının İsveç Kriminiloji enstitüsünde kendisini perişan eden "Komünizm ezilmeli..." millî ve ebedî vasiyetinin tetkikine kıyas olarak da, tıpkı 1928 de, Türk harflerinin kabulü sırasında, Ata'nın İsmet İnönü'ye yazdığı mektubun foto-kopisini göndcrirken, iki yazı arasındaki (yazılış tarih farkı) nı koymamış olmasına da dikkatinizi çekmek isterim: Belki, Ata'ya ait hiç bir başka (el yazısı) görmemiş, görememiş, görmek istememiş olmanın çaresizliği veya yürüdüğü yolun nesnini tekil eden karanlık ruh hâleti... Size, Cumhuriyet gazetesinin 10 Ağustos 1965 salı günkü sayısında çıkan Ata'nın İsmet İnönü'ye yazdığı mektubun foto-kopisine de göz atmanızı rica edeceğim: Eğer, Cumhuriyet müessesesi, B. Çetin Altan'a (hakikat aracılığında) mektubun asıl foto-kopisini vermek suretiyle kendisiyle fikir, gaye, dava birliğinin yeni bir isbatını esirgememişse, gazete kâğıdı üzerindeki ototire beslenin hangi grafologa neyi anlatabileceğini de insafınıza arzederim.

TEKRARLANAN ÇAĞRI

Atatürk'e ait bütün el yazılarının milletlerarası bir Grafoloji Enstitüsünde tetkik edilmesi teklifi, B. Çetin Altan'a benim tarafımdan yapıldı. Müsaade ederseniz, ilk (çıkış) ına verdiğim cevaptan bu çağrıya ait cümlelerimi tekrarlıyayım:

"— Atatürk'e ait olduğu iddia edilen tüm elyazılarının milletlerarası bir Grafoloji Enstitüsünde incelenmesi bahsinde Sizinle tamamiyle mutabıkım. Hiç olmazsa hayatta kalan iki Umumî Kâtibi sayın Hükmet Bayur, sayın Hasan Rıza Soyak'la, sayın Prof. Afet İnan, sayın Falih Rıfkı Atay, sayın Hasan Reşid Tankut, sayın Uluğ İğdemir, hattâ Atatürk'ün el yazılarını vazifeleri icabı sık ve devamlı görmüş sayın İsmet İnönü, sayın Celâl Bayar ve Ata'ya onlar kadar yakın olanların hükme bağlamaları elbette şarttır."

Ve, kendisine, elimdeki bütün vesikaların tetkikine hazır olduğunu bildirdim. Ne dâvetime geldi, ne de bu satırlara neşretti...

Çünkü, gayesi (Atatürk'e ait bir hakikat) değildir. Eğer, iddiasının maskesi olan (Atatürk'ün Sosyal Görüşleri) kitabında, Atatürk'ün komünizm'e ait hükümleri bir kıstas ise, bir hükme esas olacak ise, bu konuda öylesine otantik, hattâ öylesine bâkir belgeler vardır ki, kendisini bedbaht eden vesika, sadece garnitür olmadan ileri gidemez!..

KARŞI TARAFIN ARADIĞI

İşte bugün, Sizlerin huzurunda açık bir çağrımı daha yapıyorum: Cesareti varsa gelsin... Atatürk'ün, Millî Mücadele'nin en buhranlı devrinde, bütün ümit kapılarının kapandığı intibaı içinde bile, eşsiz bir devlet ve siyaset adamı olma vasıflarını, Komünizm'e karşı nasıl güç incinilir hassasiyet içinde kullanarak, O'nu, kendi adı ve kılıfı içinde eritip yok ettiğine dair, İstiklâl Mahkemeleri dahil kaynakları teker teker göstermiye hazırım. Ancak bu münasebetle tetkikinize sunduğum su önünüzdeki ON İKİ BİN sahifede YİRMİ CİLTLİK (Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi) eserimin dahi, tek başına, böyle bir imkânı verebileceği bahsinde Sizleri hakem yaparım.

Fakat biliyorum ki, (karşı taraf)ın aradığı böylesine bir hakikat değildir... Hâdisenin, beni sevindiren bir tarafı olduğunu da müsaadenizle itiraf edeyim: Görülüyor ki, Kızıllar, masum vicdanları iğfâl bahsinde, Lenin'den beri bir adım ilerleyememişlerdir. 1948 de MİL-

(Sonu 1844 ncü sahifede)

Birinci Dünya Harbinin unutulmaz acıları:

Altıncı Ordumuz ve ikinci düşman

— 2 —

YAZAN : NUREDDİN PEKER

Bu sahifelerdeki ibretli hatıranın sahibi, yazı âlemizin değerli rüknü sayın Nureddin Peker, Birinci Dünya Savaşında Irak cephesinde.

ÂSİLERİN BASKINI

Hilleyi yağmaya giden atlı ve yaya çapulcuların sayısı binleri aşmıştı. Bizi görenler üzerimize ateş ederek geçiyorlar, çünkü daha önemli yağmaya koşuyorlardı. Bunlar, Elcubur ve Dılim aşiretlerinden veya Müseyyip dolaylarından toplanmış haydutlardı. En çok çekindiğimiz, Hillenin âsi Arapları ile ölenlerinin intikamı idi. Neler çekiyorduk, daha neler görecektik? Biraz daha ilerledik. Önümüze Fırattan ayrılmış beş altı metre genişliğinde, iki tarafı toprak yığını bir su kanalı çıktı. Bu kanalın ilerisinde kerpiçten bir arap köyü olup, içinde silâhsız bir iki kişiden başka kimse görünmüyordu. Herhalde bir tuzağa düşürüleceğimizi sezdim. Mehmet eklerimizin bazen dikkatsizlik ettiklerini, yıllanmış tecrübelerle bildiğim için, hemen müfrezemi durdurdum ve şu emri verdim:

"— Önümüzdeki Tatar müfrezesinin başına gelenler bizim de başımıza gelebilir. Müfrezenin yarısı kanalı geçecek, köye girilmiyecek ve silâhlar köye çevrili parmaklar tetikte, aralıklı derinlemesine yürünecek, köy geçilince mevzie yatılacak. Müfrezenin diğer yarısı da benimle geçecek." dedim.

Müfrezenin yarısı köyün yanından geçtikten ve mevzilendikten sonra ben de kanala girdim. Tam suyu geçerken bir kızılca kıyamettir koptu.

Karşıya geçen arkadaşların yanına silâhsız bir kaç Arap sokularak, arapça *"— Sen Müslüman, ben Müslüman, buraya geliniz, ayran içiniz"* demişler ve silâhlılarla beraber saldırmışlar. Biz boğuşmaların seslerini duyunca, su kanalından çıkıp tekrar hendeğe girdik. Açtıkları ateşle yanımdaki erlerden Cideli Ismaili şehit ederek suya yuvarladılar.

GÖRDÜĞÜMÜZ FECİ MANZARA

Ortalama yüz kadar silâhlı âsinin gizlendikleri yerden fırlıyarak ellerindeki silâh ve cenbiyelerle zavallı on Türkün üzerine çullandıklarını ve erlerden birisini daha şehit ederek bir diğerini kanlar içinde nehre attıklarını gördük. Yanımdaki diğer on kişiyle bu canavarların üzerine ateş açtık beş altısı vurulunca kaçıştılar. Karşıda sağ kalan askerlerim sıçrıyarak yanımıza geldiler. Başlıyan çarpışmaya etraftan gelen yüzlerce âsi daha katıldı. Arkamızı nehre vererek bizi çevirenlerle çarpışmaya başladık.

Yaralanan arkadaşların inlitileri beni sarsıyordu. Her halde âsilerin bu

alçaklıklarını pahalıya mal ediyorduk. Vurulanların yanına onlar da sokulamıyordu. Gittikçe kuduran âsilerin hurma ağaçlarını siper ederek yaklaştıklarını görüyorduk. Artık arkamızdan da ateş geliyordu. Şehitler arttı. Ateşi kesip teslim olmak hepimizin öldürülmesi demekti. Âsilerden de ölenler ve yaralananlar olmuştu. İntikamcı olduklarını bildiğimiz için çarpışarak ilerlemek suretiyle birliğimize kavuşmaktan başka çâre yoktu.

Sağ kalanları saymak için yerimden kıpırdarken, arkamıza bir bomba düştü. Yanımda vurulan Kazanlı bir Tatar askeri bacaklarını bana vura vura tepinerek şehit oldu. Bu durum karşısında çok üzülmüştüm. Onbir kişi kalmıştık. Bu bir avuç kahramanla çemberi yarıp kurtulmak mümkün değildi. Bu sırada top sesleri gelmeğe ve mermileri yakınlarımıza düşmeğe başladı. Yâ İngilizler ilerliyor, veya kuvvetlerimiz bizi kurtarmağa geliyordu. Ümitlerimiz artmıştı, dayanıyorduk. Heyhat, bu ümit de boşa gitmişti. (Bizi kurtarmak isteyen birliğimiz, topçularımızın açtığı ateş himayesinde bir bölük çıkarmışsa da, âsileri püskürtemed ğinden geri çekilmek zorunda kaldıklarını sonra öğrendik.)

SUSUZLUKTAN İRADELERİNİ KAYBEDENLER...

Arapların nehir ile aramıza girerek bomba attıklarını ve bizi sudan da mahrum bıraktıklarını anladık. İki cavuşum sürünerek yanıma geldi. Türklüğe yakışan bir soğukkanlılıkla başbaşa konuştuk. İki kurtuluş yolu bulduk: Biri sonuna kadar savunarak ölmek, diğeri Fırat nehrine atlayıp intihar etmekti, yoksa hava kararınca Arap Cenbiyeleri ile öldürülecektik.

Hey gözleri dönmüş, yürekleri kararmış hainler; kutsal topraklarımıza saldıran düşmanlarla savaşan şu bir avuç din kardeşlerinize yaptığınız saldırışı İngilizlere yapsaydınız ne olurdu?

Hava kararınca nehre atlamağa karar verdik. Erlerin içinde yaralananlar ve susuzluktan iradelerini kaybedenler ağlıyorlar: *"— Artık dayanamıyacağız"* diye yalvarıyorlardı. Akşama doğru fişekleri tükenenler çukurlara girerek ölümü bekliyorlardı.

Acaba bir mucize mi belirmişti? Uzaktan gelen silâh sesleri yaklaşıyordu. Acaba bunlar da top sesleri gibi faydasız mı olacaktı? Bağrışmalar arttı, köyün kerpiç duvarları arkasına saklanan Araplarda kaçışmalar oldu. Bu kaçışmalar, çevremizdeki Araplara da sirayet etti, çoğu gitti, azı kaldı. Ne oldu? Ne olacaktı?

Bu sırada bir er: *"— Atlı Araplar geliyor"* dedi. Ateşi kesmemizi işaret eden on - onbeş kadar atlı Arap dört nala yanımıza gelerek korkmayın dediler. Kıyafetlerinden Türklere sâdık bir aşiretten oldukları anlaşılıyordu. Başlarındaki adam, yüksek sesle âsilere: *"— Ben Elbenâir aşiretinden Şeyh Seyit Câsimim. Diğer atlılarım da geliyor; buraya kimse yaklaşmasın"* deyince ayağa kalktım ve bu gelenlere: *"— Biz Müslümanız. Allah uğruna buralarda çarpışıyoruz. Bu âsiler Müslüman değil mi?"* dedim.

Bu sırada yakından beş on el silâh daha atıldı, kurşunları vızlıyarak geçti. Şeyh Casim kızdı, hemen o tarafa atlılarını koşturdu. Bu sırada ben, şehit ve yaralılarımızı göstererek, *"— Bu zulüm nedir? Bunlar da Müslümandır"* dedim.

Şeyh Casimin gönderdiği atlıları dinlemiyen vahşi âsilerden bir çoğu ellerinde silâh, ağızlarında cenbiyelerle üzerimize saldırdılar ve üç arkadaşımızı daha şehit ettiler.

ARAP GELENEKLERİNE GÖRE DEHALET

Durum çok feci idi. Şeyh Casimin atının özengisinden tutup başındaki uzun agelin ucunu çekerek düğümlemek suretiyle Arap geleneklerine göre dehalet ettiğimizi bildirdim. Bunun üzerine Şeyh Casim ile arkadaşları kılıçlarını çekerek havada salladılar ve silâhlarıyla havaya ateş ettiler. Çöl tarafından geçmekte olan Elbenâirli üç yüz kadar atlı dört nala yanlarına geldi. Hepsi bizi korudular, âsileri uzaklaştırmağa çalıştılar. İki taraf arasında sekiz Türkün hayatı tartışılıyordu.

Hilleyi tenkil eden askerlerden olduğumuzu ileri sürüyorlar ve bu çarpışmada ölen ve yaralananların kanını istiyorlardı. Durum pek tehlikeli hâl

Kut-ül-Emmare'den bir İngiliz zabitinin fırçasıyla manzaralar: İngilizlere karargâh olan Talib Paşa konağı.

almıştı. Ben de Felâhiye cephesinde yaralanarak Hille Hastanesine gönderilenlerden olduğumuzu ve onlar gibi çok zâyiat verdiğimizi, ortada kan dâvâsı kalmadığını ve onların bize saldırdıklarını iddia ediyordum.

Şeyhin emriyle silâhlarımız, teçhizatımız alındı. Tabanca ve dürbünümü Şeyh Câsim istedi, verdim. Iraka gelirken İstanbulda babamın verdiği el yazması küçük Enamı Şerifi aldı; etrafımızdaki Araplara haykırarak gösterdi :

"— Hanginizde Kur'anı Kerim var? Utanın" dedi. Hepimizi tümenimize teslim edeceğini söyledi. 25 atlının ortasında yola çıktık. Yanımızdan hiç ayrılmayan 50 kadar haydut, bizi uzaktan takip etmekte ve mütemadiyen silâh ve kılıçlariyle tehdit etmekte idiler.

ÖLÜMLE YÜZ YÜZE

Bu sırada iki İngiliz tayyaresi üzerimizde tur yapmağa başladı. Hava fişeği atarak Megafonla: *"— Teslim Türko, teslim"* diye seslendi. Kafilemiz bir köye sığındı. Araplar toplandı, yeniden tartışmalar oldu. Köyün içi âsilerle dolmuştu. Nihayet bizi sıraya dizdiler. Allaha ve mukadderata bağlanarak ölümü bekliyorduk. Âsilerin bir kısmı kurşuna dizmek, bir kısmı da kesmek istiyor, kılıç ve cenbiyelerini biliyorlardı. Bazıları da hurma dalları ve çalı çırpı getiriyor, yakmak istiyorlardı. Atlı muhafızlarımız ise bu hallere mâni olmağa çalışıyorlar ve *"— Bize dehalet etmeden önce neden yapmadınız? Türk ordusu yine buralara gelirse ne yaparsınız? Âilelerinize de mi acımıyorsunuz? Biz bunları vermeyiz, tümenlerine teslim edeceğiz"* diyorlardı. Bu ölüm kalım mücadelesinde zulüm ve susuzluktan üç arkadaşım daha bayılarak yere düşünce dayanamadım: *"— Öldürün alçaklar, caniler"* diye bağırdım. Bu feryadıma kerpiç evlerden göğüslerine vurarak, saçlarını yolarak koşup gelen onbeş yirmi kadının ağlıyarak boynumuza sarılmaları kurtuluşumuzu sağladı: Tanrının melekleri bu kadınlar imdadımıza yetiştiler. *"— Biz sizin analarınız, bacılarınız, sizi bu katillere vermiyeceğiz"* dediler, ortalarına aldılar. Bir kısmı da âsilere saldırdılar, ellerindeki silâhları almak için kavgaya başladılar ve onları kovdu-

lar, bizi de evlerine götürdüler. Artık kadınların himayesinde idik. Hepimiz bu fedakâr analara teşekkür ve dualar ettik. Ölüleri bile soğumayan şehitlerimizin acısı yüreklerimizde tazeliğini muhafaza ettiğinden ağlıyorduk. Susuzluktan dilimiz damağımıza yapışmış, konuşamıyorduk. Kadınlar bakraçlarla su ve üzerleri topaç topaç yağlı ayran getirdiler. Onlar da hem ağlıyor, hem de bizi teselliye çalışıyorlardı.

Aklı başında iki arap kadını, yarı Türkçeleriyle :

"— Oğullarım, başınıza gelen bu felâketlerin sebebi, bazı nüfuzlu aşiret şeyhlerine Hicaz Şerifinden gelen mektuplardır. İngilizlerden sandık sandık altınlar aldılar, gelen silâhları erkeklerimize dağıttılar. Hepimizin başına felâketleri getirdiler" dedi.

Bir müddet sonra pide ve hurma getirdiler, bizi doyurdular. Başımıza gelenleri öğrenen Elcubûrlu erkekler köye geldiler. Fırsatçı çöl bedevilerinin gazvelerini (birbiriyle savaşarak yağmalarını) hainlerini anlattılar. Köylerinde kalmamızı ve her birimizi evlendireceklerini, birer kısrak ve silâh vereceklerini söylediler.

Arkadaşlarla birbirimize bakıştık. Vereceğim cevabı bekliyorlardı. Razı olur gibi davranınca kadınlar ve kızlar çok sevindiler:

"— Köyümüze sizin gibi cesur Türkleri kazanacağız" dediler.

"ATMAYINIZ ARKADAŞLAR DÜŞMAN DEĞİLİZ!.."

Köyde gece bize yemek verdiler. Nasıl buldularsa, elbiselerimizi getirdiler. Top ve tayyare sesleri geliyordu. Herhalde İngilizler ilerliyordu. Şeyh Casim yine geldi, köylülerle görüştü. Kendisine teşekkür ederek şehitlerimizin gömülmesini rica ettim ve *"—Bakınız işidiyorsunuz, İngilizlerin gece olduğu halde tayyare uçurmaları ve top atmaları ilerlediklerine işarettir. Belki bu gece gelirler, bizi sizden harp esiri olarak alırlar; belki de silâh ve teçhizatımızı sorarlar; sizleri sorumlu tutarlar. Siz bizleri kurtardınız amma bizi dinlemezler; yapacağınız iyilik yüzünden size fenalık gelirse üzülürüz. Harp esiri olmamıza siz de üzülürsünüz. O halde, bizi müfrezemize göndermenizi rica ederim"* dedim. Dışarıda uzun boylu konuştular. Şeyh Casim geldi, iki delikanlı gösterdi: *"— Bunlar oğullarımdır, yanlarına dört atlı daha katacağım, sizi müfrezenize kadar götürecekler, fakat orada kimseye görünmeden geri dönecekler"* dedi.

Yola çıktık. Müseyyip kasabasına doğru çekilmekte olan birliğimize iki saat sonra yetiştik. Bize doğru beş altı el silâh atıldı. Türkçe *"— Kimdir o?"* sesini duyar duymaz Araplar bizi bırakıp kaçtılar. Gece çölden gelen bu sese karşılık verdik ise de, açılan ateşten duyuramadık. Ne tal hsiz kimselermişiz ki, çektiğimiz yetmiyormuş gibi yine ölümle yüz yüze gelmiştik. Hepimiz birden *"— Atmayınız arkadaşlar, düşman değiliz, 156 ıncı alaydan Türk oğlu Türküz"* diye bağırdık, ateş kesildi. Süvari 31 inci alayın ardcı nöbetçilerine kavuştuk. Bizi alay kumandanının yanına götürdüler, subaylar toplandı, merak ve teessürle bizi dinlediler.

Alay kumandanı bizi kurtarmak için 50 mevcutlu dördüncü bölüğü gönderdiğini, fakat âsilerin cokluğundan ve çarpışmanın büyümesinden dolayı geri çekilmek zorunda kaldıklarını söyledi. Çay ve çorba içirdiler, kaç şehit ve yaralı bıraktığımızı nasıl kurtulduğumuzun hikâyesini bir tutanağa yazdılar. Bu sırada süvari dördüncü bölük kumandanı geldi. *"Aaa... kurtulmuşlar"* diye boynuma sarıldı ve Asyalı Kazan Müfrezesinin başına gelen feci âkibeti anlatarak bize derdimizi unutturdu.

ÇİLELİ GÜNLER...

14 Mart 1917... Bağdat düşeli dört gün olmuştu. Dicle kuvvetlerimiz, Müşâhede ve Sindiye savaşlarını yaparak çekiliyordu. Fırat Kuvvetimiz de, Müseyyip Rıdvaniyye, Felluceдeki menzillerimizi vağmaya koşan Araplarla savaşıyordu. Remadiye savunma hattına gelmiştik.

Dilim Aşireti Reisi Ali Süleyman geldi: kumandanımız Ahmet Beyle görüşerek yardım vaadiyle binlerce altın aldı ve savuştu.

Dicle cephesindeki kuvvetlerimiz a-

(Sonu 1844 ncü sahifede)

Dinamit nasıl doğmuş, ünlü "Nobel Armağanı" nasıl ihdas edilmişti?

İSVEÇLİ KİMYACI ALFRED NOBEL'İN HAYAT HİKÂYESİ

Alfred Nobel

Dinamit gibi korkunç patlayıcı maddeden kazandığı servetin geliri her yıl, beş kolda insanlığın yararına çalışanlara dağıtılıyor

YAZAN : SAMİH TİRYAKİOĞLU

Çoğu kâşifler yeni bir madde buldukları zaman, başlarından bir patlama olayı geçmiştir. Nitekim, 1863 de İsveç'teki küçük Heleneborg kasabası, genç kimyager Alfred Nobel ile onun patlayıcı madde olarak kullanmayı denediği nitrogliserin'in adını, bir patlama dolayısiyle öğrendi. Fakat Alfred Nobel'in burada kurduğu küçük lâboratuar yalnız havaya uçmamakla kalmamış; Alfred bu acıklı olayda kardeşi Emil'i de kaybetmişti. Nobel bu aksilik yüzünden yılmadı. Sebatlı ve başarılı çalışmaları sonucunda insanlığa "dinamit" adındaki patlayıcı maddeyi ve, kendi adını taşımakta olup her yıl çeşitli beş alanda dağıtılan "Nobel Armağanı"nı kazandırdı.

Alfred Nobel 1833'de İsveç'teki Stockholm'de doğdu. Babası Çarlık Rusyası'nın başkenti olan St. Petersburg'da tersane müdürü idi. Alfred de öğrenimini babasının yanında, o şehirde tamamladıktan sonra 1859 da Stockholm'e döndü. Sonra, nitrogliserin adlı maddeyi pratik yollardan patlayıcı madde olarak kullanmak için çalışmalara girişti.

1863 de Stockholm yakınındaki Heleneborg kasabasında küçük bir lâboratuar kurdu, orada nitrogliserin elde etmeğe çalıştı. Fakat burası bir patlama sonunda havaya uçtu ve Alfred Nobel'in küçük kardeşi Emil de bu sırada öldü. Fakat Alfred Nobel bu olay karşısında cesaretini kaybetmedi; 1865 de İsveç'teki Vinterviken'de, daha sonra

Nobel armağanı her zaman mutluluk getirmemiştir: Yukarıdaki klişede, bu armağanın barış dalını aldıktan kısa zaman sonra sukut eden Avusturyanın son Başvekili Doktor Şuşnig'i görüyoruz.

Almanya'da Hamburg yakınındaki Krümmel'de yeni birer fabrika daha kurdu.

DİNAMİT BARUTU ADLI MADDENİN BULUNUŞU

Arayerde patlayıcı maddeler üzerindeki inceleme ve çalışmalarına da devam ediyordu. 1864 de Nitrogliserinin patlamasını merkür fülminatın aracılığı ile sağlama imkânını buldu. Bunun üzerine nitrogliserini kömür ya da "kieselguhr" gibi gözenekli bir maddeye emdirmek usulünü uygulayarak bulduğu bir patlayıcı madde karışımına "dinamit barutu" adını verdi. Bu maddenin, sıvı halindeki nitrogliserine göre daha kullanışlı ve daha az tehlikeli olmak gibi bir üstünlüğü vardı.

Bu arada İsveç hükûmeti ile mahkemelik de oldu ama dâvayı kaybetti. 1873 ten itibaren hemen hemen daimî olarak Paris'e yerleşmişti. 1881 de Seine-et-Oise'daki Saint - Servan'da bir lâboratuar kurarak, dinamitlerinin kalitesini iyileştirmek için giriştiği araştırmalara devam etti. 1890 da bu lâboratuvarı İtalyan Rivierası'ndaki San Remo'ya taşıdı.

Dinamitle hem yapıcı, hem yıkıcı bir madde doğmuş oluyordu. Dinamit madencilik, bayındırlık gibi birçok alanlarda eski barutun yerini almış ve büyük hizmetler görmeğe başlamıştı. Fakat savaş sanayii bakımından da korkunç bir patlayıcı madde idi ve her çeşit işte kullanılıyordu. Üstelik Alfred Nobel'in bu buluşunun kökünde, Heleneborg'daki lâboratuarın havaya uçuşu sırasında sevgili küçük kardeşi Emil'in de ölmesi gibi acı bir hâtıra saklıydı.

NOBEL SERVETİNİ BİLİM UĞRUNDA DAĞITIYOR

Bunun üzerine Alfred Nobel, kendini âdeta sorumlu hissetti; dinamit yapım ve satımıyla elde ettiği muazzam servetin hemen tamamını, her yıl çeşitli alanlarda dağıtılacak olan beş tane armağana adadı. Böylece, bu büyük bilginin adı, muazzam buluşu olan dinamitle olduğu kadar, ihdas ettiği ve kendi adını taşıyan armağana da bağlı kaldı. Alfred Nobel bu armağanı 27 Kasım 1895 günü yazdığı ve 1896 da San Remo'da öldükten sonra Stockholm'de 30 Aralık günü açılan vasiyetnamesi gereğince kurdu. Armağan, insanlığa hayrı dokunan kimseleri, yaptıkları hizmetlerden ötürü mükâfatlandırmak amacını gütmektedir.

Nobel'in bu işe adadığı muazzam servetin geliri beş eşit parçaya bölünmekte ve : 1 — Fizik, 2 — Kimya, 3 — Fizyoloji yahut tıp alanlarında en büyük buluşu yapacak olana, 4 — Edebiyat alanında en asil ve en samimî ülküden ilhamlanan bir eseri yazacak olana, 5 — Daimî orduların kaldırılması veya azaltılması ve barış kongreleri kurulması ve propagandası için, insan topluluklarını arasında kardeşliği kurmak için en fazla ve en iyi çalışmış olana verilmektedir.

VERİLMİYEN VEYA ALINMAYAN ARMAĞANLAR

Vasiyetname hükümlerinin uygulanmasına 1901 yılında başlandı ve günümüze kadar da armağanların dağıtılmasına devam edildi. Yalnız her beş kolda da, özellikle I. ve II. Dünya savaşları sırasında olmak üzere, hiç kimseye armağan verilmedi. Bazen armağan kazananların bunu almayı reddettikleri de oldu: Edebiyat kolunda 1958 de "Dr. Jivago" romanını yazan Boris Pasternak, Sovyet hükûmetinin zoru ile armağanı almayı reddetti. Oysa aynı yıl fizik alanında armağan kazanmış olan Çervenkov, Frank ve Tamm adlı Sovyet bilginleri kendi armağanlarını aldılar.

1964 te de Edebiyat kolunda "Kelimeler" adlı eseriyle edebiyat kolunda armağan kazanan ünlü Fransız yazarı Jean - Paul Sartre, bu armağanı almayı reddetti. Ödüllerin tek bir kişiye olduğu gibi, aynı kolda başarı gösteren iki - üç kişilik gruplara yahut tüzel kişilere verildiği de oldu.

KİMLER HANGİ KOLLARDA ARMAĞAN ALMIŞLARDI?

Fizik kolunda armağan kazananlar arasında "X" ışınlarını bulan Röntgen, atom üzerinde çalışmalar yapan M. Curie ile P. Curie, radyo ve telsiz üzerinde çalışmalar yapan Marconi;

Kimya kolunda M. Curie, F. Jolit - Curie ve I. Joliot - Curie;

Fizyoloji ve tıp kolunda Penilisini bulan Dr. A. Fleming;

Edebiyat kolunda R. Kipling, K. Hamsun, A. France, G. B. Shaw, Pearl S. Buck, A. Gide, F. Mauriac, E. Hemingway, A. Camus, B. Pasternak, J. Steinbeck, J. - P. Sartre;

Barış alanında Kızılhaç'ın kurucusu H. Dunant; mülteciler için çalışmaları dolayısiyle ünlü Kutup Kâşifi F. Nansen; barışı korumak için çalışmaları dolayısiyle Fransız Dışişleri Bakanı A. Briand ve Almanya Dışişleri Bakanı F. B. Kellog; Filistin'deki çarpışmaları durdurduğu için Dr. R. Bunche; insancı çalışmaları için geçenlerde ölen hekim, filozof ve müzisyen A. Schweitzer ve yine barışçı çalışmaları dolayısiyle Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinden Dag Hammarskjold bulunmakadır.

Nobel armağanı, sadece bir defa, Tıb'ba, tesadüflerin yardımı ile büyük bir keşifte bulunan, tahıllara musallat olan Ngrisoa Betta mikropcuğunun, hangi iklim şartları ve besin yoluyla insanlara geçebileceğinin deneyini yapan, amatör şimist Fransız çiftçisi Edvard Tulluy'a verilmişti. Tulluy, buna rağmen, ne mesleğini, ne de yukarıdaki klişede görüldüğü üzere kılığını değiştirdi...

Her yıl çeşitli ülkelerde yukarıdaki beş kolda yapılan çalışmalar ve sonuçları inceledikten sonra fizik ve kimya için İsveç Bilimler Akademisi; tıp ve fizyoloji için Stockholm'deki Karolin Enstitüsü; edebiyat için Stockholm Akademisi; barış için de Norveç Storting'inin seçtiği beş üyeli bir komisyon tarafından armağanların hangi kişiye veya kuruma verileceği tesbit ve ilân olunmakta; armağan kazananlar da bunu parlak törenlerle bizzat İsveç Kralının elinden almaktadırlar.

Hamursuz ekmeğine konduğu iddia edilen insan kanı, hadiselere sebeb oluyor

— 10 —

YAZAN : CEMAL KUTAY

MİLLET-İ SADIKA

İkinci Meşrutiyet mücadelesinden önceki bütün millî ve kavmî hareketlerde, Türkiye Yahudiliğinin bu konu üzerindeki durumu dikkate alındığı, hattâ inceleme mevzuu yapıldığı halde, İkinci Meşrutiyet mücadelesini yapan İttihad ve Terakki'nin Rumeli'deki yayılması ve genişlemesi merkezinin Selânik olmasından sonra böyle bir bahis hatıra gelmemiştir. Çünkü, İttihad ve Terakkiye muhalif olanların mücerred iddiada bırakmalarına rağmen, bazı batılı kaynakların, bu arada Siyonist yayının da itiraf ve tasdik ettiği üzere, İkinci Jön-Türk hareketinde tanınmış Yahudilerin maddî manevi tesirleri müşahade edilmişti.

Yahudilerin *"millet-i sadıka = yasalara bağlı ulus topluluğu"* sayılmasını kendisine hâs izah tarzı içinde inceliyen rahmetli Dr. Rıza Nur'a göre bu sadakatin asıl sebebi şudur:

"— Dünyanın hiç bir yerindeki Yahudiler, Türkiyedeki kadar refah ve huzur içinde değildirler. Türkiyede iktisadî kaynaklar, büyük bölümü ile Yahudilerin elindedir. Bu hakikat, görünen ve bilinenden daha çok derin ve büyüktür. Çünkü Yahudi, kendi devletinde bile varlığını ortaya koyacak kadar açık yürekli değildir: Tereddüt ve endişe içindedir. Gerek Osmanlılar devrinde, gerek İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrinde Musevîler, bu gerçeğe çok değer vermişler, servet ve refahlarını, hattâ iş sahalarını maharetle saklamışlardır. Bir çok müesseselerde Türkleri ve Müslümanları paravan kullanmışlardır. Çok iyi hatırlıyorum: İkinci Meşrutiyetin ilk senesinde, hususî bir meclisde bu hakikat mevzuubahis olduğu zaman maliye nazırı Cevid Bey şunları söylemişti:

"— Bu hakikat, cihanın her tarafına yayılmış olan Yahudiler tarafından itina ile tatbik edilir. Münhasıran bizim memleketimizde değildir. Fakat asıl mühim olan, Musevî'lerin elde ettikleri nimete karşı takip ettikleri yolun içyüzünü bilebilmektedir. Meselâ bizdeki *"sadık millet"* tâbirinin bünyesinde, sadece isyanlara, ayaklanmalara, istiklâl isteme taleblerine karışmamak ve katışmamak varsa bu o kadar mühim değildir, çünkü bu yol, Yahudilerin memleketlerindeki hayatları içinde menfaatleri icabıdır. Asıl düşünülecek olan Yahudilerin bütün dünyaca müsellem hususiyet ve bazı mizâclarından kendi vatandaşlarımızı ne dereçe istifade ettirdikleri ve

millî hayatımızla ne derece kaynaştıklarıdır."

Cavid Beyin "dönme" olduğu ısrarla söylenirdi. Mason locasına kayıtlı olduğunda da aynı derecede ısrar edilirdi. Kendisinden Türkiye Yahudileri hakkında böyle bir mutalâa duyunca doğrusu hayret ettim ve mevzuu ayrıca tetkik etmek arzusuna kapıldım."

AYRI BİR DÜNYA

"— Öğrendim ki, Yahudinin ayrı bir dünyası vardır ve bu dünyanın maddî ve mânevî her ölçüsü kendisine mahsus hususiyetler arzeder.

Yahudi, ayrı bir kapitülâsyon ve imtiyaz istemiyor, fakat bu sahada istediklerine fazlasiyle sahip ve nail oluyor. Mektepleri, içtimaî muavenet müesseseleri, matbuatı, cemiyetleri, hayır teşekkülleri, dinî cihazı, mevcud kanunları rahatsız etmeden ve onlarla tezad teşkil etmeden bir istiklâl-i tâm içinde idi. Türkler ve Müslümanlar olduğu kadar Hiristiyanlığın her mezhebine mensub olanlar için Yahudî müessese ve teşkilâtı, kelimenin tam mânâsıyla "kapalı kutu" mahiyetini taşıyordu. Yahudiler, meslek teşekküllerinin kanunları icabı derlemiye mecbur oldukları malûmatı dahi sahte ve eksik veriyorlardı. Kendi kavimlerinin hayatında tatbikinde asla müsamaha göstermedikleri hususatın, başkalarınca malûm olmasından öylesine ihtiraz ediyorlardı ki, ben şahsen dostum olan bir Musevî mebus ve âlimine bu hakikatın sebebini sual ettiğim zaman bana samimiyetle şu cevabı verdi:

"— Dediğiniz doğrudur. Yahudinin kendisine hâs bir dünyası mevcuttur, fakat bu dünyanın hususiyetlerini münhasıran kendisine, dindaşlarına ve kavmine saklar. İstiklâl ve hüriyetten mahrum bir unsur için de bu tesanüdü ve mahremiyeti makul, hattâ devamı için almıya mecbur olduğu meşrû müdafaa tedbiri olarak mütalâa ediniz. Çünkü Yahudi yıkılır, kaybolur, ölür, tasfiye edilir, fakat kendisine mahsus olan dünyasından hakikatleri aslâ fâş etmez. Asırlarca devletsiz kalmış, Türklerden

Devam halinde olan Yahudi inanışları, efsanelere dayanır: İsrailiye ve Yahudiye devrinde de, Beni İsrail inancı, en çetin zamanlarda mucizelerden bahseder: İşte, kervanların taşıdığı buğdayların altın oluşu...

başkaları tarafından sayısız zulümler görmüş, istiklâlini kaybetmiş bir ırk için de bu kadarcık endişeyi haklı görünüz. Hattâ size diyebilirim ki, Yahudinin başka türlü hareket etmesi, arzu etse dahi iktidarı dahilinde değildir".

Ben bu düşüncelere hak vermiş değilim. Olamam da!.. Her saadetin bir bedeli olmak lâzımgelir. Türkiyede Yahudi, kendi âleminde kalarak Türklükden gelen nasibelere karşı asgarî tâbiri ile vefasız ve kadirnâşinâs oldular."

KAN DAVASI VE SUÇLAMALAR

Yahudiler, İsrailiye ve Yahudiye devirlerinden kendilerine intikal eden istisnasız bütün an'anelere derin şekilde bağlı kalmanın ruhunu hassasiyetle müdafaa etmişlerdir. Bu bağlanış, her zaman ve her ülkede tehlikesiz de olmamıştır. Nitekim, Türkiyedeki yaşama hürlükleri içinde bile, zaman zaman, ağır töhmetlere maruz kalmışlardır. Bunlar arasında Hamursuz Bayramı için hazırladıkları **"hamursuz ekmeği"** ne kan kattıklarına dair ittihamlar ve zanlar vardır.

Aslında Yahudiliğin, kendisine karşı olan kuvvetler ve varlıklar önünde nasıl sert ve hatta haşin olduğunu görmüş bulunuyoruz. Hamursuz bayramı için İsrailiye ve Yahudiye devletleri zamanında, başka dinlere mensub olanların kanlarının bu ekmek hamuru için maya olarak kullanıldığına dair Roma mahkemelerinin kararlarında ittihamlara ve izlere rastlanmıştır. Fakat daha sonraki asırlarda bu kanlı suçlamayı haklı gösterecek sebebler ve deliller bulunamamış, fakat nesilden nesile intikal eden inançlar içinde böylesine ağır bir ittiham devam edip gitmiş, Osmanlı ülkesinde de zaman zaman hadiselere sebeb olmuş, kan dökülmüştür.

Ahd-i Atîk, Yahudilere kan dökülmesini kat'î bir dille yasaklamış olmasına rağmen,"Yahudinin dışında olana karşı" gösterilen şiddeti izah edebilmek cidden güçtür. Lâvililer fasıl 3, fıkra 7 ve diğer müteakib fasıl ve fıkralarda şu emirleri okuyoruz .

"— Aranızda Sizden olanlardan, yâni İsrailîlerden, hattâ sizinle beraber oturan garîplerden her kim, ne şekilde olursa olsun kan yer ve kan içerse, onu uzaklaştırın. Hiç Kimse kan yemesin, kan içmesin, cesedin kanı hayat olup onu yaşatan odur. Bu sebeple Beni İsrail'e dedim ki: "— Hiç bir cesedin kanını yemeyiniz, zira her cesedin canı onun kanı olup onu yiyen adam öldürülmeye lâyık olur."

Bugün bir çok muhafazakâr ve dindar Musevî aileleri eti yedi defa yıkadıktan sonra ve kanını tamamen temizledikten sonra yerler. Buna rağmen Hamursuz ekmeğine kan karıştırıldığı iddiasını tevsik eden Roma mahkemeleri kararlarının mesnedi nelerdir? Bu iddialar o devirlerde bu vahşetin irtikâb edildiğini mi, yoksa Yahudilik aleyhinde bir iftira mı olup olmadığının karanlığı içindedir.

OSMANLI ÜLKESİNDE HADİSELER

Türkiyede de bu "hamursuz ekmeğine kan" iddiası kanlı hadiselere sebeb olmuştur: İlk hadise, 1530 da, Kanunî Sultan Süleyman devrine rastlar. Amasya'da o tarihte azımsanmıyacak bir Yahudi kalabalığı vardı. Yahudiler, her şehirde olduğu gibi burada da ticaretle uğraşıyorlar, diğer din ve milletlerle münasebetlerini sessiz ve sedasız devam ettiriyorlardı. Amasya'da yaşıyan Ermenilerin çoğu da, Yahudilerle alış veriş yaparlardı. Bunlar arasında Setrak isimli ihtiyar bir Ermeni, zengin bir Yahudiye evlerden eski bakırlar toplar satardı. 1530 da bu ihtiyar Ermeni, Hamursuz bayramına rastlıyan gün kayboldu. Ermeni kadınlar Setrak'ın girdiği Yahudi evinden çıkmadığı yolunda şehadet ettiler, bir çok Yahudiler işkenceye tâbi tutuldu, içlerinde acıya dayanamıyanlar Ermeninin kendileri tarafından öldürüldüğünü söylediler, bunlar asıldılar. Kadı, böyle olayların bir daha olmaması düşüncesiyle içlerinden hakîm Yakob Alayuf'un şehrin ortasında yakılmasına karar verdi. Bütün Yahudiler korku içinde idiler ki, öldürüldüğü iddia edilen Ermeni Setrak, şehre çıkageldi ve dindaşları tarafından gönderildiği başka bir yerde alıkonulduğunu, kendisinin ancak fidye ile bırakıldı-

ğını itiraf etti. Kanunî Sultan Süleyman meseleyi haber almış, bu haksızlığa sebeb olanların cezalandırılmasını irade etmiş, bunlar da masum Musevîlerin cezasının aynını çekmişlerdi. Bir müddet sonra aynı olay Tokat'ta cereyan etmiş, hadisenin iftira olduğu anlaşılmıştır. Yahudiler, bu olayların genişlemesi karşısında Kanunî'nin başdoktoru **(Hekimbaşı)** olan Moşe Amon'a başvurarak Padişahın himayesini istemişlerdir. Zamanın sadrıazamı olan Rüstem Paşaya Padişah, bütün Osmanlı ülkesine bir hatt-ı hümâyun gönderilmesini ve bundan sonra bu gibi ihbarların mahkemeler tarafından değil de, bizzat kendisine arzedilerek neticelendirilmesini irade etmiştir. 1633 de İstanbulda da aynı iddia olmuş, netice alınamamıştı.

1840 da Şam'da Per Tomas adlı Katolik bir papas öldürülmüştü. Bu cinayetin Hamursuz ekmeği için Hıristiyan kanı almak gayesiyle Yahudiler tarafından irtikâb edildiği ileri sürülmüştü. O tarihte Şam, Osmanlı devleti ile harb halinde olan Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşanın askerleri tarafından işgal edilmişti ve vali de Şerif Paşa idi. Şerif Paşa, Şam Fransız Başkonsolosu ile eldeki vesikaları kâfi görerek başta Başhaham Yakob Antebî olarak diğer iki hahamı ve altmış kadar tanınmış Yahudiyi tevkif etmiş, ağır işkencelere maruz bırakmıştı. Yedi ay devam eden bu tazyik, Şam'ın Türk askerleri tarafından kurtarılmasına kadar devam etmiş, mahkeme bu kurtarmadan sonra serbest olmuş, Yahudiler beraat etmişlerdi.

RODOS HADİSESİ

Aynı sene Rodos'ta bir başka hadise cereyan etmişti. Garip ve dikkatdeğer olan hakikat şu idi ki, Yahudiler aleyhine zaman zaman ayaklananlar, ve bu hadiseleri tertip edenler Müslümanlar ve Türkler değillerdi: Yahudiler aleyhine hadiseleri tertip edenler, ya Rumlar, ya da ticaret rekabeti ile Ermenilerdi. Akdeniz adalarındaki ticareti de ellerine alan Yahudilerle Maltızlar, Cenevizliler, Venedikliler arasında da rekabet başlamıştı. İzmir Musevî tâcirlerinden birisi sünger satın almak için

Jakob (Yakub) un oğlu Jozef (Yusuf) diğer kardeşleriyle.

Elia Kalomiti adındaki bir Musevîyi Rodos'a göndermişti. Rodos'ta sünger ticareti yapan Rum tüccarları, yeni rakiblerinden kurtulmak gayesile kan toplamak için Yahudilerin Rum çocuklarını iğneli fıçılara sokarak kanlarını aldıklarını iddia ettiler. Elia Delyon adındaki Yahudi eskicinin bu işi evinde yaptığı yolunda şahitler gösterdiler. Hapsedilen Elia, itiraflarda bulundu. Çocuğu çaldıktan sonra Yahudi cemaati eşrafından David Mizrahiye teslim ettiğini söyledi. Zamanın Rodos mutasarrıfı olan Yusuf Paşa, Hahambaşı Yakob ve Yahudilerin ileri gelenlerinden dokuz kişiyi, işkenceye maruz bıraktı. İlk itiraflara ve Rum çocuğunun David Mizrahiye teslimine rağmen aranılan cesed bulunamadı, evlerde yapılan aramalar da netice vermedi. Rodosdaki Yahudilerin adayı terketmeme tedbirine rağmen Avram Amato adlı tüccar, İzmir'e gelerek burada kuvvetli bir durumları olan Yahudi cemaatini olaydan haberdar etti, İstanbula hususî bir heyet gitti, Rodos mutasarrıfı Yusuf Paşayı şikâyet etti. *(Devam ediyor)*

(POTEMKİN) ZIRHLISININ İSYANI VE SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD

HAKİKATİ SAKLIYAN SEFİR, NİHAYET GERÇEKLERİ İTİRAF ETMEK ZORUNDA KALIYOR...

— 3 —

YAZAN : A. CEMALETTİN SARAÇOĞLU

VÜKELÂ ENCÜMENİNDE İSYANIN MÜZAKERESİ

Şimdi bakalım sefir paşa hazretleri bu iradeye ne cevap lutuf buyuracaklardır? Âsi bir gemiyi ikiye çıkaran bir elçi, Yıldız Sarayının bu telâşını hiç giderir mi? Şifre çözülür çözülmez Abdülhamid'in bütün cinlerinin ayaklandırılmış olduğunu elbette takdir edecek bir mevkide bulunan Sefir Paşa'nın: *"Hayır Padişahım, ihtilâl yalnız bir veya iki gemide çıkmıştır. Bütün donanmaya sirayet etmemiştir..."* yolunda bir cevap vererek Yıldız sarayını yatıştırması icabeder; hattâ bu doğru sözlülük, şahsî namusunu, mevkiinin haysiyetini müdrik bir büyük elçinin başta gelen bir vazifesidir amma ne yapsın sefir paşa da mazurdur: O, bir zırhlının isyanını işitmiş, buna bir ikincisini katmıştır. Fakat Saray bütün filonun ihtilâlinden bahsediyor, ya maazallah sarayın istihbaratı doğru çıkarsa... O vakit Padişahın:

Bütün donanma isyan ettiği halde bizim elçi paşa iki zırhlıda ihtilâl çıktığından bâhis ile hadiseyi küçültmek, dolayısı ile de beni uyutmak istiyor?

Acaba sebebi ne ola?.. Sakın beni tahtımdan alaşağı etmek için onun da bu isyanda parmağı olmasın diyeceği yüzde yüz muhakkak... Artık bir kere bu karar verildikten sonra da Petersburg sefiri kebiri hazretlerine menfalardan menfa beğenmek kalır. Yemen mi olur; yoksa nasibine Trablusgarp veya Fizan mı çıkar?.. Orasını ancak Cenab-ı Hak bilir; kısmete kalmış bir keyfiyet...

İşte bu düşünceler yüzünden olsa gerektir ki, Abdülhamid'in Petersburg sefiri kebiri hem Yıldız'ın hatasını düzeltmeye, hem de ilk sözünü yalanlamamaya gayret ederek gayet diplomatça, o nisbette elâstikî bir cevap veriyor, hem de bu cevabı iki gün sonra gönderiyor; maksat da bu hususta incelemeler, soruşturmalar yapmadan Padişahına bir cevap vermiş olmadığını ihsas olsa gerek. Bakın sefir hazretleri ne buyuruyor:

* * *

ÇIKAN KISMIN ÖZETİ

1905 de Japonyaya mağlûp olan Çarlık Rusyasında ayaklanmalar olmuş, bu sırada Karadeniz donanmasının en yeni zırhlısı "Kniaz Potemkin" in mürettebatı da isyan etmiş, subaylar öldürülmüş, geminin kumandasını mürettebattan Matluçenko adında bir başçavuş alarak korsan gemisi olarak denize açılmış, on gün dolaştıktan sonra Köstence limanında teslim olmuştur.

Bu kanlı isyanı ilk defa Petersburg sefir-i kebirinden öğrenen Sultan İkinci Abdülhamid, Yıldız Sarayına gönderilen jurnallerle ayaklanmanın yakında Osmanlı Donanmasına da sirayet edeceği bildirilince vehmi ayaklanmış, Potemkin isyanı Petersburg Sarayından ziyade Yıldız Sarayını yerinden oynatmıştı. Padişah, isyanı haber aldıktan iki sonra, serkâtibi vasıtasile Petersburg sefaretine gönderdiği talimatta, dolaşan rivayetlerin doğru olup olmadığını ve isyan eden gemilerin nerede ve ne halde olduklarını soruyordu.

* * *

Başkitabet-i Celileye:

Şifre: 18 Haziran 321 (1 Temmuz 905)

Şerafsadır olan ferman-ı celil-i Padişahî vechiyle muktazi teşebbüsata kıyam olundu. Beyan buyurulan donanma hâdisesi neferlere tevzi edilen tayinat hususundan dolayı efrat ile zabitan arasında vukubulan mücadeleden ileri geldiği yalnız rivayet olunup el'an hakikati hale dair bir malûmat olmadığının ve dün akşam neşrolunan emr-i İmparatoride Hocabey ve etrafı pek ziyade karışık olduğundan idare-i örfiye altına alındığı anlaşıldığından ve mezkûr donanma hadisesi hakkında sahih malûmat istihsali zımmında Hocabey Baş şehbenderliğinden derakab istifsar-ı keyfiyet olunduğu...

Sefir : Hüsnü

Ve, bir gün sonra bir şifre daha Petersburgdan Yıldız sarayının yolunu tutuyor: Fakat bu sefer sefir Paşa artık gerçeği açıklamak zorunda kalmıştır, zira bütün dünya basını Rusyanın Karadeniz donanmasının değil, sadece Potemkin zırhlısının isyan ettiğinden bahsetmektedir. Yıldız Sarayı ise Avrupanın bütün büyük gazetelerine abonedir ve tabiî bu cihet de sefir Paşanın bilmediği birşey değildir. Bütün dünyaca malûm bir gerçek artık fazla saklanamaz ya...

Başkitabet-i Celileye:

Şifre: 19 Haziran 321 (2 Temmuz 905) — cevab :

Şimdi resmî menbalardan alınan malûmata nazaran Hocabey'de bulunan bir Rus zırhlısındaki askerler ihtilâl ederek mezkûr şehri topa tutacaklarını beyan ettikleri, bunun üzerine Petersburg'da bulunan Karadeniz donanması Başkumandanının derhal Sivastopola izam olunduğu ve mezkûr limanda beş adet zırhlı ve bir kaç torpidobotun Hocabeye sevk olunduğu...

Artık Rusyanın Karadeniz donanmasında ihtilâl çıktığı bir vükela encümeni mazbatası ile tebeyyün etmiştir. Padişah, Yıldız sarayındaki vükela encümeninin (1) toplanıp meselenin müzakeresini irade etmiş olacak ki; vesikalar arasında 20 Haziran 321, (3 Temmuz 905) tarihli işbu vükelâ encümeni mazbatasına da rastlıyoruz:

"Hocabey limanında isyan eden Rus efrad-ı bahriyesinin rakib oldukları Potemkin Kınıaz nam Rus zırhlısının Köstence limanına gelüb oradan mufarekat etmiş ve şimdi nerede bulunduğu meçhul değilse de yine tedabir ittihazı.."

Bu vesikanın yanında kurşun kalemle yazılmış şu kayıt da göze çarpmaktadır:

"İmparatorun kendilerini affedip etmeyeceği malûm değilse de teşebüsatta bulunulacağı, Boğazlar harp sefainine ahden mesdud (kapalı) olduğu; bunun da bütün devletlere karşı malûm birşey olduğu cihetle dostane kendilerine icra olunan işbu nesayihî kabul etmeleri, haklarında pek iyi ve faydalı olacağı, Şakir Paşa, Teymur ve Mustafa Beyler bu hususta gayet hakimane ve mahirane hareketle bunları Boğaza gelmekten sarfınazar ettirmeye ve yahut ilticaya razı ve mecbur ederlerse pek büyük bir hidmet etmiş olacakları ve adetâ bir gaza gibi muvaffakiyetten addolunacağı, binaenaleyh mükâfat-ı taraf-ı eşref-i cenab-ı hilâfetpenahiden ihsan buyrulacağı..."

Vükela Encümeninin mazbatasının kenarına kurşun kalemle yazılmış olan

---

(1) Vükela Meclisi, sadrıazamın başkanlığında Bâb-ı Âlideki daire-i mahsusasında toplanırdı, amma Yıldız Sarayında da Abdülhamid'in fazla gözüne girmiş mahdut nazırlardan kurulmuş bir Encümen-i Vükelası da, yine sadrıazamın başkanlığında oturumlar yapar, acele ve önemli meseleleri müzakere ederdi. İkinci Abdülhamid devrinde bütün memleketin iç ve dış politikası Yıldız sarayı, yani bizzat Hünkâr tarafından idare olunduğundan, İmparatorluğunun resmî Vükelâ Meclisinden ziyade sarayda toplanan bu Encümen-i Vükelânın kararları önemli olurdu. Öyle kararlara varılırdı ki, bunlar asıl vükelâ meclisine sonradan bildirilirdi. C. S.

şu bir kaç satırlık mütalaa, Moskof zırhlısında çıkan isyanın Yıldız Sarayında, yani İkinci Abdülhamid'in vehimli kafasında yaratmış olduğu herc-ü-merci, fazla olarak da sözün tam mânası ile ayağa düşmüş bulunduğunu bütün açıklığı ve acılığı ile göstermektedir.

ÂSİLERİ TESLİME ZORLAMAK İÇİN "YILDIZ" IN GÜLÜNÇ KARARI

Evvelâ Yıldızda toplanan Vükelâ Encümeni, âsi "Potemkin" in Karadeniz Boğazına, yani Türk sularına gelmesinin "melhuz bulunmadığını", padişahın malûm ve meşhur vehmini gıcıklamış olmamak için olsa gerek, açıklamaktadır ki, hükûmet-i metbu'asına karşı isyan bayrağını açmış ve gemi içindeki zabitlerinden bir kısmını öldürüp denize atacak kadar gözü dönmüş ihtilâlcilerin idaresindeki bir harp gemisinin cür'et ve küstahlıklarını ne dereceye kadar götürecekleri nereden malûm oluyor ki; böyle âsi bir zırhlının Türk sularına girmeğe teşebbüs etmeyeceğine hükmolunabiliyor?

Sonra böyle âsi bir zırhlıya, Boğazların ecnebi harp gemileri tarafından geçilemiyeceğine dair Devletler arası mukaveleden, misakdan hangi baba yiğit bahsedebilecek? Böyle bir görüş o kanlı katil heriflere duyurulsa bile öz devletlerine isyan etmiş bu azılı korsanlar bu devletler arası anlaşmaya bakalım boyun eğecekler mi?

Bu cihetleri tabiî düşünen yoktu.

Hele mazbatanın kenarına kurşun kalemle yazılmış nottaki *"Dostane kendilerine icra olunan işbu nesayihi kabul etmeleri haklarında pek iyi ve faydalı olacağı, Şakir Paşa, Teymur ve Mustafa Beyler bu hususta gayet hâkimane ve mahirane (!) hareketle bunları Boğaz'a gelmekten sarfınazar ettirmeye veyahut ilticaya razı ve mecbur ederlerse pek büyük bir hizmet etmiş olacakları ve adeta bir gaza gibi muvaffakiyyetten ad olunacağı"* kayıdı, vehimli Abdülhami'd den başka herkes, hattâ ilk mektep çocuklarını bile kahkahalarla güldürecek bir ukalâlık, bir maskaralıktı. Kendi hükûmetlerinin emirlerini dinlemeyen bir âsi zırhlı mürettebatına padişahın ünlü hafiyelerinden bir hademe feriki ile iki beyefendi:

"— Çar hazretlerinin atıfetine sığının! Bu sizlerin hakkınızda hayırlı olur; gidip teslim olunuz..." diyerek onları teslim olmaya teşvik edecekler, kanlı ihtilâlcileri bu teklife razı edemezlerse, onları "mecbur" kılacaklardı. "Mecbur etmek" zor kullanmak mânasına geldiğine göre, bunun nasıl ve ne ile yapılacağı hiç düşünülmüş olmadığı anlaşılıyor ve böyle bir saçma mütalâanın nasıl olup da Osmanlı İmparatorluğunun hükümdarına hem de bir Vükelâ Encümeni mazbatasına derkenar edilmek suretiyle, teklif edilmiş olmasına şaşmamak elden gelmiyor.

Şayet Vükelâ Encümeni mazbatasının kenarına kurşun kalemle yazılmış bu satırlar bizzat İkinci Abdülhamid tarafından kaleme alınmışsa, kendisi gibi fıtratan zeki yaratılmış bir tacidarın vehmine mağlûp olduğu anlarda ne kadar çocuklaştığının mantık ve realitelerden ne derece uzaklaşmakta tereddüt etmediğinin hazin bir delilidir. İhtilâl bayrağını çekip subaylarının bir kısmını öldüren, bir kısmını da hapseden "Kniaz Potemkin" zırhlısı modern, kuvvetli ve son sistem bir harp vahidi idi. Bu âsi Rus gemisini yola getirmek için Abdülhamid, otuz yıldır Haliç'in murdar sularında çürümeğe mahkûm ettiği, donanmasını harekete getirmeğe karar vermiş olsaydı dahi bunların perişan halleri, yosunlu gövdeleri, yıllardanberi dönmemiş çarkları ile âsi Moskof zırhlısının hakkından gelemiyecekleri aşikârdı. Diğer taraftan Şakir Paşa ile Timur ve Mustafa Beyler hangi "hâkimane ve mahirane" hareketlerle âsi zırhlı ile temasa gelecekleri, "ihtilâlcileri ilticaya razı ve mecbur" edecekleri cevapları asla bulunup verilemiyecek olan birer soru idi.

Bu kadar çocukça, bu derece ebleh-feribâne mütalaalara kıymet ve önem verdiği, vükelâ encümeni mazbatasına derkenar edilen yukarıdaki satırlardan pekâlâ anlaşılan bir padişahın bir akıl hastasından başka bir kimse olamıyacağına hükmetmemek elden gelmiyor.

YILDIZ SARAYI TAFSİLAT İSTİYOR

Yıldız Sarayında vükelâ encümeninin toplanıp böyle acaib mütalaalar ileri

Potemkin'in isyanı, bütün Rus limanlarında derin akisler yapmış, hâdiselere sebeb olmuştu. Yukarıdaki klişede, Odesa limanındaki kargaşalık sırasında, polis kordonunu yarmıya çalışanlar görülüyor...

sürmüş olduğu 20 Haziran 321 (3 Temmuz 1905) günü Petersburg sefaretinden yeni ve müstacel bir şifre daha geldi. Bundan anlaşılıyor ki, Yıldız Sarayı Petersburg sefaretini adamakıllı sıkıştırmakta, durup dinlenmeden tafsilât istemektedir. Petersburg sefiri baş kitabete gönderdiği şifrede diyordu ki:

"Baş kitabete şifre: 20 Haziran 321 (3 Temmuz 1905) — Hocabey başşehbenderliğinden alınan telgrafname münderecatından geçen salı günü mezkûr şehirde karışıklık başlayıp ertesi günü ora limanında bulunan zırhlıdaki asker ihtilâl ederek o sırada bir zabit tarafından telef edilen bir nefer lâşesi rıhtım üzerine çıkarıldıkta esafil-i nâs orada toplanarak gümrük anbarlarını akşamdan sabaha kadar yağma ve ihrak etmişler (yani yakmışlar) ve asker silâh istimal ederek mukavemette bulunmuş ve Perşembe günü örfî idare ilânından sonra şehirde sükûnet müşahede olunmuş ise de akşam üstü mezkûr zırhlı tarafından şehir üzerine endaht edilen iki gülle isabet etmemiş ve gecesi yine sükûnet hasıl olmuş, şimdiye değin orada bulunan teb'a-i aliyye (yani Osmanlı teb'ası) hiç bir ziyan görmemiş olduğu ve şimdiye kadar bu büyük hâdiseye dair matbuat ve resmî mehafil tarafından hiç bir tafsilât alınmamakta olduğunun mübarek hâkipay-ı şahaneye arzı müsterhamdır.

Petersburg sefiri: Hüsnü."

Bu şifre üzerine saray aynı günde sefire şu şifreyi gönderiyor:

"Petersburg sefaretine şifre: 20 Haziran 321 (3 Temmuz 1905) — Rusyanın Potemkin zırhlısı ile bir kıt'a torpiyörü Köstence'ye gelerek tehdid ile oradan kömür ve erzak aldıkları arz ve ihbar kılınmış olduğundan hakikaten mezkûr gemilerin Rusya'dan müfarakat edip etmediğinin ve etmiş iseler esbabının, bunlar Rusya hükûmetinin rızası hilâfına hareket eylediği halde sevahil-i şa-

haneye vürudlarında haklarında ne veçhile muamele iktiza edeceğinin müsarateten tahkik ve iş'arı bâ irade-i seniyye-i cenab-ı hilâfetpenahî tebliğ olunur.

Başkâtib Tahsin".

ABDÜLHAMİD İSYANIN TERTİP OLMASINDAN ŞÜPHELENİYOR...

Yıldız'ın bu şifresinden açıkça anlaşılmıştır ki, Moskof zırhlısının isyanı hakkında padişaha bilgi veren makam yalnız Petersburg sefareti değildir. Belki de İstanbul'dan alelacele Rumanya'ya, Bulgaristan'a, hattâ Rusya'ya gönderilmiş olan "Muhbir-i sadık"lar hünkâra haber yetiştirmekte, hattâ elçi paşadan daha açık göz davranıp çok daha turfanda haberler yetiştirmektedirler.

Biz bu şifreli muhabereleri iktibasa başlamadan evvel "Potemkin" in isyanı etrafında gemideki bir gönüllü onbaşının günü gününe tuttuğu hâtıraları okumuş olduğumuz için başkâtip paşanın şifresinde bahis konusu edilen olayların sefir paşanın verdiği bayat haberlere nisbet kabul etmeyecek derecede üstün olduğunu kavrıyoruz.

Başkâtip paşanın bu şifresinde dikkat nazarını çeken bir nokta daha var ki, o da vehimli hünkârın "Potemkin" isyanının Rusya hükûmeti tarafından tertip olunmuş bir hile olmasından şüphelenmekte olmasıdır. Bunu da şifredeki *"Bunlar Rusya hükûmetinin rızası hilâfına hareket eyledikleri halde"* cümlesinden anlamak mümkündür. Belki de İkinci Abdülhamid bu isyanın, kendisini tahttan al aşağı etmek için âsi zırhlının Boğaz'ı geçip İstanbul sularına gelmesini Rusya hükûmeti tarafından düşünülmüş bir tertip sanıyordu.

Hele hükûmetine karşı isyan halinde bulunan bir harp vahidinin Türk sularına girdiği takdirde hakkında ne muamele yapılması gerekdiğini Rusya hükûmetinden sorup öğrenmesi etrafında sefire verilen talimat İkinci Abdülhamid'in tac ve tahtı bahis konusu olduğu vakit her türlü zillete katlanacak kadar küçüldüğünün hazin ve canlı bir örneğidir.

Yıldız gibi metbu' hükûmetine isyan eden bir harp gemisi, milletlerarası gemicilik yasasına göre korsan sayılır ve hangi bandırayı taşırsa taşısın karşılaşacağı bir yabancı harp gemisi tarafından evvelâ teslim olmaya dâvet olunur, bu dâveti kabul etmediği takdirde batırılır. Denizlerin bu değişmez kanununun sarahatına rağmen vehimli padişahın büyük elçisine:

"Rusya hükûmetine sorun, âsi zırhlı şayet bizim sulara gelirse hakkında nasıl bir muamelede bulunacağız?.." talimatını vermiş olması, Fatih'lerin, Yavuz'ların bu soysuzlaşmış torununun millî izzet-i nefsi ne derecelere kadar hiçe saydığını gösterir ki, üstünde ibretle durulması gereken bir küçüklük ve güldürücülük örneğidir.

GÜYA TEDBİRLER ALINMAYA BAŞLANIYOR...

Yıldız sarayı bir taraftan Petersburg'daki büyük elçisine 20 haziran 321 de yukardaki haysiyet kırıcı, şeref düşürücü şifreyi verirken, aynı gün içinde şifre kâtibi Asım Bey imzasiyle Karadeniz Boğazı muhafızlığına da şu tebligatı yapıyordu:

Bahrisiyah Boğazı Muhafızlığına

Şifre: 20 Haziran 231 (3 Temmuz 1905).

Rusya hükûmetinin Dersaadet sefareti maiyetine memur vapur (1) avdet ederek Büyükderede mi demirledi, Karadeniz'den yalnız mı avdet etti? Buraların serian arz-ı atebe-i ulya kılınması bâirade-i seniyye tebliğ olunur.

Şifre Kâtibi: Asım

---

(1) İkinci Abdülhamid devrinde, Ermeni Vakası üzerine ecnebi sefaretlerinin İstanbul limanında birer küçük harp gemileri bulunurdu. Zamanla ve Abdülhamid'in çeşitli teşebbüsleri üzerine bu küçük harp vahidleri yerine her sefaretin birer beylik yatı Tophane önünde, yaz mevsiminde de Büyükdere'de demir üstünde yatarlardı. İngilizlerin "Ionojen", Fransız'ların "Jeanne Blanche", Rus'ların "Kolkida",

Bu soruya Karadeniz Boğazı Muhafız Vekili Ferik İsmail Hakkı Paşa şu cevabı veriyor :

Asım Beye: 20 Haziran 321 (3 Temmuz 1905): — Cevab: Rusya sefareti maiyetine memur "Riporoviç" (?) vapuru haziranın 18 nci günü, saat yarım raddelerinde Boğaz'a vasıl olup Anadolukavağı'nda demirlediği ve sefir ile refakatindeki zümvar sefaret istimbotuna naklolunup Büyükdere'ye gittikleri ve vapur ertesi sabah alaturka saat on bir raddelerinde Anadolukavağın'dan kalkıp Büyükdere'ye gittiği ve mezkûr vapurla Boğaz'a İngiliz bandıralı ve hububat hamuleli "Katerina" nam vapurda dahil olduğu...

Bahrisiyah Boğaz'ı Muhafız Vekili
Ferik İsmail Hakkı

Meselenin hariciye nezaretine de intikal ettirilip âsi zırhlı Türk sularına girdiği takdirde ne yolda bir muamelede bulunulması gerekdiğinin sorulmuş olduğunu Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın verdiği şu cevabdan anlıyoruz:

21 Haziran 321 (4 Temmuz 1905) — Vesatet-i aliyye-i âsâfaneleri ile şifahen şerefyab-ı telâkkisi olduğum emr-ü ferman-ı hümayun-ı hazret-i padişahî üzerine "Kniaz Potemkin" nam Rus sefinesinin şayet Boğaz'a vürudu ile harekât-ı tecavüziyeye ibtidar eylediği halde, hükûmet-i seniyye tarafından icra olunacak muamelâtta sefaret vapurlarının hazır bulunmaları hakkında nam-ı âciziye lâzım gelen tebligat-ı muktaziyye icra edildikte müşarünileyhden Avusturya sefiri icabı halinde icrası lâzım gelen muamele: Sahib-i memleket olmak itibariyle saltanat-ı seniyye aid olup bundan dolayı bir taraftan itiraz vuku' bulmayacağı gibi sefaret maiyetinde böyle muamelâta iştirâk ve müdahaleye salih vapurun bulunmadığı ve bu babda hükûmet-i metbu'asına (yani Rusya'ya) *müracaata dahi lüzum olmadığı ve rüfekası* (diğer sefirler demek istiyor) *ile müzakere varid-i hatır olmuş ise de buna mahal görmediğini ifade etmiş, İngiliz sefiri bu hususta edilecek muamele, diğerinin ifadesi vechile hükûmet-i seniyyeye raci' olup bu işte kendilerinin huzuru lâzım ve münasib olamıyacağı ve sefaret maiyetinde bulunan küçük bir vapurun ise topu bile bulunmayıp tenezzühe mahsus idüği..*

İstanbul'daki yabancı elçiler adına en kıdemli sefir Avusturya - Macaristan mümessilinin bir cevaptan ziyade Osmanlı İmparatorluğu hariciye nezaretine ve dolayısiyle bu makamı harekete geçirmiş olan padişaha vermiş olduğu bu milletlerarası haklı dersinden sonra Yıldız Sarayı işin başa düştüğünü nihayet anlamış ve bir takım askerî tedbirlere baş vurmak lüzumunu idrâk edebilmiştir.

Bir taraftan Boğaz'a bir takım harp gemileri gönderilmesini nihayet akıl edebilen Yıldız Sarayı, bir taraftan da Karadeniz Boğazı muhafızlığı ile Terkos müfrezesi kumandanlığına emir üzerine emir yağdırıyordu. Bunu Terkos müfreze si kumandanlığından saraya gönderilmiş şu şifreden anlamak kabildir:

Yıldız Saray-ı hümayununda Asım Beye: 22 Haziran 321 (5 Temmuz 1905) — Refakat-ı übeydaneme memur olup Kilyos'ta bulunan üçüncü komiser Hilmi efendiden mevrud jurnalde Rumelikavağı ve Taş istihkâmlarının ateşe müheyya ve Kilyos kal'asından dahi tarassud ve takayyütte bulunarak ateş emrine intizar edilmesi emrinin vurud ettiği bildirilmekle Kilyos'tan Klikoz'a kadar sahil muhafazasına memur piyade taburu müfrezelerine tezyid-i takayyüdat ile mütemadi tarassudatın icra edilmekte olduğu maruzdur.

Terkos Müfrezeleri Kumandanı:
Süvari Binbaşısı Mehmed Ziya

(Devam ediyor)

Almanların "Lorley", Avusturya'lıların "Faurus", İtalyan'ların "Kalibo Galibi", Amerikalıların "Skorpiyon" yatları vardı. Ayrıca Rus'ların "Teretz", Fransız'ların da "Vautour" adlarını taşıyan birer ganbotları vardı. Meşhur Türk dostu Piyer Loti ilk def'a İstanbul'a bu "Vautour" ganbotunun subayı olarak gelmişti. Türk dostluğu o tarihten başlar.

Irak Cephesinde çetin muharebelerin cereyan ettiği Hankın mevkii.

1914-1918 BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDE

"Irak Cephesi„ nde Çarpışan Bir Zabitin Günlük Hatıraları

— 3 —

NİYAZİ AHMET BANOĞLU

Irak Cephesinde İngilizlere esir düşen bir Türk Subayının günlük hatıralarının son kısmını neşrediyoruz. Bu satırlar, Türk kuvvetlerinin ne kötü şartlar ve ne derece başı bozuk bir halde olduğunu göstermektedir ki, bu bakımdan ibretle okunmaya değer bulmaktayız.

30 MART 1331

Muharebe başlamıştı. Düşman durmadan gülle yağdırıyordu. Bizim batarya da seyrek olarak ateş ediyordu. Fakat mermiler hedefine varmıyor, ileri mevzilerdeki avcılarımız üzerine düşüyor, onları telef ediyordu. Askerimiz çok yorgun ve bitkin olduğundan bir kısmı siperinde uyuyordu.

Topçu ateşleri devam ederken haber aldık ki, bizim bataryalarımız, Osmancık Taburundan 40 kadar neferimizi şehit etmişler. Irak Alayı olsun, Musul Fırkası olsun karmakarışık bir halde idiler, hedefi görmeden havaya ateş ediyorlardı.

Bir ara Birinci Bölüğün emir atlısı geldi ve ikindiye doğru **umumî hücûm** yapılacağını bildirdi. Mülâzımlar, takımları ile siperlerde idiler. Osman Efendi takımı ile ileriye hareket etti. Biraz sonra Osman Efendinin beni görmek istediğini haber verdiler. Derhal Ömer Çavuşu alarak gittim. Doktor yanında idi. Osman Efendi bir gözünden vurulmuştu. Kurşun gözünden girip öbür kaşından çıkmıştı ve yarası sarılmıştı. Beni görünce: "Yaram tehlikeli

dir dedi. **Kurtulamayacağım. Cenazemi ilk topçu yerinde gömünüz. Çantamda bulunan dürbünümle, iki lira paramı İstanbulda bulunan anneme gönderiniz. Annemin adresini doktora verdim.**" Osman Efendiyi teselli ettim, fakat o biliyordu. Hiç korku eseri de göstermiyordu.

BİR ÇOK ŞEHİDE MALOLAN YANLIŞLIK

Yerime dönerken düşman ateşi devam ediyordu. Bir ara arkamızdan ateş gelmeye başladı. Bağırmaya başladım. Lâkin kime dinletirsin. Irak ve kürt efradı ateş ediyordu. Bunların siper yapmak usulü de gayet gülünçtür. Bir kaçını gördüm, ellerinde büyük kazmalar, toprağı kazıyorlar, kazılan toprağı kürekle attıktan sonra başlarını çukura sokuyorlar, kıçları dışarıda kalıyor. Bilmiyorlar ki, kurşun kıçlarından vuracak.

Gece, düşman projektörlerle aydınlatarak üzerimize ateş ediyordu. Bir ara arkamızdaki ateş de şiddetlendi. Efradın dağılıp yere yatmalarını emrettim. Derhal yaptılar, fakat takım komutanı ortada yoktu. Gece saat birden sonra bulunduğumuz yere topla mehtap atılmaya başlandı. Mehtap yanacağı zaman evvela top sesi geliyor, arkasından havaya ışıklı bir cisim çıkıp daha sonra kandil kandil, çeşit çeşit renkte ışıklar yere doğru ağır ağır dağınık bir surette düşmeye başlıyordu. Tabii bu ışıkla beraber de ateş ediyorlardı. Bu gibi çarpışmalar akşam üzeri durdurulur, iki taraf ölülerini ve yaralılarını toplardı. Bu defa böyle olmamıştı. Düşman durmadan ateş ediyordu. İşin fecii, biz ateş arasında idik.

Susuzluk tahammül edilmez bir dereceye gelmişti. Su getirmek için iki nefer gönderdim, ikisi de geri gelmedi. Önümüzde bulunan Osmancık Taburu efradı, arkamızdan ateş eden Irak ve Musul efradının kurşunları ile vuruluyorlardı. Osmancık Taburundakiler, biz ateş ediyoruz sanarak bize doğru bağırıyorlardı. En nihayet posta gönderdik ve yanlışlığı düzelttik. Ama epeyce telâfat verilmişti.

Bir ara Osmancık Taburu da küme küme dağılmaya başladı. Bizim önümüzden de geçiyorlardı. Nereye gittiklerini sordum :

"— **Nereye gittiğimizi biz de bilmiyoruz.**" diye cevap verdiler.

BİR YUDUM SU İÇİN...

Artık susuzluktan tahammülüm kalmadı. Lâkırdı söyleyecek dermanım yoktu. Ağzım kurudu, dudaklarım morardı. Diğer bölük arkadaşlarımdan belki su bulurum ümidiyle bulunduğum yerden kalkarak ileriye doğru atıldım. Mitralyöz ve tüfek ateşi devam ediyordu. Ölüm bir an aklıma gelmiyordu. Her tarafımdan kurşun yağıyordu, ben bir yudum suyun peşinde idim, Mahmut Efendinin bulunduğu sipere vardım. Yanına oturarak su istedim. Yeminler ederek olmadığını söyledi. Diğer arkadaşların yanına gittim. Onlarda da bulamayınca tekrar Mahmut Efendinin yanına geldim. Öyle yalvarmaya başladım ki, tarifi gayri kabil. Kendisi de susuz olduğunu, fakat Başçavuşları Rıfat'ın biraz evvel gelen sakadan su almış olduğunu, kendisine de vermediklerini, ancak ondan bir miktar su almak mümkün olacağını söyledi. Yanımda bulunan bir neferi matara ile Başçavuşa gönderdim. Bereket versin biraz su geldi. Mahmut Efendi ile paylaşarak içtik, biraz kendimize geldik. Arkadaşıma dualar ederek yanından ayrıldım. Gece kurşunlar arasından geçerek siperime geldim.

Fakat susuzluğumuz gittikçe artıyordu. Bir müddet sonra tekrar söz söyleyemiyecek hale geldim. Yanımdaki borazan Ali, barutun ağızda bulundurulması harareti gidereceğini söyledi. Hemen ağzıma bir avuç barut doldurdum, fakat hiç bir tesiri olmadı. Bu defa aklıma geldi, limon tuzu, belki dudaklarımı sulandırır diye cebimdeki ufak kutudan bir miktar çıkarıp ağzıma aldım. Gerçi dudaklarımı biraz sulandırdı fakat ölümle yaşama arasında bocalamamı önliyemedi. Düşman ateşi bütün dehşetiyle devam ediyordu. Hiç bir ümidimiz kalmamıştı.

ARTIK HERŞEY BİTMİŞTİ...

Sol tarafımızda bulunanlar silâhlarını kaldırıp teslim olmıya kalktılar.

Birinci Dünya Harbinde Irak Cephesinde bir İngiliz karargâhı.

Onlara mani olduk. Ama bunun da bir netice vermiyeceğini biliyorduk. İmdat gelip bize kurtarması ihtimali kalmamıştı. Harp etmeden, düşmanla boğuşmadan can vermek intihar etmek demek olacağından ve bu da, dinimizce indi ilâhide mezmum olduğu için üzülüyorduk.

Bu defa mendillerini kaldırarak teslim olmak isteyenler oldu. Fakat düşman ateşi gene devam ediyordu. Arkadaşlardan biri, bir kâğıt yazıp düşman hatlarına göndermiş. Öldürülmediğimiz takdirde teslim olacağımızı bildirmiş. Bunun üzerine birden ateş kesildi ve etrafımızı düşman süngülüleri aldı. Artık her şey bitmişti. Teslim olmuştuk. Üzerimde yanlız bir muşamba vardı. Siperden çıkıp teslim olduın. Hepimizi Şuaybiyede tel örgüsü içinde topladılar. Su istiyorduk. İngilizler bu durumumuzu biliyorlarmış gibi, bitkin yere serilmiş neferlere maşrabalarla su dağıtmaya başladılar. Durmadan su içiyorduk. Reçel, bisküvi gibi yiyecek şeyler de veriyorlardı, fakat biz hiç birisine bakmıyor, durmadan su içiyorduk. Başka bir şey boğazımızdan geçmiyordu.

Bizi muhafazaya memur olanların hemen hepsi Hint askeri idi. Bunların Mecûsileri bize çok eziyet ediyorlar, bazıları kılınçlarını çıkarıp elleriyle boğazlarını gösterip "sizi keseceğiz" demek istiyorlardı. Bu Hint askerleri içinde İslâm olanlar da vardı. (1) Bunlar bize daima iyi muamele ediyorlar, iyi bakıyorlardı.,,

* * *

Hatıratın bundan sonrası Türk esirlerinin Hindistana nasıl götürüldüklerini anlatmaktadır. Bu hatıraları yazan Türk subayı kimdi? Bilmiyoruz. Yalnız Rangunda yazdığı ve elimizde bulunan 213 sahifelik hatıra defterinin altında "Sonu üçüncü defterdedir" *kaydı var. Üçüncü defterde neler yazılıydı, bunu da bilmiyoruz. Yalnız bu hâtıralar bize Birinci Dünya Harbi sıralarında ordumuzun bu vatan için, bu gün bu vatan dışında kalmış olan topraklarda ne vatan evlâtları kaybettiğimizi bir ibret levhası halinde göstermektedir.*

---

(1) Türk subayının kendilerine iyi muamele ettiklerini söylediği Müslüman Hintlilerin bu günkü kardeş Pakistanlılar olduğunu bu vesile ile kaydederken, Birinci Dünya Harbinde Türk askerlerine eza ve cefa eden Mecusi Hintlilerin de, şimdi Pakistanlı kardeşlerimizin kanlarını akıtmak için savaşa atılmış olduklarını belirtmek isteriz.

İkinci Meşrutiyetten Günümüze Kadar :

SİYASİ CİNAYETLER

Ahmet Rıza Bey.

Adliye Nazırı Nazım Paşa.

Otuz Bir Martın İkinci benzerlik kurbanı

Adliye Nazırı Nazım Paşayı Ahmet Rıza Bey zannıyla nasıl öldürdüler?

YAZAN : CEMAL KUTAY

ASİLER ARASINDA MABEYN BAŞKÂTİBİ

Otuz bir mart irticaı patladığı zaman, Sultan İkinci Abdülhamid, ilk tedbir olarak, Hüseyin Hilmi Paşayı sadrıazamlıktan uzaklaştırmış, yerine pek itimad ettiği Tevfik Paşayı iktidara getirmişti. İstanbulda, kan gövdeyi götürüyordu. Bütün dükkânlar kapalı idi. Yolda rastlanan "mektepli" zabitler öldürülüyordu. Arnavudköyünde şehid edilen mızraklı süvarî alayı ikinci bölük mülâzımı evveli Selâhattin Beyin ölüsü, köprü başına kadar sürüklenmiş burada bırakılmıştı. Ellerinde isimler olan ve çoğunun kıyafet değiştirdiği anlaşılan asiler, evlere kadar giriyorlar, aramalar

yapıyorlardı. Yıldız Sarayı, günün her saatinde "— Padişahım çok yaşa..." avâzeleriyle çınlıyordu. Sultan Hamit, bir taraftan Selânik'teki dokuzuncu ordu kumandanlığına teminat telgrafları verirken, Yıldız sarayının duvarlarına dayanan asîlere pencereden gözüküyordu. Bu garip "idare-i maslahat", onu, otuz üç sene adım adım takip etmişti.

Kabinenin değiştiğini, Sultan Ahmet meydanını dolduran ve Mebusan Meclisini işgâl eden onbinlerce asî askere bildirmek ve dağılmalarını temin etmek vazifesini Mabeyn Başkâtibi Ahmet Cevad Bey üzerine almıştı. Bu çok namuslu, dürüst, vazifeperver, merd ve bilhassa kanun ve hak adamı, ölümü göze alarak binbir zorluk içinde Sultanahmet meydanına gelebilmişti. 1960 senesinde, Türk Tarih Kurumunun Seri II, No. 19 yayını olarak ve rahmetli Faik Reşit Unat'ın dikkatli bir emeğiyle neşredilen Ahmet Cevad Beyin "Fezleke" adını taşıyan hatıratından anladığımız üzere, Sultan Hamit başkâtibinden o tarihlerde **"şüphelenmiye"** başlamıştır... Vehim ve vesvesesi 1908 de son haddini bulan ve Dr. Respo'nun tâbiri ile **"monomani illetinin tezahürleriyle selâmet-i zihniyesi tehlikeli şekilde muhtel olan..."** padişah, kendisine, en derin hislerle ve sadakatla bağlı olan ve bu hissi binbir tecrübeden geçen Başkâtibinden bile şüphelenmiye başlamıştı. Kendisini bu duyguya rağmen Sultanahmet meydanına göndermesi, hadiselerin tehlikeli ve feci istikametini gösterir.

Ahmet Cevad Bey, Mâbeyn Başkitabetine mahsus dört atlı araba ile Sultanahmet meydanına geldiği zaman, Mebusan Meclisinin asî askerleri tarafından tamamen işgâl edilmiş olduğunu görmüştü. Kendisinin geldiğini gören kalabalık dalgalanmış, bir ânda arabanın etrafı sarılmış :

"— Padişahımızdan haber geldi. Padişahımızın fermanı var..." sesleri âfakı tutmuştu.

Şimdi, Ahmet Cevad Beyi dinliyelim:

"— Bu alâkayı fırsat addederek askere nasihat etmek istedim. Tekmil sesimin kuvveti ile bağırdım :

"— Evlâtlarım... Siz ne istiyorsunuz? Şeriat mı? Bu nasıl lâkırdı? Şeriat-ı Muhammediye hamdolsun bâkidir ve dâimdir. Padişahımız Halife i Resulüllahtır ve devletimiz devlet-i İslâmiyedir. Şeriate ne oldu ki şeriat isteriz diyorsunuz? Bir de kimden şeriat istiyorsunuz. Bu şeriatı bize veren Allah'tır. Bunun koruyucusu, bekçisi yine Hazreti Allahtır. Zira Kur'an ı Kerîmde böyle buyurulmuştur. Câhilâne sözlere kıymet vermeyiniz. Padişahımız Efendimiz bilmiyerek yaptığınız hatalardan sizi affetti. Haydi evlâtlarım.. Kışlalarınıza dönünüz. Askerin baş vazifesi itaattir."

"— HARBİYE NAZIRINI İSTEMEYİZ!.."

"Ben bu cümlelerimi tamamlamıştım ki, birden yeri göğü sarsan bir gulgule, bir haykırış adetâ kulaklarımı sağır edecek zannettim :

"— Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşayı istemeyiz... Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşayı istemeyiz..."

Baktım ki, hadisenin asıl sebebi, kendilerine bazı isimler öğretilmiş olan as ere papağan gibi söyletilen asıl ve esasdan arî şahsî kin'er ve hasetler... Hemen yerimden fırladım, arabanın içinde ve karşı tarafta hademe i şâhaneleden birisinin oturması için konulmuş iskemlenin üzerine çıktım. Yine avazımın çıktığı kadar bağırdım :

"— Evlâtlarım... Harbiye nazırı azledilmiştir. Yemin ederim, kasem ederim azledilmiştir. Yerine vekâleten Yaver Paşa Hazretleri tâyin edilmiştir. Mahmut Muhtar Paşa dahi emin olun ki azledilmiştir. Şimdi ben size bir müjde vereyim: Harbiye Nezaretine, hayatı muharebe meydanlarında geçmiş bir kahraman, bir Gazi Müşir gelecektir: İsmini bilirsiniz.. Bu, Gazi Müşir Ethem Paşadır. Yunan harbinin muzaffer kumandanıdır.."

Bu sözlerim azîm tezahürata sebep oldu. Devam ettim :

"— İrade-i Şâhane vardır: Ethem Paşa Hazretleri Harbiye Nezareti mevkiine buyurdukları anda, Yaver Paşa da, Birinci Ordu Kumandanlığını ala-

Otuz Bir Mart şehidleri için büyük cenâze törenleri yapılmış, Ahmet Rıza Beye benzediği için öldürülen bedbaht Nazım Paşa'nın ölüsü de bu kalabalığın elleri üzerinde ebedî istirahatgâhına götürülmüştü.

caktır.. Şimdi arzunuz yerine geldi, değil mi? Şimdi haydi artık arslanlarım, kışlalarınıza dönünüz.. Sâkin olunuz. Kardeş kanı dökmiye sebeb olmayınız..."

Tam bu sırada idi ki akça sakallı, arkasında uzun askerî paltolu kılıçsız bir adam yanıma sokuldu. Kulağıma eğilerek: Ali Rıza Paşa nerede, dedi. Bilmiyorum cevabını verdim. Bunun üzerine dişlerini gıcırdatarak: "— Beni terfiden mahrum eden o mel'unu bulursam öldüreceğim.." diyerek paltosunun altındaki şişkinliği gösterdi. Orada bir rövelver gözüküyordu. Dayanamadım : "— Günahtır, yazıktır, Allah razı olmaz. Her şeyin çâresi bulunur. Böyle bir sebeple bir insanın, bir Müşirin canına kıyılır mı? Şikâyet ediniz, hatalar olmuşsa düzelir.." dedim amma, kime dert anlatmak mümkün!.. Kalabalık arasına sokulan bazıları asker topluluklarına bazı şeyler söylüyorlar, onlar da bu duyduklarını avaz avaz tekrar ediyorlardı. Bu sırada Şeyhülislâm Efendinin Meclis-i Meb'usan merdivenlerinden bana işaret ettiğini gördüm. Ancak araba ile binanın merdivenlerine kadar yanaşabilmek mümkün oldu. Benim Meclisi Mebusan binasına yaklaştığımı görenler, feryada başlamışlardı. Bunun sebebini bidayette anlıyamadım. Fakat biraz sonra karşılaştığım feci manzara ile dehşete kapıldım: İki cesed, yüzlerinden kim oldukları anlaşılamıyacak kadar perişan edilmiş, hunharca şehid edilmiş iki cesed, benim bi inci katına girmek için binbir müşkilâtla yer bulabildiğim merdiven altında, üzerleri açık yatıyorlardı. Dehşetle irkildim ve gayr-ı ihtiyarî: "— Bunlar kim?" diye haykırdım.

NAZIM PAŞA ve MEHMET ARSLAN BEY :

Cinayetler, benim bu mahşerî kalabalık içine girmeden kısa bir müddet evvel işlenmişti. Öldürülenler, Adliye

Nazırı Nazım Paşa, Lâzikiye mebusu Mehmet Arslan Beydi. Mehmet Arslan Bey, Meclis i Meb'usan binasına girerken merdivenlerde yakalanmış, orada şehid edilmişti. Hiç bir günahı yoktu. Kendisi, bir müşabehete, bir çehre ve beden benzerliğine kurban gitmişti. Asiler, TANİN gazetesi sahibi İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Beyi arıyorlardı. Öldüreceklerdi. Derviş Vahdeti'nin VOL KAN adlı gazetesiyle mücadele ettiği için şeriat düşmanı addediliyordu. Kendisi aranmış bulunamamıştı. Hüseyin Cahit Beye şayan-ı hayret derecede benziyen Lâzikiye mebusu ve Cebel-i Dürûz'un en asîl ve benâm ailelerinden birisine mensup olan Mehmet Arslan Bey, Meb'usan Meclisinin merdivenlerinde görününce, Hüseyin Cahit Beyi ancak uzaktan görebilmiş asilerden birisi: "— İşte.. Hüseyin Cahit mel'unu kaçıyor..." diye bağırmış, bir ânda etrafı sarılan masum Mehmet Arslan Bey feci şekilde öldürülmüştü. Ayni felâket, Adliye Nazırı Nazım Paşanın da başına gelmişti: Asiler, Meclis-i Meb'usan Reisi Ahmet Rıza Beyi büyük bir ısrarla arıyorlardı. İttihad ve Terakki'nin bu meşhur şahsiyetinin Farmason olduğu rivayeti dolaşıyordu. Refikasının ecnebi olması da siyasi hasımları tarafından istismar ediliyordu. Böyle bir isyanın ilk hedefleri arasında olmasında şüphe yoktu. İşte, ikinci cesed de, Ahmet Rıza Beye benzemekten başka günah ve kabahati olmıyan bir başka masum şahsiyeti hayattan cüdâ bırakmak gibi aklın, vicdanın, havsalanın almıyacağı faciaya sebebiyet vermişti. Bunu öğrendiğim zaman dehşetimden titredim. İşte böylelikle, belki dünya yüzünde hiç bir iğtişaş ve isyanda vuku gelmemiş bir hadise cereyan etmiş, iki masum şahsiyet, bir müşabehetten dolayı bir tek cümle ile kendilerine müdafaa hakkı verilmeden, yâni: "— Biz aradığınız kimseler değiliz!.." diyebilme imkânına dahi mazhar kılınmadan fütûrsuzca ve canavarca katledilmişlerdi. Bu manzara karşısında hayret ve dehşete düştüm. Gayr-ı ihtiyarî bülend-i avâz ile Şeyhulislâm Efendiye :

"— Efendim.., Bu ne hâldir? Bu işin sonu neye müncer olur?" diye feryât etmişim. Efendi Hazretleri beni hemen önünde bulunduğu kapıdan içeri çekti, eliyle ağzımı kapadı: "— Cevad Bey... Ne yapıyorsunuz? Alimâllah bizi de pâre pâre ederler. Asabınıza hâkim olunuz. Manzarayı görmüyor musunuz?" dedi. Şiddetle kapıyı kapattı. Gözlerimden yaş geliyordu. Hemen orada bir telgraf sureti hazırlayarak, Meclis i Meb'usan telgrafhanesinden Mabeyn-i Hümâyuna keşide edip, yeni kabinenin bir ân evvel vazifeye baş'amasını ve bilhassa askerî tâyinlerin ilânını istirham ettik. Ben de, şifahî maruzatta bulunmak üzere vakit kaybetmeden derhal Yıldız Sarayına avdet etmek için o mahşerî kalabalık arasından İ endime bir yol açabilme imkânı elde etmek üzere arabaya bindim. Ancak Divanyoluna çıkabi'diğim zaman dır ki, arabam, kalabalığın tasallutundan masûn kalabildi. Saraya avdetimde, hemen zat ı şâhane beni kabul etti. Gördüğüm vekayi-i feciyei arz ettiğim zaman kendileri, mutad sükuneti ile dinledi ve yeni sadrıazam Tevfik Paşanın çağrılmasını irade etti."

TESADÜFLERİN KURBANLARI

Her ihtilâl ve isyanın kanun ve vicdanlar önünde muhasebesi yapılırken, kinlerin ve garazların oynadığı feci oyunlara şehadet edilir. Fakat, hiç birisinde, çehre ve görünüş benzerliği dolayısiyle, otuz bir mart isyanında olduğu gibi, aynı ânda, iki tanınmış insanın başkaca sebep olmadan öldürülmesi görülmemiştir.

Hareket ordusu İstanbulu asîlerden temizledikten sonra kurulan Divan-ı Harb, bu iki cinayetin sırf çehre benzerliğinden mi ileri geldiğini derin derin araştırmış, başkaca sebep bulamamıştır. Mehmet Arslan Beyin cenazesi, merasimle, memleketi olan Cebel-i Lübnan'a gönderilmiş, Adliye Nazırı Nazım Paşanın cenazesi de, Hürriyet Kurbanlarınınki ile beraber büyük törenle kaldırılmıştır.

Otuz bir mart ayaklanmasının tarihinde, benzerlerinde bulunmıyan böyle bir hazin ve mantığı rahatsız eden garabet de adalet duygularını zedeler...

Geo-Politik gerçeklerin tazelediği hakikat:

Slav tazyikine karşı Türk - Cermen birliğinin tarihî müdafaa hatları

YAZAN : M. ŞEVKİ YAZMAN

HESAPSIZ DARBELER

Avrupanın ortasında en fazla nüfusu olan, sanayide, ziraatte ve ilim alanında en ileride bulunan memleket şüphesiz Almanyadır. Bunun en büyük tarihi rolü ise şarktan daima garbe ilerileyen Slav milletlerini oldukları yerde tutmaktır. Eğer Avrupanın ortasında bu Alman seddi olmamış bulunsa idi, bugün Elbe nehri kenarına kadar ilerilemiş ve her fırsatta Polonyayı biraz daha yerinden oynatarak garbe sokulan Rusya belki Paris varoşlarına kadar sokulmanın imkânını bulmuş olurdu.

Neylersinki Avrupa karasında oturan Fransa gibi, Avrupa karasında oturmayan İngiltere ve Amerika bu Geopolitik hakikate asla itibar etmeycrek biraz da kendilerinin Birinci Dünya Harbi sonunda Almanyaya karşı yaptıkları haksızlığın reaksiyonu olarak iş başına getirilen ve başlangıçta İngilizlerin dahi hoş gördüğü Hitler delisini yok etmek için Stalin canisine yardım ederek indirdikleri akılsızlık ve hesapsız darbelerle Avrupa ortasındaki bu seddi param parça ettiler ve hâlâ da işin içinden nasıl çıkacağız diye düşünüp dururlar.

Ne Ondördüncü Lui'denberi Avrupada yalnız kendisinin büyük bir devlet olduğuna inanan ve fakat biraz zora geldi mi ortadan toz gibi yok olan Fransa, ne de Avrupa karasının dışında oturup, Avrupa karasile beraber Hindistana, hatta Hongkonga kadar olan sahayı da müstemleke olarak elinde tutmak isteyen İngiltere, Avrupa birliğini kurmaya muvaffak olamadıkları gibi, şarktan gelen Slav ve komünist tehlikesini ortadan kaldırmaya güçlerinin ye-

Türk - Alman münasebetlerinin saltanat devrinde geliştiği Prusya İmparatoru Üçüncü Frederik.

temediğini ortaya koydular. Bereket versinki Avrupanın ortasındaki tabii ve hakiki sed, aklın alamayacağı saldırılara, haksızlıklara, Amerikanın gücünden faydalanan Stalin canisinin bütün insafsızlıklarına rağmen yıkılmış ve parçalanmış memleketini imara, Amerika ve Rusyadan sonra dünyanın üçüncü potansiyeli olarak sanayiini kurmaya muvaffak olduktan başka, komünizm nazariyesinin gelişip yayıldığı memleketinde ve nüfusunun yarıdan fazlası işçi olmasına rağmen dünyaya sefalet ve felâketten başka bir şey getirmediği sabit komünizme iltifat etmeyerek sosyal adaleti tahakkuk ettiren bir nizamda karar kılmış ve son seçimleriyle de bunu bütün dünyaya isbat etmiştir.

AMERİKANIN ÖNÜNE SERİLEN GERÇEKLER

İmdi gene Almanların büyük gayretile meydana getirilen Avrupa Birliği içinde İngilizlere yer vermemek için, üstünlüğü elde tutmak gayesiyle burun kaldıran De Gaulle Fransası, başlangıçta Avrupa camiası içine gireyim mi, girmeyeyim mi, İngiliz topluluğu devletleri buna ne der diye fırsat kaçıran İngiltere, Avrupa karasının birliğini ve komünizme karşı savaşmayı başaramadıklarına göre, Amerikanın Avrupada tek güveneceği devlet Almanya olarak kalıyor, geç de olsa Avrupanın bu hakikati Amerikalıların önüne serilmiş bulunuyor. Bu itibarladır ki, kabinesini kurar kurmaz Alman şansöliyesi Erhardın Vaşingtona gideceğini söylemesi boşuna değildir ve bugünkü realitelerin ortaya koyduğu bir numaralı hakikattir.

Ne varki Fransa ve İngilterenin bencil hareketlerinden başka Hitler delisinin kırıp geçirdiği ve Almanlara düşman ettiği Hollanda gibi, Danimarka gibi ufak devletlerin de Amerika - Almanya mihveri etrafında yer almaları biraz gayret sarfını icabettirecektir. Bizzat Almanya da ikiye bölünmüş olmaktan muztariptir. Bunların kaldırılması ve Almanyanın harp potansiyeli bakımından da Ruslarla boy ölçüşecek hale getirilmesi icab etmektedir. İktisaden Alman mucizesini kısa zamanda başaran Erhardın, bu hususlarda da anlayış göstereceğini ve hiç bir zaman Fransayı eski Alman - Fransız düşmanlığı hususunda kuşkuya düşürmeyeceğini ve bu eski hesapların bugün için manası kalmadığını bizzat De Gaull'ün dahi takdir edeceğine kaniiz.

Bizim bakımımızdan meseleye bakıldığı zaman ise, bugün Amerikan dostluğu, Sovyet düşmanlığı diye insanı deliye döndüren çılgınlıklar içinde hakiki, tarihî ve zarurî dostumuz Almanyanın Avrupa karasında tam yerini almasından ancak büyük kıvanç duyarız. Çünkü bu ne Amerikanınki gibi zamana bağlı ve icabında çözülüp giden bir bağlantı, ne de Rusyanınki gibi bugün dost, fırsatı bulduğu anda en amansız düşman olarak karşımıza çıkacak bir iş değildir. Bu, tarihin zaruretlerine dayanan, mükadderat birliğine istinad eden bir dostluktur ve onun için yıpranmaz ve parçalanmaz.

MÜŞTEREK DÜŞMANA KARŞI İKİ MÜTTEFİK

Geçenlerde Alman büyük elçisinin Türk - Alman münasebetlerinden bahsederken **"Nato içinde en iyi geçinen iki müttefik"** demesi boş ve yanlış bir söz değildir. Büyük devlet adamı ve Prusya Kralı Büyük Frederikin iki asır evvelinden görüp parmak bastığı üzere Türk ve Alman devletlerinin münasebet ve mukadderatları hep paralel olarak gider ve gitmeye mecburdur. Bu sebepledir ki, Avrupa ortasında birliği ve şarka, komünizme karşı seddi kurmaya en elverişli devlet olarak Amerikalıların yanında Almanyanın çıkmasını ve Amerikalıların geç de olsa bu hakikati anlamalarını Avrupa, dünya ve orta şark muvazenesi ve sükûnu bakımından bir numaralı faktör olarak görüyoruz. Temenni olunurki bu siyasi hercümerç arasında partilerimiz, devletin başına gelmişler ve gelecekler de bu tarihi hakikati ve rolü görsünler, siyasetimizi de ona göre idare etsinler. Yoksa ne başı sıkıldığı zaman çekip gitme ihtimali olan ve iki de

bir komünist aşıkları tarafından **"Go home"** diye kovulan Amerika, ne de Boğazlardaki taleplerini her fırsat buldukça tekrar edeceğine zerrece şüphemiz olmaması gereken Rusya, ne Avrupa ve ne de Yakın Şarkta bir huzur ve sükun unsuru olamazlar. Almanya etrafında toplanacak Avrupa birliğidirki bugün Ortak Pazardaki gelişmeyi sağladığı gibi, yarın da Natonun Komünizme karşı hakiki vazifesi olan seddi kurabilir. Bu büyük davanın tahakkukunda Amerikanın kendi menfaatını düşünerek yükleneceği hizmetlerden sarfınazar etmiyoruz. Amerikasız Natonun mevcud olamayacağını belki yalnız De Gaulle tasavvur edebilir. Ancak Avrupadaki çekirdeği er veya geç Almanya teşkil edebilir ve etmelidir. Bizim gördüğümüz tarihî vazife böyledir.

TARİHİN DEĞİŞMEYEN AKIŞI

Bu gerçek, aynı zamanda, geopolitik vakıaların, siyasetin seyyal akışı içinde nasıl sabit kaldığının da en tipik isbatlarından birisidir.

Rusyanın, Novograd Knezliği halinden çıkıp da, bir cihan devleti olabilme hırsı içinde dünyanın büyük kudreti olma çabasının çeşidli tecelli'eri önünde Moskof Emperyalizm'i, daima iki kudreti karşısında bulmuştur: Türkler ve Cermenler...

Cengiz'in Türk - Moğul imparatorluğu devrinde ilk esaslı darbeyi yiyen Ruslar, daha sonra Altınordu Hakanlığının kolları olan Kazan, Esterhan, ve daha sonra Kırım Hanlık'arının barikad'arını aşamamış'ar, kendi içlerine kapanık kalmışlardır. Fakat Türk Hanlık'arının yıkılmasının başlıca sebeblerinden olan iç ihtilâfları yaratan milli ve müşterek siyaset yokluğunun boşluğundan faydalanarak, Deli Petro'dan sonra belirli bir gayenin sahibi olan Ruslar, bir "dünya devleti" olabilmek için bir taraftan Türk Hanlıklarıyla gizli açık mücadeleye girerken, öte yandan, Cermen'erden devlet kurabilme ve devre lâyık olabilme dersleri almışlar, zaman zaman kendilerini Alman asıllı hareketlerin eline teslim etmişlerdir. Nitekim, Rusyanın çok şeyler borçlu olduğu İkinci Katerina, bir Alman Prensesi idi.

Her devir ve rejimde Almanların milli sembolü olan Cermen Kartal'ı.

Büyük Frederik, tehlikeyi anlamış, Osmanlılara daha o ilk günlerde, ebedî ve sarsılmaz ittifakı samimiyetle teklif etmişti. Bab-ı Âlinin kısa ve dar eyyam siyasetinin sınırlarını çok aşan bu geopolitik gerçeğin hakikat haline gelmesi, ancak, Jön - Türklerden sonra mümkün olabilmiş, Türk - Alman orduları Birinci Dünya Harbinde müşterek düşmana karşı kahramanca dövüşmüş'erdir. Bugün Nato içinde iki temel kudret de, yine sadece Türk ve Alman ordularıdır. Almanyadaki son seçimlerin bu tarihî ve ebedî gerçeği, devlet siyasetinin temel mihrakı yapabilecek istikamette neticeler vermesi, sadece iki dost ve müttefik mille'in değil, dünyanın istikbali için en sağlam teminattır.

TÜRK ANA VATAN'ında SAHTE BİR DERVİŞ

Tam yüz sene önce, Orta - Asya'da İngiliz - Rus nüfuz mücadelesinin ibret ve merak dolu sahneleri

Büyük bir kafile halinde Hiyve'den Buhara'ya doğru hareket etmiştik..

— 10 —

Karakalpak Türkmenleri en uzun boylu, en güzel insanlardı. Kadınlarının güzelliği Rusyada da meşhur imiş. Bunlar, binici, atıcı, vurucu bir oymakmış. Sık sık Hiyve Hanlığına karşı isyan ederlermiş. Han en nihayet kendilerine muhtariyet hakkı tanımış, bu suretle asayiş temin edilebilmiş. Köklen, Çavdur, Yumut, Teke Türkmenleri, göçebe halkın çoğunluğunu teşkil ediyorlardı. Bunlardan sonra en kalabalık kol olan Özbek'ler vardır. Bütün Harzem, Hiyve, Buhara, Kâşgar halkının mühim kısmı bu Özbeklere mensubdur. Hokand ve Yarkend Türkmenleri de Özbektirler. Turan kavimleri içinde Osmanlı Türklerinden sonra en kalabalık olan uruk, Özbeklerdir. Hiyve sokaklarında gördüğüm Özbeklerin kıyafeti sarık şeklinde tüylü bir kalpak, tabanı kalın güderi çizme, uzun bir gömlektir. Bir müddet sonra ben de bu rahat elbiseyi giydim.

İKİNCİ DEFA HANIN HUZURUNDA...

Havalar çok sıcak gidiyordu. Tûşebâz Medresesinin serin avlusunda dinlenmeyi çok arzu ediyordum amma, halk etrafıma toplanıp çeşidli suallerle beni devamlı olarak meşgul ettiklerinden tek başıma sıcak ve kapalı bir odada yaşamayı tercih ediyordum. Bana sorulan sualler arasında öyleleri vardı ki, masum ve temiz yürekli insanların hatırlarından neler geçebileceği bahsinde hayatımda görebildiğim misallerin en dikkat değerlerini teşkil ederdi. Meselâ yaşlı bir kadın yanıma yanaşır ve Halife Hazretlerini görüp görmediğimi sual ederdi. Sonra gözlerime dikkatle bakar, dudaklarını kıpırdatırdı. Çünkü Hiyve'de inanırlardı ki, Halifeyi gören bir kişi'nin gözlerine dikkatle bakılırsa, onu görmüş olanın sevabı, diğerine geçerdi.

Bir başkası, Halife Hazretlerin'n her öğün yemeğinin Mekke'den nasıl getiril-

diğini sorardı. Hastalık dolayısiyle şifa duası için kapıma gelenlerin ise haddi hesabı yoktu. Bunların içinde açık sarı saçlı Alman kızlarından daha çok sarışın olanları vardı. Bunlara dua ederken vicdan azabı çektiğimi samimiyetle itiraf edeyim. Fakat kendilerine okadar gönülden ve ihlâs ile dua ederdim ki, zannederim, bir duadan beklenebilen şifalara mazhar olanları az değildir. Nitekim kısa zaman sonra, şöhretim, bütün Hiyve çevresine yayılmıştı.

HACI'lık burada o kadar şerefli bir mesned idi ki, kısa zamanda bana verilen hediyelerin değeri on beş Macar altınını aşmıştı. Burada kalabildiğim kadar kalmıştım. Hareketi düşünüyordum ki, Saray'dan, Han'ın beni tekrar huzuruna kabul edeceği haberi geldi. Şükrullah Beyle arası iyi olmıyan Mehter'in hakkımdaki bir iftirasından ürktüğüm için bu dâvete çok ehemmiyet verdim. Han beni kalabalık maiyeti huzurunda iken kabul etti, benden, Halife ve Padişah Hazretlerine nasıl hitap edildiğini sordu ve İstanbul şivesi ile kendisine nasıl hitap edildiğini yazmamı irade etti. Benim kendisine hitabım olan *"— Azametlû, Utufetlû, Şevketlû, Mehabetlû Hükümdar...."* unvanı çok hoşuna gitti.

Burada kaldığım müddet içinde bazı dinî ve siyasî mevzular ortaya konuldu. Ben, Mehter'e bir ipucu vermemek üzere ancak sual sorulduğu zaman cevap verdim. Hanın hakkımdaki itimadı artmıştı. Huzurundan ayrılırken, Hazinedarını görmemi irade etti.

HİYVE HANLIĞININ HUSUSİYETLERİ

Hiyve'ye Harzem ve eski saltanatın hatırası olarak da Orgenç diyorlardı. Hiyve hâlen otuz iki vilâyettir. Orgenç şehri yeni Orgenç, köhne (eski) Orgenç olarak iki ayrı şehirdir. Köhne Orgenç, Hiyvenin kırk saat kuzeyinde eski Hanlığın merkezi id'. Öyle azametli haşmeti varmış ki, benim gördüğüm Kervansarayların önünde hayret duymamak elden gelmez. Nüfusu, bir milyonu aşkın imiş. Manzum Han soluğu, Turbek Han Kubbesi'nin elde kalan çinileri önünde durmamak imkânsızdır. Bu renk-

İki Hiyveli, bir Rus'un kesik kafası ile... Vatanlarını kurtarma mücadelesine başladıkları gibi devam edebilmiş olsalardı...

lerin nasıl meydana getirildiği zannediyorum ki, bugün de bilinemez. İki kule gördüm ki, bunların inşa tarzının zamanımızın mimârlarınca tetkik edilmesini mimarî ile alâkadar bütün dostlarıma tavsiye ettim.

Böyle verimli toprak dünyanın başka yerinde var mıdır bilmem: Kavunu, şeftalisi, armudu, elması emsalsizdi. Hiyve'nin ipeği Çin ipeğinden de ileridir. Köklen diye bir nebat var ki, onun kırmızı boyası ile yapılan ve adına Buhara Halısı denilen halılar, dünyanın en zengin salonlarını süslerler.

Yeni Orgenç'de yapılan ipek geniş hırkalar Rusyanın saraylarında itibar görür. Ticaret, bin, hattâ iki bin develik kervanlarla oluyor. Bu kervanlardan birisinin yola çıkışını gördüm. Adetâ

bir bayram manzarası vardı, Nehirlerde öyle güzel etli ve lezzetli balıklar çıkar ki, bunların başka bir yerde bulunacağını hiç tahmin etmiyorum.

Halk çalışkandır ve çok namusludur. Yalan nedir, duymadım ve işitmedim. Bütün kabahatler ve günahlar açıkça söyleniliyor. Irz ehlidirler. Kadınlar Osmanlı kadınlarının aksine yüzlerini çok zaman kapamazlar. Hele Türkmenlerde kaç göç yoktur. Kadına çok hürmet ediyorlar. Türk Töresine göre, miras kız çocuğa kalıyor. Burada birden fazla kadın alma âdeti de yok gibidir. Buhara'ya hareketim yaklaştığı için o koyu renk ipekli kumaşlardan bir rubalık alıp Hecâve'min içine koydum. Memleketim Macaristanda buna sahip olduğu zaman mes'ut olacak çok asîl ve kibar Hanımefendi tanıyordum.

HİYVEDE SON GÜNLER

Havalar günden güne ısınıyordu. Benimle beraber Buhara'ya gelecek arkadaşlarım bundan endişelenmeye başlamış lardı. Bana çok büyük iyilikler yapmış olan Şükrullâh Beyin ziyaretine gittim. Bu mubarek insan, bana, Buharaya gitmememi ısrarla tavsiye etti. Onun bana anlattıklarını zamanında Buhara Ordusunu ıslâh için gelmiş olan bir Osmanlı zabiti. İstanbula dönmiye karar verince. Buhara Hanı onu zehirletmiş. Çok hain ve gaddar bir adammış. Yalnız İngilizlere değil, bütün yabancılara karşı kalbinde sönmez bir kin varmış. Benim oradan sağ çıkmam çok zormuş.

Acı bir mürakabeye vardım: Acaba Şükrullah Bey de benim dervişliğimin sahteliğinden şüphelendi mi? Bana o kadar ısrarlarının sebebi. kendisinin farkına vardığı bu sahteliğin başkasınca da öğrenilmesi veya şüpheleñilmesi halinde ölümümün önüne geçilmez olması mı idi?

Her ne ise kalbim yaralı olarak kendisine vedâ ettim. Benim yüzümü öperken gözyaşlarını tutamıyordu.

Hareketimi Han'ın Mehterine haber vermek nezaket borcum idi. Han beni son bir defa daha kabul etti, ikram etti ve Ben İstanbul'a dönerken yine Hiyve'ye uğramamı, Zat-ı Şâhane için İstanbul'a hediyeler göndermek kararında ve hazırlığında olduğunu söyledi. Kısaca, derviş lisanına göre *"kısmet... kısmet... kısmet"* dedim. Hak katen de kısmet idi. Çünkü ben, asıl tehlikenin içerilerine gitmiye hazırlanmıştım.

HİYVEDEN AYRILIŞ GÜNÜ

Seyahatimize katılacak kişilerin de hazırlıkları sona ermişti. Tuşebâz medresesinin asırlık ağaçlarının gölgeleri altında toplanan oldukça büyük bir kalabalık olmuştuk. Din yolunda emek verenlere halkın nasıl muhabbet ve saygı gösterdiğine bir daha şâhit oldum. Benimle beraber o uzun çölleri yayan aşanlar bile. şimdi birer merkep sahibi idiler ve kıyafetleri de düzelmişti. Benim ise adetâ prensleri hatırlatan rahatım vardı: Hanın hediye ettiği beyaz merkep cidden görülmiye değerdi. Bir devenin de yarısına sahip idim. Çemendereye, beyaz boğaca unumu, yağımı, şekerimi, pirinc'mi yüklemiştim. Satın aldığım el yazmaları kitabların kıymetine de diyecek yoktu.

Hareket'mden evvel, Hiyve ile Buhara arasındaki üç yoldan hangisini seçmemiz münasip olacağına karar vermek üzere toplandık. Bizimle beraber seyahat edecek büyük bir elbise tâcirinin tavsiyesi ile Hankah ve Şaruhân'dan geçen yolu tercih ettik. Bu yol biraz uzun idi. fakat içinde bulunduğumuz mevsim dolayisiyle en rahat yol olması icab ederdi.

Hareketimiz şehirde çok çabuk yayılmıştı. Tuşebâz Medresesinin avlusu bizi uğurlayıcılarla dolmuştu. Kendileriyle dost olduğum ve iyiliklerini gördüğüm Hiyvelilere hayır duaları ettim.

CENNET BAHÇELERİNDEN GEÇİŞ

Birisi size cennet bahçelerinin nerede olduğunu sorarsa, hiç sıkıntı çekmeden, Hiyve ile Buhara arasındaki yola çıkış için şehirle Orgenç kapısı arasındaki yoldadır diyebilirsiniz...

Bizi uğurlıyanlar yarım saat kadar yanımızda yürüdüler. Orgenç kapısından çıktıktan sonra iki tarafa dikilmiş

Şorahan'da kale surları ve yolculuğa hazır kervan develeri.

dud ağaçlarının parmak kadar iri ve şekerden tatlı lezzeti, güzel kokusu, kayısılar, v şneler, kirazlar, armut ve elmaların sıralandığı, bülbüllerin ve güzel sesli kuşların ö.tüğü, renk renk güvercinlerin uçuştuğu, Hiyvelilerin çok sevdiği kumruların koklaştığı bu uzun yolda adetâ rüyada gibi idim.

Hiyve gözlerimiz'n önünde her dakika kayboluyordu. Ova dümdüzdü. İk.ndiye doğru Hankah şehrinin surları görüldü. Bugün orada bir panayır varmış. Benim merkebim öyle iyi yürüyordu ki, ne beni sarsıyor, ne de garip suallere maruz bırakmak istem'yormuşcasına diğe leri ile arasındaki mesafeyi kapatmıyordu. En önde idim. Yolun bu çevresinde hiç bir tehlike olmadığı için rahatça gidiyordum.

Surun içinde yüksek ve yaygın kavak ve meşe ağaçlarının gölges.ne sığınmış bir kalenderhâne vardı. Kapının önünde çömelmiş iki derv'ş afyon yutuyorlardı. Bana da bir miktar ikram etmek istediler. Reddettiğimi görünce, bu en büyük ikramdan neden kaçınmakta olduğuma şaştılar. Ruslar, her tarafta, afyon kullanılmasını kolaylaştırırlarmış ve hatta aldıklarından çok ucuz fiatla satarlarmış.

Burada kullanılan afyonun daha uyuşturucu ve ezici tesiri vardı. İki dervişin de afyonlarını yuttuktan sonra çehrelerinin aldıkları şekli hiç unutamam. İslâmiyet ki, böyle kötü adetleri reddeder, hatta tütün gibi mükeyyefiyatı bile mekruh sayar. Nasıl oluyor da, İslâmlar arasında böyle fena adetler yayılmıştır, hayret ettim. Fakat Rusların Türkistanda bu mezmûm adetleri yaymak için giriştikleri propogandayı ve adetâ parasız dağıtmak gayretlerini görünce insanlık namına üzüldüm.

Ceyhun'un taşmış olduğu haberleri bizi çok üzdü. Nehrin kıyısını takibe mecbur olduğumuzdan bataklıklar bizi rahatsız ediyordu. Bu geceyi açıkta geçirmek zorunda kaldık. Mevsim dolayısiyle Ceyhun'un suları taşdığından büyük bir gürültü ile akıyordu. Ben hayatımda hiç bir nehrin sularının böyle süratli aktığını görmedim. Rengi sarı olan bu su, ince bir kumla karışıktı. Bir müddet dinlenmeden içilmesi de mümkün değildi. Türkmenler, Ceyhun'un sularının üzerine dünyada şifalı su olmadığını ısrarla söylerler ve aksinin iddiasına tahammül edemezler. Ben bu zannın esas sebebinin, çöller'n susuzluğundan çıkmış insanların önlerine ilk defa çı-

kan büyük bir akar su önünde duydukları hayranlık ve hasretle ifade ettim amma, aradan kısa bir zaman geçtikten ve daha saf, daha berrak kaynak sularında bile Ceyhun'un suyunun lezzetini bulamadığım için onlar gibi düşündüm ve hiç bir ilmî neticeye bağlıyamadığım bu inancın manevî telkinine ben de inandım.

BİR KALENDERHÂNEDE MANZARA

Ertesi sabah erkenden nehrin karşı kıyıya geçit veren *Görlen Hezâr-ı Esb*' de toplandık. Gerek burası, gerek Ceyhun'un karşıya geçme imkânı veren geçit yerleri Hanlar tarafından mültezimlere verilir, onlar da yolculardan aldıkları ücret karşılığında bu hizmeti görürlerdi. Yolcuların yanında *petek* adı verilen bir geçiş izni olması şarttır. Hiyve ve Buhara Hanlıkları arasındaki hadiselerden çok, yerli idarelerin haricden gelecek baskıya karşı basit bir müdafaa tedbiri olan bu pasaportlara dikkat etmiyen mültezimler şiddetle cezalar görmekte olduklarından bizden de *petekler* istendi. Ben, Handan bir tane almıştım. Yanımdakiler, az masraf olsun diye hepsi adlarını bir peteğe yazdırmış idiler. Güç belâ patırtı gürültü buradan geçebildik.

Suyun akıntısı çoktu, ve Ceyhun, altındaki cereyanlara bağlı kalarak öylece şiddetli akmakta idi ki, merkeplerimizin inadı tutunca onları kucağımıza almak ve arkalarından itmek zorunda kalıyorduk. Benimki böyle yolculuklara alışkın olduğundan ben onlar kadar sıkıntı çekmiyor idim.

Sahile çıktığımız zaman öğrendik ki, kiraladığımız develerin gelmesi için akşama kadar beklememiz icab edecek. Baktım ki vakit var, yanıma benimkisi gibi merkebi çok süratli giden Hacı Yakub'u alarak, Şorahan'a kadar uzandım. Burası, dört beşyüz dükkânı olan, bu sebeple haftada iki defa pazar kurulan kalabalık ticaret şehridir. Şehre girerken *Emîr-ül Ümerâ*'nın bahçelerini görünce hayrette kaldım. Avrupa'da az prens mâlikânesinde bu kadar muntazam hele zengin çeşitli meyve ağacı vardır. Kokudan geçilmez idi. Bilhassa İğde tâbir edilen güzel kokulu bir ağaç vardır ki, insana dibinde uyumak arzusu verir. Onun çiçeklerinden reçel yedim ki, tadı halâ damağımdadır. Burası pazar günleri dar sokakları insandan geçilmez hâl alırmış. Bağıranın, çağıranın haddi hesabı yoktu. Başımı dinlendirmek için şehrin kapısına revân oldum ki, burada, Orta - Asyadaki seyahatimin en ibretli, fakat en acıklı sahnelerinden birisini gördüm. Burası, Dervişlerin toplandığı, beraberce yaşadığı bir yerdi. Adına KALENDERHÂNE diyorlar. Bunlar hangi tarikatin dervişidir, bilemem... Ben Hıristiyanım amma, Müslümanlıkta böyle bir dervişlik tarikati olduğuna ihtimal vermem. Müslümanlık temizlik, fazilet, ahlâk hareketidir. Çalışkanlığı emreder. İlmi ister. Bütün bu hakikatlere rağmen, din perdesi altında bu afyonkeşlik, BENK adı verilen ve haşhaşın dumanını ciğerlerine doldurarak bir nevi morfinöman hayatı yaşamak illeti nereden musallat olmuştur? Çinlilerin afyonkeşliği bunlar yanında hafif kalır.

Kalenderhane kapısı önünde iki derviş çömelmişlerdi. Bana selâm verip içeri aldılar. Öyle berbad bir koku etrafı sarmıştı ki, gözgözü görmüyordu ve mırıltıdan başka bir şey duyulmuyordu. Bu biçare hastalar, etrafa yayılmış yatmışlardı. BENK'i nereden buluyorlardı? Bunu adetâ sır gibi saklıyorlardı. Bu illete alışanlar arasında mevki sahibi insanlar da varmış. Hanlar da, halkı böyle kendi illetleriyle başbaşa bırakmakta bir mahzur görmüyorlardı. Bu illet Türkistan halkı arasında muharibliği de zedelemiş. Bu adamların ayakta duracak halleri yoktu. Hepsinin yüzü sapsarı idi. Üzerindeki kıyafetten Kalenderhâne sâkini oldukları anlaşılan bu marîz insanların kendileri hakkında düşünceleri dinlemiye bile mecâlleri bulunmuyordu. BENK bulamadıkları zaman yerlere yatıp sar'a nöbetleri geçirir, toprakları elleriyle deşerler, cinayet yaparlar, deli gibi saldırır imişler. Sonra da kendi kendilerini Ceyhun sularına, kuyulara atarlar, bazıları da birbirlerini boğazlarlarmış. Onun için muhitin tek dileği bunların aradığı Benk'i bulup nefesliyerek kendi iç âlemlerinde kayboImaları idi.

(Devam ediyor)

STOP

kendi
petrolünü
kullan

TP

SAVAN REKLAM

TÜRKİYE PETROLLERİ A.O

Tarih - 102 (Basın: 17789)

Düşen bir maske

(Baş tarafı 1810 ncu sahifede)

LET yayınları arasında çıkardığım Krivitisky'nin (Ben Stalin'in Ajanıyım) da ki (darbeler) formülleri arasında, yurtlarında halkın sevgi ve saygısına sahip Milliyetçi Liderlerin komünizm'i mahkûm eden hükümlerinin damgasından sıyrılmak da vardır. Yürürlükteki kanunlar müsaade etmediği için: "— Ben komünistim!." diye haykırmadığını bizzat ilân eden B. Çetin Altan da aynı yolun üzerindedir... Hemen arz edeyim : Kimsenin komünist olmasını suçlamak hattâ yasaklıyan tedbirleri savunmak aklımdan geçmez: İhanetin bile, saminiyetle örülü ve aydınlık içinde olabildiği zaman ilgiye değer tarafları bulunabilir. Hiç olmazsa ders ve ibret tarafları... Fakat, kendilerinin adlarını ve yollarını söyleyemiyecek kadar yüreksiz ve karanlıkta olanların (hakikatler aramak) iddiası, hakikate ve akla hakarettir.

DÜŞEN MASKE

"— Atatürk, komünist değil, sosyalist değil, fakat anti-emperyalist'tir." diyorlar. Çok doğru... Komünizm, emperyalizmin ta kendisi olduğu içindir ki, anti-komünisttir Mustafa Kemal.... Çünkü daha doğuşunda, kendi ülkesinde bile tutunma çabası içinde iken, komünizm'in dünyanın kaydettiği en korkunç emperyalizm hareketi olduğunu, Atatürk, çağdaş Türk Milliyetçiliğinin kurucularından biri olarak elbette biliyordu. Bir zamanlar Ortadoksluğu din bayrağı yapan Pan-Slavizm'in, rejimde komünizm'i saldırı silâhı haline getirip, Türk'e ve Türklüğe yükleneceğinin câhili ve münkiri değildi: Bay Çetin Altan ve ortakları, bugün komünizm'in tarihin eşine rastlamadığı, milliyet ve ırkları ifna, mukaddesatı imha ve emeği sömürme gibi, sadece toprak ve alınteri istismarını hedef tutan ondokuzuncu yüz yıl batı emperyalizm'ini masum'laştıran yedi başlı korkunç ve gerçek bir emperyalizm hareketi olduğunu anlamak için, Rus ve Çin hudutları içinde kalmış yüz milyona yakın esir Türk'ü düşünsünler... Fakat bir şartla: Eğer Türkseler ve daha önce insansalar... Kendilerine ait vicdanları ve kiralanmamış mantığa sahip insansalar!..

Yazılarında kullandığı terbiye ve edeb dışı tâbirlere cevap vermiyeceğim: Yürüdüğü yolda, hiç bir fazi'et ve ahlâk kıymetine rastlanmıyacağını bilirim. Terbiyeyi, terbiyesizden öğren, *değerini kaybetmemiş ata sözümüzdür. Dedelerimiz:* "— Üslûb-u beyân, aynıyle insan!" *derlerdi. Feleğin böylesine hazin gerçeklere geçit resmi olmıya mahkûm ettiği nâmurad ve bedbaht delikânlıya, sanırım ki, en lâyık duygu, merhamet ve şifa temennisidir."*

Altıncı Ordumuz

(Baş tarafı 1814 ncü sahifede)

ğır kayıplar vermişti. 22 Mart 1917 de Kastamonululardan mürekkep 850 kişilik bir kuvvetle Fırat müfrezesinden ayrılarak Dicle cephesinde Cebeli Hamrindeki Ali İhsan Paşa emrine verildik. Remadiye ile Samerra arasındaki 150 kilometrelik susuz bir çölü geçecektik. Yol ve iz yoktu, gökteki demir kazık yıldızından istikamet alıyorduk. Susuz çölü sıcaktan gündüzleri yatarak, geceleri yürümek suretiyle dört günde geçtik. Çok sıkıntılar çektik. Çekirge ve haşarat ölüleriyle dolu pis kokulu sular içtik; ishalden ve güneş çarpmasından kayıplar verdik.

2 Mayıs 1917 den ekim avı ortalarına kadar beş buçuk ay devamlı savaşlara katıldık, madalyalar aldık.

Bu aylarda devamlı açlık çektik. Nihayet Dicle gurubuyla Musul petrollerini müdafa uğrunda alayımız mahvolduğundan arta kalanlarla. Dicle gurubumuz 30 Ekim 1918 mütareke günü İngilizler tarafından haksız yere esir edildi ve Hindistanı boyladık.

Bugün veya yarın Irak hükûmetiyle dost olabiliriz. Fakat bu dostluk, Türk ordusuna yapılan ihanetleri yazmağa mâni olamaz. Biz Türkler sömürgeci değildik, din kardeşleri idik. Hattâ yüz yıllardanberi, Arapların bizi sömürmesine göz yumacak kadar şefkatli koruyucuları idik.

Trablusgarp Zindanlarında

(Baş tarafı 1777 nci sahifede)

ların derinliklerine asabî ra'şe'erle mücehhez öksüzlük zehiri döküyor. Hürriyet ananın tamamiyle yardımcısız kalmış yetimlerinin yorgun dimağlarını ve bütün manevi varlıklarını ezip bitiriyordu.

Bu gece, hiç bir göz uyku görmedi. Kemerler, yalnız hapishanenin ortasında yanan loş, isli gaz fenerinin sanki ağlayan titrek ışığı ile hülyalı ve esrarengiz ve pisti. Tek tük, yorgun ve bezgin, müthiş bir afetten henüz kurtulmuşlara mahsus bir mecalsizlikle söylenen karşılıklı sözler, sessizliği yararken, en alt kemerde sar'a nöbetleriyle kıvranan, tepinen ve boğulan bir arkadaşın iniltileri, marazî hezeyanları, yeis ve felâket âlemini bütün bütün kararttıyor ve bir cehennem kokusiyle dolduruyordu.

Geçtik ey ebr-i sitem neşv-ü nemadan geçtik
Tek hemen eyleme pejmürde nihâl-i emeli"

Temennisi sanki bütün o mazlum ruhların en derin ve içten gelen bir iniltisi halinde, simsiyah ve gamlı tavanın her tarafında titriyordu. Nihayet gene o sıralarda Tunalı Hilmi'den taptaze gelen şu feryadname, bir intikam marşı gibi dillerden düşmüyordu:

Mülkün içinde nâ'lân
Bir dilber-i perişan;
Eyler umuma ilân,
Duysun bütün ahali
Âlemde varsa câni
Abdülhamid-i Sanî!

Namın yayıldı şahım!
Billâh yok günâhım.
Hattâ bütün edâni
Artık diyor nehaî:
Âlemde varsa cani
Abdülhamid-i Sanî!

Feyzi mezâl'minle
Elhak yetişti ahrar...
Ey şehriyâr-ı bî âr!
Derlerse etme inkar
Âlemde varsa cani
Abdülhamid-i Sani!

Kandırdın işte halkı
Soktun bütün nifakı!
Gel boz şu ittifakı,
Der muhlis ve müraî;
Âlemde varsa cani
Abdülhamid-i Sanî!

Son Osmanlı Kabinesi

(Baş tarafı 1772 nci sahifede)

olmuş bir hakikatı ifadeden ibarettir. Bu, behemehâl olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürlerse fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde hakikat, yine, usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir."

Saltanatın kaldırılmasına dair kanun sür'atle hazırlanmış, ikinci celsede okunmuş bir tek muhalife karşı, Gümüşâne Mebusu Zeki Beyin muhalefetine karşı ittifakla kabul edilmişti. Tarih, 1 Kasım 1922 dir.

Karar, bütün yurtta ve cihanda derin akisler yapmıştı: Artık, *Osmanlı Sultanlığı* yoktu. Bugün, rahatça söylenebilir ki, Hilâfetin de kaldırılacağı bahsinde, Çankaya'ya çok yakın olanların bile bilgileri, hattâ zanlara dayanan ihtimalleri mevcud değildi...

1 Kasım 1922 de kanunlaşan *"Saltanatın İlgası"* neticesi, bilhassa İstanbulda derin bir akis yaptı: Henüz işgalin havasının devamına rağmen, tutumu ve görüşü ne olursa olsun bütün gazeteler, merakla, Tevfik Paşanın ne olacağını soruyorlardı: Kalmamış bir saltanatın, daha dört sene önce fiilen tamamlanmış bir hâkimiyeti temsil eden hükûmet...

Tevfik Paşa, ancak 3 Kasım 1922 de Bab-ı Âliye geldi: Evrakını toplamak için... Gazetecilerin ısrarlı suallerine şu tek cümleli cevabı verdi:

"— Neticeyi yarın öğrenirsiniz..."

Gerçekten de ertesi gün, 4 Kasım 1922 de, Tevfik Paşa, Osmanlı İmparatorluğunun son Sadrıazamı olarak istifasını verdi: Bu istifayı alan Padişah Vahidüddin, vatanı terketme hazırlıklarını tamamlamıştı: On üç gün sonra, 17 Kasım 1922 de, İngiliz himayesini istedi, Malaya zırhlısıyla İstanbul'u terketti.

LÛGATÇE

Âbid: İbadet eden, kul.
Ahass-ı âmâl: Bayağı arzular.
Av'ave: Köpek havlaması.
Beca: Uygun, yerinde, münasip.
Berriyo: İnsanlar.
Beşûş: Güler yüz.
Biat: Bir hükümdarın hükûmetini kabul ve tasdik etme.
Bisud: Faydasız, yaramaz.
Cariye: Harp neticesinde esir edilen veyahut para ile satın alınan kadın veya kız.
Celîl: Büyük, ulu.
Cenbiye: Yan tarafa asılan bir nevi eğri hançer.
Cerbeze: Kurnazlık, becerikllilik, güzel ve kandırıcı söz söyleme.
Dâr-ı Şûray-ı Askerî: Askerî Şûra Dairesi.
Darülcytam: Yetimler Yurdu.
Dar-üs Saade Ağası: Osmanlı sarayında kadınlara ait olan harem-i hümayun kışmına nezaret eden hadım ağası.
Dehalet: Birisine sığınma.
Dude-l Osmanî: Osmanlı hanedanı.
Ebâ'enced: Babadan, dededen.
Ebr: Bulut.
Edanî: Alçaklar, bayağı kimseler
Fakîh: Fıkıh ilmi ile uğraşan, fıkıh bilgini.
Garîk: Suda boğulmuş, suya batmış, gark olmuş.
Gufrân: Tanrının merhameti, acıması, bağışlaması.
Güft-ü-gûy: Dedikodu.
Gûnâgûn: Türlü türlü, çeşit çeşit.
Habbe: Tane. Arpa, buğday gibi şeylerin tanesi.
Hankâh: Tekke.
Haseki: Osmanlı sarayında padişaha mahsus kimseler.
Hengâm: Vakit, zaman.
İbâte: Barındırma
İkdam: İlerleme, ilerlemeye gayret etme.
İksâ: Giydirme, giyecek verme.
İmâme: Sarık. Tesbihlerin başına takılan uzun başlık.
İmaret: Medrese talebesiyle fakirlere yemek pişirilip yedirilen yerlere verilen ad.
İstihzarat: Hazırlıklar.
Kapıkulu: Padişahın hizmetinde bulunan askerler.
Ka'r: Derinlik, dip, nihayet.
Kasas: Hikâye etme, anlatma.
Kızlar Ağası: Osmanlı Sarayında harem dairesindeki kadınlara nezaret eden hadım ağası.
Kurb: Civarda oluş, yakın bulunma.
Kut-ı Lâyemut: Açlıktan ölmiyecek kadar yiyecek.
Küsûf: Güneş tutulması.
Mekâtib-I Askeriye Nazırı: Askerî Okullar Nazırı.
Meraret: Acılık.
Merkad: Mezar.
Meskenet: Miskinlik.
Meşayih: Şeyhler.
Mirahur: Padişahın hayvanlarına bakan ahırcıbaşı.
Mir'at: Ayna.
Muhalled: Ebedî, sürekli kalacak.
Muhatara: Zarar, ziyan, can korkusu.
Muhtel: Bozuk, bozulmuş.
Musîb: Yanılmıyan, isabet eden, doğru.
Mutasarrıf: Bir işi kendi isteğine göre idare eden. Eskiden bir sancağın, kaza ile vilâyet arasındaki bölümün idare memuru.
Mübahase: İki kişi arasında bir iş hususunda konuşma.
Mühlik: Öldürücü, öldüren.
Münşi: İyi nesir yazan.
Mürur teskeresi: Geçiş, giriş kâğıdı.
Musafaha: Selâm ve dostluk için elele verme.
Müsareaten: Sür'atli olarak, acele edilerek.
Müstafi: İstifa eden.
Müstensih: Yazılmış şeyin kopyasını çıkarma.
Mütehassir: Özleyen, hasret çeken.
Mütenekkiren: Kendini tanıtmıyarak.
Nâlân: İnleyen, sızlayan.
Nusret: Yardım, Tanrı yardımı, zafer.
Sefir-i Kebir: Büyük elçi.
Serdar-ı Ekrem: Başkumandan.
Siayet: Bir kimseyi arkadan çekiştirme.
Sudur: Göğüsler, Sadrıazamlar, olma, meydana gelme.
Şahnişin: Sokak tarafına olan oda çıkıntısı. Balkon.
Şe'ni: Gerçek.
Şenî': Kötü, çirkin.
Şitap: Çabukluk.
Taberdâr: Baltacı (Bir askerî sınıf).
Tâdat: Sayma, sayım yapma.
Ta'mîk: Derinleştirme.
Tavzif: Vazifelendirme.
Tâ'zib: Eziyet etme.
Tecedüd: Yenileme, yenileşme.
Tehcir: Hicret ettirme, sürme.
Tenkil: Mahv ve helâk etme.
Teşrih: Açma, Anatomi.
Tezvir: Yalan karıştırma.
Tuğyan: Taşma, taşkınlık.
Ubudiyet: Kulluk.
Umdet-ül Hakayık: Gerçeklerin direği.
Uruk: Irklar.
Ümera: Emirler, âmirler.
Ümmet: Bir peygambere inananların topu.
Vâhî: Boş, ehemmiyetsiz.
Vak'anüvis: Osmanlılarda vaktin olaylarını kaydetmekle vazifeli resmi tarihçi.
Vakfe: Duraklama anı.
Vüs'at: Genişlik, bolluk.
Zâhid: Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp, buyruklarını yerine getiren.
Zebûn: Düşkün, zayıf.
Zül: Hakirlik, horluk.
Züvvar: Ziyaretçiler.

Kapağımızdaki Klişe

SAĞDUYUSU İLE VATAN SAĞLIYAN SAĞ ELİ

Kapağımızdaki klişe, Atatürk'ün sağ elinin çizgilerini göstermektedir. Bu hatlar, Türk Tarih Kurumu'nun neşrettiği Belleten'in üçüncü cildinin onuncu sayısında intişar etmiştir.

Reklâmcılık

Tarih — 103

Tarih Konuşuyor abonelerine 135 liralık 12 kitap 80 lira

1 — Anavatan'da Son Beş Osmanlı Türk'ü.
2 — Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi.
3 — Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi.
4 — 1913 de Garbî Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti.
5 — İkinci Dünya Harbinde Belgrad'ı Kurtaran Türk.
6 — Trablusgarb'da bir Avuç Kahraman.
7 — Necid Çöllerinde Mehmet Âkif.
8 — Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler.
9 — Siyasî Mahkûmlar Adası Malta.
10 — Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki.
11 — Üç Paşalar Kavgası.
12 — Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı.

Herbiri 320 şer sahife, pantazot cildli 12 kitap 80 liradır. Adresimize 80 lira gönderildiğinde, bu 12 kitap, derhal takdim edilecektir.

Tarih — 104

GÜNÜMÜZÜN MODASI

ELBİSELİK
PANTALONLUK

akfil
SANFOR

RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ